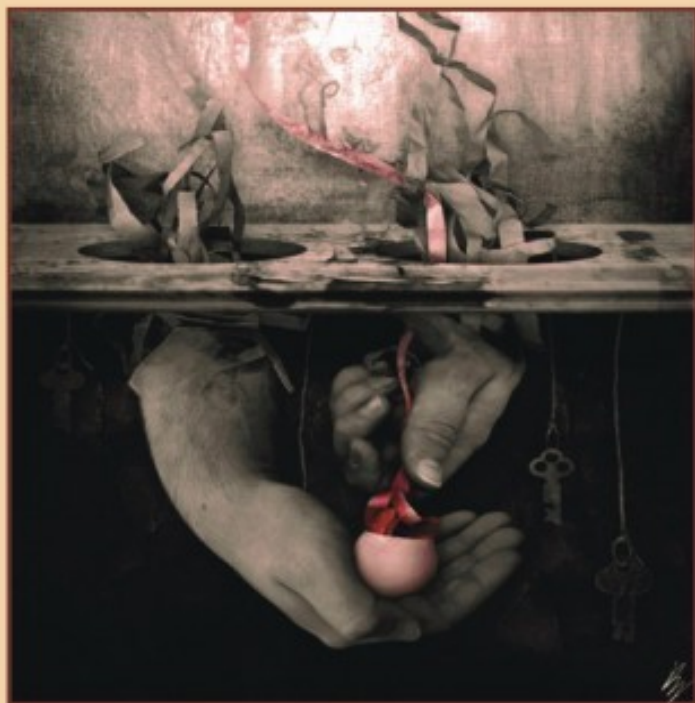

Allan Combs-Mark Holland

Sincronicitate

În spatele evenimentelor se află
țesătura subtilă a destinului

Cărțile
elena francisc

E

Allan Combs și Mark Holland

SINCRONICITATE

**În spatele evenimentelor se află țesătura
subtilă a destinului**

SYNCHRONICITY – Science, Myth, and the Trickster
© 1990 by Allan Combs and Mark Holland
© Elena Francisc Publishing, 2008, pentru prezenta
versiune românească; traducerea Anacaona Mândrilă

Fiecare dintre noi a trăit sincronicități. Coincidențe stranii și semnificative, ce par guvernate de legi necunoscute. Cartea de față este o incursiune tulburătoare și uneori șocantă în adâncurile misterioase ale întâmplării, o investigație a însăși texturii destinului. Este o încercare de a descifra felul în care ne este alcătuita viața.

Carl Gustav Jung a inventat termenul de „sincronicitate” ca să descrie coincidențele pline de sens pe care noțiunile convenționale de timp și cauzalitate nu le pot explica. Împreună cu marele fizician cuantic Wolfgang Pauli, Jung a căutat să prezinte aceste coincidențe ca pe niște fenomene care implică psihicul și materia, știința și spiritul, furnizând astfel explicații raționale pentru evenimente parapsihologice cum ar fi telepatia, precogniția și intuiția.

Sincronicitate examinează opera lui Jung și Pauli, ca și pe a celebrilor oameni de știință Paul Kammerer, Werner Heisenberg și David Bohm. Autorii se angajează într-o discuție incitantă despre sincronicitate așa cum o ilustrează mitologiile antice și moderne, îndeosebi legenda greacă a lui Hermes Trismegistos. Abordarea lor transdisciplinară unică, presărată generos cu anecdote din viața cotidiană și din literatură, oferă o explorare accesibilă și inteligentă a acestui concept intrigant și totodată o întrezărire a tiparului ascuns al lumii.

Există un tip de fenomen mai misterios chiar decât telepatia sau precogniția, fenomen care la intrigat pe om încă de la începuturile mitologiei: întâlnirea aparent accidentală a două lanțuri cauzale fără legătură între ele, într-o coincidență ce pare deopotrivă extrem de improbabilă și extrem de semnificativă.

Arthur Koestler

Hermes, dintre toți zeii, ție-ți e cea mai dragă tovărășia omului [...].

Iliada

Prefață

În toamna anului 1899, Winston Churchill, pe atunci în vârstă de numai douăzeci de ani, îndeplinea rolul de corespondent special al ziarului *Morning Post*. Misiunea sa consta în a prezenta evoluția războiului cu buri, din Africa de Sud. La 14 noiembrie, trenul cu care călătorea a fost atacat de buri. Câteva vagoane au deraiat și a avut loc o confruntare intensă, care a durat peste două ore. Deși a jucat un rol principal în organizarea retragerii soldate cu succes, Churchill a fost luat prizonier, împreună cu mai mulți soldați britanici. Până-n momentul capturării sale a scăpat fără să fie rănit, cu toate că s-a expus în repetate rânduri tirului dușman, la mică distanță.

Churchill a fost închis într-o temniță din orașul

Pretoria. În scurt timp, a realizat împreună cu alți câțiva prizonieri un plan de evadare. Ceilalți au dat înapoi în ultima clipă, lăsându-l doar pe el să pună planul în aplicare. După ce a fost ajutat să treacă de cealaltă parte a zidului închisorii, în toiul nopții, Churchill a traversat glonț grădina și a ieșit pe poartă, pe lângă santinelă, părăsind apoi orașul. Dintre cei două mii de oameni închiși în Pretoria, numai el a evadat. Însă după câteva zile în care a rătăcit de unul singur, situația lui a devenit disperată. Epuizat, înfometat și fără să știe prea clar unde se află – Pretoria se găsea, de fapt, la 480 kilometri de granița britanică –, s-a hotărât într-o seară să-și asume riscul de a se apropia de niște lumini pe care le zărea la o oarecare distanță. Luminile proveneau de la o exploatare minieră. Bătând la ușă, Churchill s-a trezit în fața lui John Howard, singurul simpatizant britanic pe o rază de 30 de kilometri. Howard a reușit să-l treacă peste graniță, scoțându-l din teritoriul inamic, și Churchill s-a întors în țară, unde a fost primit ca un erou.¹

Patruzeci de ani mai târziu, Churchill avea să devină marele adversar al lui Adolf Hitler, care, la fel ca el, trăise deja experiența directă a războiului. Hitler a luptat în infanteria germană în Primul Război Mondial. Fiind curier, trebuia deseori să ducă mesaje de-a lungul liniilor frontului în timpul luptelor aprige – misiune primejdioasă, dar care părea să-i priască de minune. Mai mult decât atât, părea că viața-i este protejată de o vrajă. O dată, a ieșit din cartierul general al comandantului său cu câteva clipe înainte ca respectiva clădire să fie lovită de un obuz ce a ucis trei persoane și l-a rănit grav pe comandant. Hitler a ajuns în repetate rânduri la un pas de moarte, scăpând de fiecare dată nevătămat. Își va păstra

această capacitate pe tot parcursul vieții. Mai târziu i-a relatat în scris unui reporter un episod din experiența sa de război: „De patru ori am avansat și a trebuit să ne retragem; din tot regimentul meu a mai rămas doar un camarad, care se afla lângă mine; în cele din urmă, a căzut și el. Un glonț mi-a sfâșiat mânăca dreaptă, dar, printr-un miracol, am scăpat viu și nevătămat”.²

Atât Churchill, cât și Hitler par să fi trăit sub aripa protecției a sorții, ca pentru a-și putea juca ulterior rolul în istorie. Soarta a intervenit prin intermediul norocului sau al coincidenței. Printr-o aparentă coincidență fericită, Churchill își pune viața în mâinile unui simpatizant britanic. Gloanțele și obuzele cad pretutindeni, însă pe Adolf Hitler nu-l ating. Dar poate că existența lor nu s-a deosebit fundamental de a noastră. Și noi trăim cu toții astfel de intervenții spectaculoase, chiar dacă ocazionale, ale coincidențelor. Ele dau impresia imediată, palpabilă că în culisele vieții acționează ceva mai mult decât întâmplarea oarbă.

Însă deseori, nu vizitele spectaculoase ale șansei, ci tocmai cele mai mici coincidențe ne fac să simțim că există o forță care acționează în culise. Această forță se face simțită în cele mai aleatorii evenimente, pe care le marchează cu semnul unei inteligențe stranie, ce nu poate fi descrisă decât ca având o finalitate. Spre exemplu, te trezești într-o dimineață cu gândul la o persoană pe care n-ai mai văzut-o de ani buni, iar pe parcursul zilei te întâlnești cu ea într-un lift. Între timp, o cunoștință comună te-a întrebat ce mai știi despre persoana în cauză. Sau pleci spre bibliotecă, intenționând să cauți cărți despre sere și despre brânzeturi. Într-o farmacie de pe traseu, pe raftul de presă, găsești o revistă ce conține articole

consistente pe ambele teme.

Deși am putea conchide că astfel de coincidențe sunt pur și simplu rezultatul combinării și recombinației nesfârșite a evenimentelor cotidiene aleatorii, frecvența cu care survin contrazice o asemenea interpretare. Uneori se întâmplă să trăim o serie de coincidențe atât de spectaculoase, încât o atare explicație pare de-a dreptul caraghioasă. Spre exemplu, se povestește întâmplarea unui anumit domn Deschamps, care, în copilăria petrecută în orașul francez Orleans, a primit o dată o felie de tartă cu prune de la un oaspete al părinților săi, domnul de Fortgibu. După mai mulți ani, Deschamps, acum bărbat tânăr, a comandat tartă cu prune într-un restaurant din Paris, dar a aflat că ultima porție tocmai fusese cerută de altcineva. Chelnerul a făcut un semn discret în direcția clientului vinovat: nimeni altul decât domnul de Fortgibu. Mulți ani mai târziu, la un dineu la care i s-a oferit iarăși tartă cu prune, Deschamps a profitat de ocazie ca să povestească întâmplările legate de domnul de Fortgibu. După ce și-a terminat istorisirea, mâncând mai departe tarta cu prune, a comentat că nu mai lipsește decât de Fortgibu. În scurt timp, ușa s-a deschis năvalnic și în cameră a pătruns chiar de Fortgibu în persoană, bătrân și dezorientat: notase eronat o adresă și intrase din greșeală!³

Cele mai obișnuite coincidențe semnificative sunt acele întâmplări aparent aleatorii, dar care par a avea o anumită finalitate, întrucât ne vorbesc direct prin semnificațiile personale pe care le poartă. Spre exemplu, psihiatrul Carl Gustav Jung vorbea despre apariția unui cărăbuș la fereastra cabinetului său chiar în timp ce o pacientă descria un vis în care apărea o astfel de insectă. Visul femeii se referea la

scarabeul auriu egiptean:

*În timp ce ea îmi povestea visul, eu stăteam cu spatele la fereastra închisă. Brusc, am auzit în spate un zgomot, ca un ciocănit discret. M-am întors și am văzut o insectă zburătoare, care se izbea de exteriorul geamului. Am deschis fereastra și am prins creatura, care a dat să intre în cameră. Era insecta cea mai asemănătoare cu scarabeul auriu ce poate fi găsită la latitudinea noastră.*⁴

În mitologia egipteană, scarabeul auriu este simbolul renașterii, iar apariția sa în vis marca o evoluție esențială în terapia acelei femei. Jung remarca faptul că până atunci, ea fusese o pacientă extrem de dificilă; se agăța de o concepție rigidă despre realitate cu o asemenea tenacitate, că alți doi psihiatri înaintea lui nu reușiseră s-o clinească nici cu un dram. „În mod evident, era nevoie de un element absolut irațional, pe care nu-mi stătea în putere să-l produc.”⁵ Visul a înfăptuit o parte din schimbare, dar când insecta reală a pătruns pe fereastra în cabinet, întreaga structură rigidă a percepției pacientei cu privire la realitate a început să se schimbe.

Jung a folosit termenul *sincronicitate* pentru a descrie astfel de coincidențe semnificative. Cercetările pe care le-a făcut asupra coincidențelor survenite în viața proprie și într-a altora l-au determinat pe Jung să conchidă că ele sunt legate de procese psihice inconștiente. Însă el nu s-a limitat la latura psihologică a sincronicității. Împreună cu prietenul său, Wolfgang Pauli, marele savant al fizicii cuantice, care a explicat principiul excluderii ce-i poartă actualmente numele, Jung a elaborat ipoteza

potrivit căreia legile fizicii însele ar trebui reformulate pentru a include descrieri *acauzale* ale lumii evenimentelor fizicii, pe lângă descrierile cauzale.

Cartea de față constituie o explorare a sincronicității. Dacă, asemenea lui Jung, luăm sincronicitatea în serios și începem să-i examinăm implicațiile, vom fi conduși, la fel ca el, la o reexaminare fundamentală a naturii umane, a naturii universului fizic și a legăturii dintre cele două. Coincidențele de tipul celei cu scarabeul auriu pun lumea psihică a semnificațiilor umane în contact direct cu lumea realității fizice, guvernată de legile biologiei și ale fizicii. Pentru a face un pas spre înțelegerea sincronicității, trebuie să ne revizuim concepțiile tradiționale despre psihic, ca și pe cele despre Natura însăși.

Allan Combs, Mark Holland

Introducere: Știință, mit și natură

Se spune că Pitagora putea să descifreze semnificația încrețiturilor produse de vânt pe suprafața apei. Evident, el credea că întâmplările aparent aleatorii din natură și întâmplările din viața oamenilor alcătuiesc una și aceeași țesătură. Acest lucru ne poate părea ciudat, dar în lumea Antichității, o astfel de credință nu era câtuși de puțin neobișnuită. Chinezii, de pildă, descifrau răspunsuri la întrebările scrijelite pe bucăți netede de carapace de broască țestoasă examinând crăpăturile aleatorii ce apăreau când aceste obiecte erau puse în foc. De fapt, ideea că întregul Cosmos este alcătuit dintr-o unică țesătură, care include atât lumea naturii, cât și pe cea a

oamenilor - o țesătură în care orice eveniment, oricât de neînsemnat, este legat de toate celelalte - ne-a însoțit până la începuturile științei moderne.

Hipocrate, spre exemplu, scria: „Există un singur curent comun, o respirație comună, toate lucrurile există în simpatie unele cu altele [...] marele principiu se extinde până la cea din urmă parte, iar de la cea din urmă parte se întoarce la marele principiu, la natura unică, ființă și neființă.”⁶ În Evul Mediu, oamenii credeau într-o creație în care Dumnezeu joacă un rol în toate lucrurile, oricât de neînsemnate. Toate evenimentele erau influențate și armonizate de finalitatea divină, de consimțământul divin. Spre sfârșitul perioadei medievale, se credea că diferitele niveluri ale Cosmosului - pământul dedesubt, sferele celeste deasupra și sufletul omenesc - sunt legate laolaltă prin *armonii* sau *simpatii* reciproce. Întâmplările de la un nivel se reflectă în cele de la alt nivel. Pentru locuitorii lumii antice și ai celei medievale, Cosmosul deținea proprietățile unui uter: învăluia complet individul, sprijinindu-l și purtându-l prin viață într-o manieră plină de sens, chiar dacă nu întotdeauna confortabilă. În secolul al XVII-lea, această stare de lucruri a fost sfărâmată, iar forța care a zdrobit-o a fost ciocanul neobosit al științei mecaniciste.

Știința mecanicistă s-a întemeiat pe convingerea că Universul este alcătuit din obiecte mici, iremediabil solide - *atomi* -, care plutesc și interacționează într-un vid absolut. Cu secole înainte, Democrit avusese o concepție similară; el declara că „nu există nimic altceva decât atomi și vid”. Însă ideea lui nu a fost luată în serios de prea mulți oameni decât după ce filosofi și savanții secolului al XVII-lea - Francis Bacon, Thomas Hobbes, Johannes Kepler, Galileo

Galilei, Rene Descartes, Isaac Newton și alții - au adoptat-o în calitate de temelie a noilor științe fizice ale timpului lor, științe care s-au dezvoltat cu mare repeziciune. Secolul lor, la fel ca al nostru, era marcat de nemulțumirea față de credințele tradiționale. Intelectualii, îndeosebi cei dedicați noilor științe, căutau cu disperare să scape de cămașa de forță a dogmelor religioase perpetuate de Biserica Evului Mediu.

Noua concepție despre lume, cea mecanicistă, a anihilat-o cu eficiență pe cea anterioară, mai mângâietoare, care vedea legături cu sens între evenimente aparent dispartate. Nu s-a mai considerat posibil ca niște coincidențe care nu au în comun un agent cauzal vizibil să formeze între ele relații cu sens. Așa-numitele evenimente sincronistice puteau împărtăși doar o relație similară cu aceea a cărților de joc dintr-un pachet, care, după ce au fost bine amestecate, se întâmplă să cadă alături sau să apară în aceeași mână la poker. Toată această transformare - de la o concepție spirituală despre lume la una mecanicistă - a însemnat o modificare a mitului fundamental prin care ființele umane își explică universul.

Mitologii științifice

Sistemele de convingeri larg împărtășite constituie *mitologii*, indiferent dacă au origine științifică sau religioasă. Potrivit lui William Irwin Thompson⁷, istoric și fin cercetător al mitologiei, miturile oferă răspuns la trei întrebări: Cine suntem? De unde venim? Încotro ne îndreptăm? Am adăuga, împreună cu filosoful Ian Barbour⁸, întrebarea: Care este adevărata natură a lumii, cum și din ce s-a format

ea?

În Europa sfârșitului de Ev Mediu, la astfel de întrebări răspundea un sistem mitologic puternic. Arhitectura mitică măreață a creației, transmisă încă de la Aristotel și rescrisă de filosofi creștini ai secolului al XIII-lea, presupune o serie de sfere ce se includ una pe alta, începând cu lumea pământească, la bază, și terminând cu sfera celestă divină, la nivelul cel mai de sus. Dante descrie această viziune în *Divina comedie*. Pe tot cuprinsul acestui sistem, rețelele de rezonanță sau de *simpatie* formează interconexiuni, astfel că niciun eveniment nu survine izolat. În acest cosmos, coincidențele semnificative sunt firești. Spre exemplu, un om are un vis despre un dezastru survenit undeva departe, iar apoi află că s-a petrecut cu adevărat. Trei prieteni care locuiesc în cartiere diferite într-un oraș mare se trezesc atrași la același restaurant în același timp. Un stol de mierle aterizează pe o casă în care se află un muribund; în depărtare se aud câini urlând. Astfel de coincidențe conțin rezonanțe comune naturii și sufletului omenesc; ele atrag realitatea exterioară și pe cea interioară într-un tipar de semnificații comun. Concepția despre lume oferită de religie acceptă legăturile cu sens la care ne referim astăzi prin termenul de sincronicitate. Este ca și cum oamenii din vremurile medievale și-ar fi spus singuri povești despre Univers, povești al căror fir narativ includea evenimente sincronistice.

Mai mult decât atât, miturile sunt povești – înțelesul dat de Aristotel cuvântului poate fi tradus prin „narațiune” – care ne vorbesc despre natura realităților în care trăim. Miturile își au rădăcina în inconștient, unde acționează din culisele percepției pentru a structura felul în care înțelegem lumea. După

cum scria Alfred North Whitehead, marele matematician și filosof englez:

În orice epocă, interpretarea larg împărtășită a lumii materiale este controlată de o schemă alcătuită din ipoteze nepuse nicio clipă la îndoială; iar psihicul oricărui individ, oricât de puțin ar crede el că se află în simpatie cu contemporanii săi, nu este un compartiment izolat, ci mai degrabă un mediu continuu - atmosfera atotcuprinzătoare a locului și timpului său.

9

Astfel de premise alcătuiesc substanța mitului. Ele sunt reperele în jurul cărora se scriu marile narațiuni despre realitate. Însă pentru indivizii care le trăiesc, sunt invizibile, cum e apa pentru pești: trăiesc în ea, este mediul care-i hrănește, dar o consideră ca fiind un dat absolut firesc. E de prisos să spunem că oamenii de știință nu fac excepție de la această stare de lucruri mai mult decât alți oameni.

Știința mecanicistă a secolului al XVII-lea a adus cu ea noi mituri, care nu doar au transformat știința oficială a timpului, ci au schimbat și hărțile lumii purtate inconștient în suflet de fiecare om. Această știință privea Cosmosul ca fiind un imens vid, plin cu atomi solizi care interacționează doar prin impact direct. Rezultatul, deși a adus un foarte mare succes științelor ce se nășteau atunci - fizica, astronomia, chimia și medicina -, a fost devastator pentru sentimentul apartenenței individului la Cosmos ca întreg și pentru cel al legăturii dintre individ și Cosmos. În cele din urmă, societatea și chiar natura umană s-au restructurat, urmând aceleași linii directoare: oamenii au ajuns să fie considerați obiecte

separate și distincte, legate unele de altele și de lumea naturală doar acolo unde este posibil contactul direct. Vechea idee a simpatiilor a fost redusă la statutul de simplă superstiție.

Cu trecerea timpului, pe măsură ce natura umană a ajuns să fie văzută tot mai mult prin prisma noii științe, oamenii au preluat și o altă caracteristică a atomilor. Cuvântul „atom” înseamnă, literal „indivizibil” – ceva ce nu poate fi împărțit sau scindat. Cu alte cuvinte, nu există acces la interiorul său – dacă are așa ceva. În mod similar, s-a ajuns să se considere tot mai mult că oamenii nu au interior, știința mecanicistă reducându-i la obiecte motivate exclusiv de forțe externe. Înăuntru nu se află nimic. Behaviorismul, apărut în psihologie la începutul secolului al XX-lea, vedea natura umană exact în acest mod.

Pe de altă parte, percepția unui interior viu, însuflețit constituie esența subiectivității umane. Tocmai această subiectivitate, ce oglindește lumea exterioară prin propriile simțăminte, reprezintă esența sufletului omenesc. După cum scria Novalis în 1798: „Sălașul sufletului este acolo unde se întâlnesc lumea lăuntrică și cea din afară. Acolo unde cele două se suprapun, sufletul se află în fiecare punct al suprapunerii.”¹⁰ Sufletul despre care vorbește Novalis este izvorul acelor caracteristici pe care le considerăm a fi doar ale oamenilor: creativitatea, intuiția și conștiința. Tocmai acest suflet, contopirea exteriorului cu interiorul, era cel spre care se îndreptau medievalii în căutarea înțelepciunii; el era cel care răspundea empatic la evenimente desfășurate dincolo de mediul său imediat. Pierderea dimensiunii lăuntrice a naturii umane ne-a micșorat, transformându-ne în ființe bidimensionale împinse de

colo-colo pe suprafața fizică a realității, după bunul plac al întâmplărilor; ea a pus capăt legăturii noastre intime cu restul Cosmosului.

Astfel, știința ne-a descurajat să căutăm în noi înșine sensul lucrurilor. Ne-a descurajat îndeosebi să căutăm, dincolo de suprafața emoțională a percepțiilor noastre, sensuri simțite, nu obținute rațional - chiar substanța ce alcătuia în mare măsura înțelepciunea epocilor anterioare. Galileo a afirmat că știința trebuie să caute și să vadă ceea ce există cu adevărat. Însă, după cum arată fizicianul Jeremy Haywood: „Pentru Galileo, doar lucrurile ce pot fi măsurate trebuiau considerate baze valide de argumentare, iar limbajul adecvat pentru descrierea lor trebuia să fie limbajul pur al matematicii, necontaminat de dorința și de capriciul omenesc”. Haywood observă că această atitudine, încorporată în temelia științei mecaniciste, neagă „capacitatea omenească de a cunoaște lucrurile direct așa cum sunt ele - în mod fundamental, [ea proclamă] neadecvarea omului în ceea ce privește cunoașterea adevărului întreg”.¹¹

În concepția mecanicistă, practic toate evenimentele parapsihologice - telepatia, precogniția, psihokinezia - devin imposibile. Atitudinea oficială față de asemenea fenomene inexplicabile constă în ceea ce psihologul Alex Comfort numește - referindu-se la Hermann Helmholtz, marele fizician din secolul al XIX-lea și, ca atare, la întreaga greutate dobândită de știința mecanicistă - „poziția Helmholtz”: Chiar dacă este adevărat, eu nu cred¹². Ideea că niște coincidențe improbabile pot avea o semnificație devine absurdă. În loc de a ne întreba ce-or fi însemnând ele, ne mulțumim să ne minunăm în fața legilor probabilității, iar statisticienii își freacă

palmele de încântare la gândul de a le anihila prin formule specifice.

Dar toate mitologiile importante, blocând accesul la anumite posibilități, îl deschid spre altele. Știința mecanicistă constituie un exemplu al succesului unui anumit tip mitic de conștiință promovat de un număr mare de oameni, cu multă energie, devotament și implicare. Alte exemple - radical diferite - de tipuri de conștiință care au înregistrat un mare succes în sfera lor de acțiune sunt șamanismul și yoga. Șamanii, acționând între granițele propriiei lor conștiințe mitice, călătoresc în alte lumi, joacă rolul de călăuză pentru sufletele celor care mor și-i tămăduiesc pe bolnavi cu metode care n-au nicio noimă pentru medicii instruiți la facultățile de medicină acreditate de Asociația Medicilor Americani. Yoghinul, ajungând să stăpânească lumea interioară la un nivel comparabil cu cel la care știința modernă stăpânește lumea exterioară, obiectivă, poate fi vizitat de *siddhi* - puteri ce par miraculoase. Nici șamanul, nici yoghinul nu consideră că realitatea este limitată de teoriile științifice, oricât de vehement le-ar nega ele experiențele.

Sistemul de convingeri al universului mecanicist ne concentrează atenția, ca pe o lanternă puternică, asupra unei scene ocupate de blocuri de materie clar definite, cu funcționare de tip cauzal, și de forțele, câmpurile și energiile care le activează (fizicienii numesc aceasta „teatrul particulelor”). Însă noua știință a preluat doar ideea că atomul este atât de mic, încât e indivizibil și a aplicat-o numai lumii externe, fizice. Sufletul a fost fie negat, fie uitat. În consecință, atenția noastră - la nivel cultural - față de acest teatru s-a îngustat în asemenea măsură, încât am ajuns să trecem cu vederea vasta penumbră a evenimentelor

cotidiene reale ce înconjoară scena, dar care nu pot fi făcute prea ușor să participe la spectacol. Printre ele se numără coincidențele semnificative.

Universul descris de științele mecaniciste este cu desăvârșire previzibil. Legile cauzalității explică totul; nu există „scăpări”. Ecuatiile lui Newton pentru mișcările planetelor descriu un sistem de acțiune mecanic care, odată pus în mișcare, nu mai are nevoie de nimic altceva pentru a-și continua activitatea. La început s-a presupus că Dumnezeu a fost cel care a pornit întregul proces, în zorii timpului, după care procesul a continuat de la sine, ca un ceas cu mecanismul bine reglat. Dar în cele din urmă, ideea de Dumnezeu nu a mai părut necesară, astfel că s-a renunțat la ea. Când Napoleon Bonaparte l-a întrebat pe Pierre Laplace de ce nu i-a dedicat lui Dumnezeu un tratat matematic, cum era obiceiul acelor vremuri, Laplace a răspuns simplu: „Nu am nevoie de această ipoteză”¹³.

În mod ironic, concepția despre cauzalitate caracteristică fizicii newtoniene s-a dezvoltat din idei mult mai vechi, bazate în esență pe un sistem de gândire religios. În lumea clasicismului grec și roman, conceptul stoic al „legii de fier a Cosmosului” exprima imaginea unui Univers care este corpul propriu-zis al lui Dumnezeu, toate părțile sale componente respectând legea absolută. Ideile creștine ulterioare privind legea divină se datorează în mare măsură acestei concepții. În Evul Mediu, astfel de idei prezentau în principal un interes religios și politic, dar ulterior au fost aplicate lumii fizice. Descartes, arhitectul concepției moderne despre cauzalitate, și-a întemeiat gândirea în mod expres pe convingerea că Dumnezeu își respectă fără eroare propriile reguli¹⁴. Credința sa în constanța imuabilă a lui Dumnezeu a

stat la baza tuturor concepțiilor ulterioare despre la cauzalitate.

Rezultatul a fost sistemul mecanicist de gândire al Cosmosului newtonian. Acest sistem are o uluitoare frumusețe austeră, dar ne răpește puțința de a ne minuna în fața micilor întâmplări cotidiene. Coincidențele improbabile sunt minimalizate, banalizate. Chiar și marile înfăptuiri științifice sunt despuiate de dimensiunea lor omenească, poetică. În urmă cu mai mulți ani, romancierul Norman Mailer a fost invitat să participe la o masă rotundă televizată, în timpul transmisiunii în direct a primei aselenizări cu echipaj uman. În timp ce restul participanților vorbeau plini de entuziasm despre marea realizare tehnologică reprezentată de aselenizare, Mailer deplângea lipsa totală de poezie cu care era abordată întreaga situație. Un eveniment menit încă din zorii istoriei să ne umple spiritul cu uimire și cu inspirație a fost redus la egoism tehnologic și la nesfârșite descrieri ale rocilor selenare.

Chiar și așa, fizica newtoniană și sistemul ideatic cuprins în ea au avut un succes spectaculos. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, mulți fizicieni ajunseseră chiar să creadă că omenirea a făcut deja toate descoperirile fundamentale. Unii afirmău că viitorul fizicii se va rezuma pur și simplu la adăugarea de simple detalii la datele existente. Uneori, elevii inteligenți erau descurajați să-și aleagă o carieră în domeniul fizicii. Lordul Kelvin, un mare fizician al acelei perioade, vedea la orizont doar „doi nori mici”: niște discrepanțe experimentale minore în explicațiile fizicii mecanice privind căldura și lumina.

Pe măsura ce însemnătatea lor reală s-a făcut cunoscută, în primele decenii ale secolului al XX-lea, acești doi nori mici au transformat fizica newtoniană

într-o ficțiune convenabilă.

Noua fizică

În primele decenii ale secolului al XX-lea, implicațiile depline ale acelor discrepanțe experimentale au ieșit la lumină odată cu publicarea teoriei generale a relativității de către Albert Einstein și, câțiva ani mai târziu, a unei teorii cuantice complete de către Werner Heisenberg. Luate laolaltă, aceste teorii și activitatea experimentală care avea să le confirme au demonstrat că ipotezele fizicii newtoniene nu sunt decât simple aproximări ale realității. Ca atare, ele au rămas utile pentru ingineri, dar puterea lor mitică de a contura hărți ale realității a început să fie subminată. Actualmente, teoria relativității și teoria cuantică creează un nou corp mitologic, o nouă topologie a realității. Acest corp de mituri poartă denumirea populară de „noua fizică”, expresie care se referă mai degrabă la structura ei mitologică decât la un anumit set de ipoteze avansate de ea.

Potrivit lui David Bohm¹⁵, specialist în fizică cuantică, atât fizica relativității, cât și fizica cuantică împărtășesc perspectiva integralității. Relativitatea nu consideră spațiul ca fiind vidul lui Democrit – un tărâm al nimicului aflat între atomi solizi –, ci ne redă viziunea unui univers reprezentat sub forma unei țesături continue, neîntrerupte. Atomii reprezintă caracteristici locale speciale ale acestei țesături. Cosmosul este unitar, nu gol, ci plin cu propria-i substanță, așa cum o pictură este plină cu propria substanță. Există zone de prim-plan și zone de plan secund, dar pânza este neîntreruptă.

Teoria cuantică este holistică într-un alt sens. Ea

consideră toate acțiunile ca fiind continue, neîntrerupte. Un experiment ce vizează mai multe particule atomice, de exemplu, este considerat ca fiind un singur proces unitar. Particulele nu au existență individuală, ci doar contribuie la experiment ca la un eveniment deplin. Teoria cuantică se ocupă de situațiile integrale, considerând că părțile sunt secundare și lipsite de substanță esențială.

Astfel de idei sunt mai compatibile cu sincronicitatea decât era modelul mecanicist al Cosmosului. Sincronicitatea presupune integralitate și, în consecință, relații cu sens între evenimente lipsite de legături cauzale. Prin teoria cuantică redobândim imaginea lumii ca țesătură neîntreruptă, în care evenimentele aparent separate nu apar izolat unele de altele, ci, de fapt, sunt elemente împletite într-una și aceeași tapiserie. Aceasta era perspectiva împărtășită de Pitagora când privea modelul undelor unei ape ca să vadă viitorul intereselor umane. Și tocmai această perspectivă s-a pierdut în urma revoluției științifice newtoniene.

Durează totuși surprinzător de mult până la integrarea deplină a dimensiunilor mitice ale teoriei relativității și teoriei cuantice. Descoperirile de la începutul secolului trecut ajung abia acum să se facă simțite la scară largă. Alex Comfort indică un motiv important pentru această stare de lucruri. Spre deosebire de fizica newtoniană, cea nouă ne oferă prea puține lucruri pe care să le putem vizualiza¹⁶. Nu ne putem forma o imagine mentală clară asupra ei. Cosmosul lui Newton putea fi imaginat cu ușurință ca fiind o mare mașinărie celestă – un ceas cosmic – care funcționează veșnic și fără efort. Cosmosul relativist este mai obscur. Are patru dimensiuni în locul celor trei evidente pentru simțuri, iar timpul dobândește

statut egal cu distanța. Ne putem alcătui o imagine a acestei stări de lucruri doar cu ajutorul diagramelor proiective, și chiar și atunci imaginea rămâne neadecvată. Cât privește teoria cuantică, ea nu ne oferă niciun element de care să ne putem agăța vizual. Postulatele sale privind undele probabilistice, nedeterminarea și complementaritatea seamănă cu dialogurile din *Alice în Țara Minunilor*.

Pionierii vechii fizici credeau că descoperă planul divin după care a fost alcătuit Cosmosul. Știința lor și concepția lor despre lume erau unul și același lucru. Cu alte cuvinte, știința lor alcătuia o mitologie clară. Însă fizica cuantică nu a reușit să ofere atâta claritate. Comfort observă: „[...] revoluția pe care o presupune fizica cuantică nu are absolut niciun impact asupra concepției cotidiene despre lume, nici măcar în cazul oamenilor care lucrează în domeniul ei. Spre deosebire de descoperitorii lumii coperniciene și newtoniene, acești oameni nu trăiesc nicio restructurare a conștiinței; ei spun: «Deosebit de interesant!», apoi se duc acasă, la cină.”¹⁷

Spre deosebire de predecesoarea ei clasică, fizica cuantică înfățișează o concepție deschisă asupra lumii, o concepție în care deznodământul evenimentelor nu este predeterminat pe deplin de legi fixe, rigide. Predicțiile cuantice nu dictează câtuși de puțin rezultate experimentale exacte, ci indică o gamă de deznodăminte cu diferite șanse de a se produce. În acest sens, fizica cuantică este *probabilistică* : ea explorează probabilități în loc să specifice evenimente. Unii dintre cei care studiază și interpretează fizica cuantică deplâng această nesiguranță, considerând că ne privează de cunoașterea exactă oferită de fizica newtoniană. Ea rotunjește muchiile ascuțite ale realității, astfel că

imaginea devine încețoșată. Însuși Einstein s-a opus vehement ideii de probabilitate, spunând că Dumnezeu nu „joacă zaruri” cu Universul. (Aici, Einstein se referă în sensul propriu la ideea că legea naturii constă în consecvența comportamentului divin.) Există însă și alte concepții posibile. Erich Jantsch, eminentul savant în domeniul teoriei sistemelor, a argumentat că tocmai caracterul nedeterminat al lumii cuantice este acela care îi oferă acesteia deschiderea inexistentă în cosmosul newtonian. Universul conține în fiecare clipă posibilitatea neașteptatului, a noului și chiar a creativului.

Creativitatea

Nimic nu se află mai aproape de miezul sincronicității ca experiență umană decât impresia că lumea însăși se exprimă creativ prin coincidențele sincronistice. Deseori, astfel de coincidențe seamănă mai degrabă cu poezia decât cu fizica. Ne putem aminti de sosirea cărăbușului la fereastra lui Carl Gustav Jung în timpul discuției despre scarabeul din vis. Gazul domnului de Fortgibu și al tartei cu prune ne dă impresia existenței unui clown sau a unui trickster aflat în culise, chipul mitic al unui zeu pus pe șotii, aflat dincolo de vălul coincidenței. Aici găsim un fir călăuzitor principal în ceea ce privește sensul sincronicității: ideea că întâmplarea poate să se exprime prin tema mitică a unui Trickster divin, întruchipat, de exemplu, de zeul Hermes din mitologia greacă. Vom examina această idee pe larg în capitolele următoare.

Caracterul deschis al fizicii cuantice poate fi legat de o anumită capacitate a multor specialiști din

domeniu de a tolera paradoxul și ambiguitatea în viața lor personală. Niels Bohr a avansat principiul complementarității, potrivit căruia particulele devin unde și invers, în funcție de modul în care sunt observate. În viața sa cotidiană, Bohr era de părere că și situațiile în care sunt implicați oameni au laturi opuse și complementare. Odată, într-un interviu, și-a amintit cum a descoperit că unul dintre copiii săi a făcut o faptă ce nu putea fi trecută cu vederea, însă el a constatat că nu e capabil să aplice pedeapsa cuvenită. Atunci și-a dat seama că „nu poți cunoaște pe cineva simultan în lumina iubirii și în lumina dreptății”¹⁹. Trebuie, în schimb, să alegi contextul în care cunoști o ființă umană: contextul iubirii dacă ești, de pildă, părinte sau contextul dreptății dacă ești, de pildă, judecător la tribunal. Astfel vei cunoaște o persoană din două și, în funcție de aceasta, vei alege.

Wolfgang Pauli, la fel ca Bohr, a făcut parte din cercul restrâns al oamenilor de știință care au întemeiat fizica cuantică. El era extrem de conștient de coincidențele improbabile, creative din propria-i viață. Arthur Koestler, poate cel mai mare explorator al sincronicității din ultimii ani, oferă drept exemplu un incident survenit într-o perioadă în care Pauli era extrem de absorbit de niște chestiuni privind simetria la particulele subatomice. Pauli vizualiza activitatea subatomică în principal folosind imagini ale unor oglinzi și ale reflexiilor acestora, astfel că devenise practic obsedat de oglinzi. Într-o scrisoare, un prieten îl tachina pe motivul „complexului oglinzilor”, dar Pauli i-a răspuns amintindu-și de legenda lui Perseu și a Meduzei. Legenda spune că Perseu a reușit să răpună Meduza (a se citi „fizica nucleară”), a cărei înfățișare era atât de oribilă încât îi împietrea pe cei care-o vedeau, privindu-i imaginea reflectată în scutul

său. Cam în aceeași perioadă, Pauli a primit de la un fost student devenit biolog o lucrare privind o anumită ciupercă, *mykes* (ciupercă, în limba greacă), sensibilă la lumină. La scurt timp după aceea, Pauli a citit un eseu filosofic dedicat lui C.G. Jung, „culmea, despre semnificația legendei lui Perseu. Se pare că după aventura cu Meduza, Perseu a întemeiat orașul Micena, care își datorează numele unui joc de cuvinte, căci în acel loc, Perseu a săpat ca să dezgroape o ciupercă, dar a săpat atât de adânc, încât din pământ a țâșnit un izvor care i-a potolit setea”. Se spune că Pauli s-a zguduit de răs citind aceasta. Koestler comentează: „Această întreagă țesătură complicată reprezintă doar un detaliu din nenumăratele coincidențe pe care le-a trăit Pauli în perioadele critice ale vieții sale”.²⁰ Pauli era bine-cunoscut în rândul fizicienilor din Europa pentru ceea ce aceștia numeau, amuzați, „efectul Pauli”. Simpla lui prezență era suficientă pentru a provoca defectarea aparaturii științifice complicate. Se pare că fizicienii teoreticieni nu pot să umble cu aparatura experimentală fără s-o strice, iar Pauli era un teoretician foarte bun! George Gamow, și el un fizician renumit, își amintește o asemenea întâmplare care, la început, nu a părut să aibă legătură cu prezența lui Pauli:

Incidentul s-a petrecut în laboratorul profesorului J. Franck din Göttingen. Într-o după-amiază, un aparat complex pentru studierea fenomenelor atomice s-a defectat serios, fără motive aparente. Franck va scris lui Pauli, pe adresa acestuia din Zurich, pentru a-i povesti întâmplarea, și a primit răspunsul cu o oarecare întârziere, într-un plic cu ștampilă de Danemarca. Pauli îi scria că i-a făcut o vizită lui Bohr [în

Copenhaga], iar la momentul incidentului din laboratorul lui Franck, trenul în care se afla a făcut o oprire de câteva minute în gara din Göttingen.

Gamow comentează: „Puteți să credeți sau să nu credeți această anecdotă, dar există multe alte observații privind realitatea efectului Pauli!” ²¹.

Sufletul civilizației

Anumite teme importante din știința și cultura perioadei noastre istorice deschid calea spre explorarea unor aspecte care erau de neconceput în Cosmosul newtonian. Istoria, spune William Irwin Thompson, este povestea eului civilizației, în timp ce mitul este povestea sufletului acesteia²². Eul civilizației actuale încă mai este legat de epoca newtoniană. Reprezentanții oficiali ai tehnologiei continuă să vorbească în limbajul cauzalității absolute. Însă sufletul civilizației se schimbă. Vechile mituri se reintegrează. Cât privește forma pe care o va lua noua mitologie, marele mitolog Joseph Campbell remarcă:

Nu se pot face predicții cu privire la următoarea mitologie, așa cum nu se pot face predicții privind visele din noaptea următoare, căci o mitologie nu este o ideologie. Nu este ceva proiectat de la nivelul creierului, ci ceva trăit din inimă, din recunoașterea identităților aflate dincolo de aparențele naturii sau în interiorul acestora, percepându-se o ființă acolo unde înainte ar fi fost doar un obiect [...] Sau, cum se afirma cu secole în urmă în textul hindus Kena Upanishad: „Ceea ce izbucnește precum fulgerul, te face să

*clipești și să spui «Ah!» - acel «Ah!» se referă la divinitate.*²³

Însă Campbell presupune că, la un nivel minim, „în noua mitologie, care va fi a întregii specii umane, vechea desacralizare a naturii prin intermediul doctrinei Căderii, izvorâtă din Orientul Mijlociu, va fi respinsă”. Aici, Campbell identifică sursa ideii de Cosmos neînsuflețit ca fiind mitul străvechi al căderii din Rai, potrivit căruia doar Raiul pierdut era teritoriu sacru. El avansează ipoteza potrivit căreia în noua mitologie, întregul Cosmos va redeveni sacru, astfel că „răbufnirea unui fulger, un apus de soare ce aprinde cerul sau o căprioara surprinsă în stare de alertă vor da naștere exclamației «Ah!», ca semn de recunoaștere a divinității”²⁴.

Poate părea că eforturile de a prefigura următoarea mitologie sunt sortite eșecului. Însă anumite teme mitice vaste, importante pentru subiectul nostru, se evidențiază suficient de clar pentru a putea fi descrise. În paginile ce urmează vor fi discutate pe scurt, deși cele mai multe ne sunt deja cunoscute. Între ele se numără, mai întâi, ideea integralității profunde; în al doilea rând, ideea că, la un anumit nivel fundamental, suntem cu toții interconectați; în al treilea rând, ideea că Universul este plin de viață; în al patrulea rând, ideea că creativitatea este o trăsătură fundamentală a Cosmosului. Toate acestea concordă cu concepția lui Campbell.

Ideea integralității, de importanță centrală în fizica modernă, este o temă mitică principală a culturii noastre. Ea a fost articulată limpede pentru prima oară în secolul trecut, încă din 1926, de către Jan Smuts, om de stat și filosof sud-african, în cartea sa

intitulată *Holism and Evolution*. Smuts privea Cosmosul ca fiind alcătuit din întreguri împletite între ele și alcătuiind împreună tablouri mai vaste, interconectate. Aceste structuri nu sunt statice, ci evoluează pentru a da naștere la forme tot mai cuprinzătoare, mai complexe și chiar creative. El numea imaginea Universului alcătuit din întreguri întrețesute și evolutive „holism”, de la termenul grecesc *holo*, care înseamnă „întreg”.

Un corolar al temei holismului este regăsirea ideii medievale cum că toate lucrurile sunt legate între ele. Ea își găsește expresia modernă în teoria biologului Rupert Sheldrake privind câmpurile morfice: rețele de rezonanță ce alcătuiesc țesături de influențe reciproce care trec dincolo de limitările obișnuite impuse de spațiu și timp. Vom explora ideile lui Sheldrake, care amintesc atât de pregnant vechiul concept al simpatiei, în capitolele ce urmează. Însă la nivelul culturii populare, ideea mitică a interconexiunii poate fi văzută în povestea la modă a maimuței numărul o sută: un set de observații științifice prezentate nu foarte sistematic, care, deși a fost puternic discreditat, s-a ridicat la statutul unei parabole culturale. Este vorba despre mai mulți macaci din coloniile create de guvernul japonez. În cartea sa intitulată *Lifetide: The Biology of Consciousness*, biologul Lyall Watson povestește că o tânără și energică femelă pe nume Imo a descoperit cum să curețe de nisip cartofii dulci, cufundându-i într-un pârau. Pe parcursul unei perioade de timp, ea le-a învățat și pe alte surate maimuțe șmecheria, astfel că deprinderea s-a răspândit. Însă brusc, rata răspândirii a părut să sufere un salt cuantic și, practic, toate maimuțele au început să spele cartofii în apă. Watson scrie:

*Să spunem, de dragul argumentului, că numărul [de maimuțe care spălau cartofii] era 99 și că la ora 11, într-o marți dimineața, acestora li s-a alăturat încă una, convertită în modul obișnuit. Dar adăugarea acestei maimuțe, a o suta, pare să fi dus numărul lor dincolo de masa critică, pentru că până în seara acelei zile, aproape întreaga populație a coloniei deprinsese tehnica. Mai mult decât atât, deprinderea pare să fi trecut peste barierele naturale și să fi apărut spontan pe alte insule și într-o colonie de pe continent, din Takasakyiama.*²⁶

Deși Watson recunoștea el însuși că relatarea nu se bazează pe observații profesionale, ea a fost repetată de nenumărate ori. Este extrem de atrăgătoare, astfel că a fost povestită și repovestită. Însă popularitatea ei nu se bazează pe fapte, ci pe viabilitatea ca parabolă a integralității. Ea ne spune iarăși, acum, în epoca modernă, că suntem cu toții interconectați.

De tema mitică a integralității se leagă renașterea simțământului că Universul este plin de viață. Viziunea holistică a lui Smuts asupra Universului este organică, întrucât pune accentul pe apariția și dezvoltarea unor întreguri mereu mai complexe și chiar creative, care dau impresia unui proces viu, în plină evoluție. Desigur, un astfel de proces este antitetic față de viziunea newtoniană a mașinăriei ce funcționează la nesfârșit, fără vreo schimbare. Holismul este mai concordant cu concepția medievală despre Cosmos, concepție bazată pe ideea că întreaga natură este însuflețită de forțe vii. La

începutul secolului al XVII-lea, Johannes Kepler încă mai credea că chiar și Pământul este însuflețit de un principiu spiritual lăuntric. Această idee revine în epoca noastră sub forma ipotezei Geea, formulată de biologul James Lovelock (după Geea, zeita pământului din mitologia greacă). Ipoteza spune că Pământul, ca întreg, prezintă proprietățile unui organism viu.

Reapariția ideii de Cosmos însuflețit aduce cu sine reapariția posibilității creativității. Concepția holistică a lui Smuts include ideea noului și a neașteptatului ce apare în evoluția întregurilor complexe. La începutul secolului al XX-lea, chiar înaintea lui Smuts, filosoful francez Henri Bergson a propus noțiunea de *emergenți* - elemente creative care apar în procesul evoluției. După cum am văzut, o idee similară este îmbrățișată de deschiderea fizicii cuantice, deschidere ce acceptă posibilitatea neprevăzutului în fiecare moment.

David Bohm folosește termenul de *ordine implicată* pentru a descrie un proces cuantic holistic aflat la baza realității obișnuite așa cum o percepem în fiecare zi. Bohm se referă într-un interviu la implicațiile ei în ceea ce privește integralitatea și creativitatea:

Noțiunea de integralitate, integralitate creativă, face parte din ordinea implicată. [...] Ea ar fi asemănătoare cu străfulgerarea revelației creative din experiența noastră mentală. Ideile generale ale ordinii implicate sugerează că lucrurile care se întâmplă în conștiința noastră și lucrurile care se întâmplă în natura nu diferă în mod fundamental ca formă. Așadar, gândul și materia prezintă o mare similitudine la nivel de ordin; am putea extinde ideea,

afirmând că creativitatea și revelațiile pe care le trăim noi își au echivalentul în natură.

În descrierea făcută de Bohm legăturii dintre procesele psihice și cele fizice începem să vedem revenirea senzației de integralitate, viață și creativitate în universul fizic, senzație ce aduce cu sine revenirea semnificației date de omenire Cosmosului însuși. Începem să ne vedem ca fiind cu adevărat acasă în Cosmos. Așa cum se întâmpla înainte de apariția științei mecaniciste, dimensiunile mai vaste ale lumii sunt iarăși percepute dintr-o perspectivă plină de sens pentru spiritul omenesc. Limbajul acestei percepții este cel al mitului – un limbaj ce vorbește despre semnificația evenimentelor mentale și deopotrivă a celor din lumea exterioară, în care ne ducem cu toții existența cotidiană. Mitul ne atrage într-o relație plină de sens cu lumea întreagă, o arenă ce cuprinde în egală măsură psihicul nostru, lăuntric, și evenimentele obiective ale lumii exterioare.

Sincronicitatea trebuie înțeleasă în acest context întreg pentru a nu fi trivializată, transformată în anomalii statistice și despuiată de semnificația ei umană. La fel ca mitul, sincronicitatea aruncă o punte peste falia dintre conștient și inconștient, dintre lumea psihică și cea a evenimentelor obiective. În mod deloc surprinzător, sincronicitatea este cel mai bine înțeleasă cu ajutorul limbajului mitului.

Vom căuta să înțelegem sincronicitatea în paginile științelor și în aluziile la semnificații mitice existente printre rândurile acestor pagini. Vom explora diferitele perspective ale fizicii și biologiei contemporane și ale teoriei sistemelor, cu un ochi la semnificația literală și unul la cea mitică. Apoi ne vom

întoarce spre înțelepciunea epocilor trecute, în care mitul constituia principala formă a înțelegerii umane. În acest prim izvor vom căuta o concepție mai profundă, psihologică și spirituală, asupra sincronicității. Vom învăța în mod deosebit de la Trickster, Hermes în mitologia greacă, Mercur în alchimia medievală, Coyote și alții în mitologiile indienilor americani. Dintre toate personajele mitologice, Tricksterul este cel mai adesea asociat cu întâmplarea și cu sincronicitatea; el este purtătorul norocului și al ghinionului, el stârnește valurile sortii și combină laolaltă șansa și neșansa după tipare ce pot fi ghicite doar în lucirea ochilor lui.

Partea întâi

Sincronicitatea și știința

La acel moment, știința a primit un imbold imens; părea că geniul omenirii, de multă vreme captiv, s-a năpustit în sfârșit cu nerăbdare asupra Naturii și a demarat, cu acordul acesteia, marea sarcină de a-i desțeleni terenul până atunci neatins și de a-i scoate la iveală comorile atât de mult timp ascunse. [...] Părea, de asemenea, că Natura însăși sprijină acel imbold; [...] ca pentru a atrage atenția asupra minunilor sale și a le semnala epocii, ea a înfățișat cel mai rar, cel mai fascinant și mai misterios dintre toate fenomenele astronomice: apariția și apoi distrugerea

*totală a unei noi, strălucitoare
stele fixe, de două ori, pe
parcursul vieții lui Galileo.*

J.F.W. Hershel,
***The Cabinet of Natural
Philosophy***

Capitolul 1

Biletele de autobuz: Știința descoperă sincronicitatea

*Astfel ajungem la imaginea
unui mozaic mondial sau
caleidoscop cosmic care, în
ciuda modificărilor și
rearanjărilor constante, are grijă
să adune laolaltă ceea ce se
aseamănă.*

Paul Kammerer,
Das Gesetz der Serie

Biletul de autobuz

Prima investigație amănunțită a fenomenului pe care astăzi îl numim sincronicitate a fost efectuată la începutul secolului al XX-lea de către biologul austriac Paul Kammerer. El a abordat coincidențele semnificative privindu-le strict ca pe niște fenomene fizice obiective. Îl fascinau evenimentele care se repetă în timp sau în spațiu prea frecvent ca să fie puse pe seama simplei întâmplări. Să presupunem, spre exemplu, că într-o zi anume observi că biletul tău de autobuz are același număr alcătuit din două cifre ca și biletul la teatru, iar acesta, la rândul lui, este același cu numărul de pe jetonul pe care-l primești la

garderobă în seara aceleiași zile, la restaurant. Pe urmă mergi la o petrecere pe o stradă, într-o casă care are același număr. Iată genul de succesiune improbabilă de evenimente care l-a intrigat pe Kammerer. Pentru a surprinde astfel de șiruri de întâmplări, el petrecea ore întregi în locuri publice, observând trecătorii și remarcând incidența anumitor tipuri de pălării, articole vestimentare, bagaje și așa mai departe. A analizat în detaliu șirurile observate, clasificându-le în serii de rangul întâi, de rangul al doilea, de rangul al treilea și de rang superior. În plus, a elaborat un sistem complex de clasificare ce pune accentul asupra relațiilor structurale din fiecare coincidență: relații omologe, analoge și așa mai departe.

Kammerer și-a dat seama că astfel de coincidențe implică o viziune extinsă asupra realității. În maniera unui bun biolog experimentalist din epoca pragmatică a științei victoriene, el considera că astfel de succesiuni de evenimente evidențiază un principiu natural obiectiv, nedescoperit până atunci: o lege fizică naturală, pe care el a denumit-o „legea seriilor”²⁸. Această lege exprima un tip special de inerție în concordanță cu care evenimentele similare se repetă, întinzându-se precum cercurile pe suprafața unei ape.

Exemplul dat anterior, care pornește de la biletul de autobuz, ar fi considerat o serie de „rangul” al patrulea, fiindcă presupunea o succesiune de patru apariții ale aceluiași număr din două cifre. Pe lângă evenimentele repetitive secvențiale, Kammerer a compilat, de asemenea, serii de evenimente paralele sau concurente – care survin simultan sau aproape simultan. Pentru a descrie numărul unor astfel de evenimente paralele, el a folosit termenul „putere”.

Unul dintre autorii prezentei cărți a trăit o serie de evenimente concurente de puterea a treia cu câțiva ani în urmă. În ziua respectivă se pregătea să meargă să recupereze o carte, *The Psychology of Consciousness*, de Robert Ornstein, pe care o împrumutase unui prieten. Pe când ieșea din biroul său, un coleg l-a atras într-o conversație despre un articol din revista *Human Nature*, publicație editată de Robert Ornstein și care în prezent și-a încetat apariția. Autorul i-a spus colegului său că, de fapt, în clipa aceea tocmai se pregătea să meargă să ia o carte scrisă de Ornstein. Apoi atenția i-a fost atrasă de un pachet sosit prin poștă cu câteva clipe mai devreme. Expeditorul era redacția revistei *Human Nature*. Deschizându-l, autorul a găsit un exemplar al cărții *The Psychology of Consciousness*, care îi fusese trimis gratuit pentru că se abonase la revistă!

Cele trei evenimente din acest set de puterea a treia au fost: primul, faptul că autorul se pregătea să meargă să-și recupereze exemplarul propriu al cărții lui Ornstein; al doilea, faptul că a fost oprit din drum și angajat într-o conversație despre revista publicată de Ornstein; al treilea, faptul că i-a sosit prin poștă chiar în acel moment un exemplar al cărții lui Ornstein. Toată povestea mai cuprindea și două evenimente concurente de puterea a doua. Primul consta în menționarea cărții în conversația cu colegul chiar la momentul sosirii ei prin poștă. Al doilea consta în menționarea revistei în conversație, concomitent cu sosirea cărții expediate de redacția revistei.

Acest exemplu ne înfățișează senzația de nod gordian pe care o dau multe astfel de coincidențe. Mai multe coincidențe par a fi adunate laolaltă, astfel că nu știi când să începi să le numeri și când să te

oprești. Seturile complexe de categorii elaborate de Kammerer au fost concepute special pentru a aborda asemenea cazuri complicate.

Pățania autorului este asemănătoare cu multe dintre cele descrise în cartea lui Kammerer. Majoritatea sunt banale, deși au o anumită atractivitate demodată care stârnește curiozitatea. Încă de la vârsta de douăzeci de ani, Kammerer a ținut un jurnal cu astfel de coincidențe, din care a rezultat cartea sa *Das Gesetz der Serie (Legea seriilor)*, publicată în 1919. Cartea este împărțită în două secțiuni principale. Prima e dedicată unei clasificări meticuloase a tipurilor de coincidențe. Cuprinde exact o sută de cazuri, începând cu ceea ce Koestler numește „o adunătură pestriță de întâmplări”²⁹ grupate în diferite categorii, cum ar fi nume, cuvinte, numere, litere, vise și dezastre. Urmează o discuție asupra „morfologiei seriilor”, în care Kammerer face distincția propriu-zisă între rangul unei serii – numărul de evenimente similare succedate în timp – și puterea ei – numărul celor care survin mai mult sau mai puțin în același moment. Ele sunt clasificate după numărul de parametri pe care îi au în comun. Spre exemplu, șirul de evenimente concurente prezentat în carte ca fiind cazul numărul 10 implică șase parametri. Este povestea a doi soldați, amândoi în vârstă de nouăsprezece ani, amândoi născuți în Silezia – deși nu se cunoșteau –, amândoi voluntari în corpul de transport, amândoi internați în același spital militar în anul 1915, amândoi victime ale pneumoniei și amândoi cu numele Franz Richter³⁰.

În a doua secțiune a cărții, Kammerer oferă o „sistemizare” a seriilor de coincidențe, grupându-le în ciclice, fazice și alternative, pure și hibride, omologe și analoge, inversate și așa mai departe.

Valoarea acestei taxonomii detaliate pare îndoielnică. Spre deosebire de speciemenle biologice cu care era obișnuit Kammerer să lucreze, coincidențele semnificative nu par să se preteze la o categorizare definitivă. În ciuda acestei dificultăți, Koestler face următorul comentariu favorabil: „Oricât de justificat ar fi scepticismul, acestei prime încercări de clasificare sistematică a seriilor de evenimente acauzale i se vor putea găsi cândva, în viitor, aplicații neașteptate”³¹.

Kammerer încheie prima parte a cărții sale afirmând: „Am constatat că recurența datelor identice sau similare în zone contingente de spațiu sau timp este un fapt empiric simplu care trebuie acceptat și care nu poate fi explicat prin coincidență - sau, mai degrabă, un fapt care transformă coincidența în regulă într-o asemenea măsură, încât este negat chiar conceptul de coincidență”³². Aici, Kammerer atinge trăsătura esențială a studiului său asupra coincidențelor: „recurența datelor identice sau similare”. De fapt, practic toate cazurile sale presupun repetiția „datelor”. Pe tot parcursul cărții, el subliniază tendința ca elementele similare să se atragă unele pe altele. Însă. Așa cum am văzut deja, unele dintre cele mai grăitoare exemple de sincronicitate nu prezintă această însușire a similitudinii, ci presupun coincidența *semnificației* - idei pe care o vom dezvolta în partea a doua a cărții.

Cele mai multe cazuri din cartea lui Kammerer sunt nesemnificative în sine și aproape toate intră în categoria curiozităților. Însă în ciuda banalității lor și în ciuda predilecției evidente pentru analiză, Kammerer a reușit să vadă, dincolo de „adunătura pestriță” de exotisme sincronistice, o unitate mai profundă, așa cum o sugerează citatul de la începutul

acestui capitol. Probabil că nu i-a fost ușor, fiindcă, așa cum spunea Chuang-tzu cu multe secole în urmă, „Tao este ascunsă când îți fixezi ochii doar asupra unor segmente mici ale existenței”.

Abia în a doua parte principală a „legii seriilor”, Kammerer trece la teorie, dezvoltându-și ideile cu privire la natura coincidențelor. Asemenea lui Carl Gustav Jung și lui Wolfgang Pauli, care aveau să se ocupe și ei de acest subiect, Kammerer a postulat existența unui principiu organizator acauzal, pe care l-a plasat pe poziție de egalitate cu cauzalitatea. Acest factor acauzal atrage laolaltă elementele asemănătoare. Este un tip special de gravitație care funcționează în termeni de formă, și nu în termenii unor variabile fizice tradiționale cum ar fi masa și energia. Evenimentele cu formă similară se atrag unele pe altele și dau naștere unor succesiuni identificabile de evenimente.

Kammerer considera că grupurile de evenimente recurente se propagă în manieră ciclică, aidoma valurilor de apă. Astfel, spre exemplu, jucătorii împătimiți au o pasă norocoasă în fiecare moment de vârf, iar între momentele de vârf nu le merge la fel de bine. În sprijinul acestei concepții, Kammerer trece în revistă teoriile anterioare privind periodicitatea. Între ele se numără utilizarea simbolică găsită de Pitagora cifrei 7 (spre exemplu, o octavă conține șapte note muzicale care apoi se repetă), „zilele bune și rele ciclice” descrise de Goethe și credința lui Freud în ciclurile de douăzeci și trei și respectiv, douăzeci și șapte de zile, care, combinate, afectează comportamentul. Ca biolog, Kammerer considera că un comportament ciclic constituie o caracteristică a proceselor naturale în general.

Un sector major al teoriei moderne a sistemelor,

cunoscut sub numele de teoria haosului sau dinamica haosului, este dedicat în parte exact acestor tipuri de procese periodice care l-au fascinat atât de mult pe Kammerer. Lucrarea *Turbulent Mirror*, de John Briggs și David Peath, este o introducere extrem de accesibilă în această abordare matematică a proceselor care par aleatorii la suprafață, dar despre care, la o cercetare atentă, se constată că urmează anumite tipare generale, caracterizate de *atractori* definiți matematic³³. Unii dintre acești atractori, cunoscuți ca „haotici” sau „stranii”, descriu procese complet imprevizibile pe termen scurt, dar care pe termen lung pun în evidență fluctuații periodice. Un exemplu este vremea. După cum știm cu toții, predicțiile meteorologice pe termen scurt sunt de o imprecizie notorie. Aceasta din cauza numărului mare de factori care interacționează pentru a influența vremea și, de asemenea, pentru că până și cel mai neînsemnat factor poate să exercite influențe nefiresc de mari asupra rezultatului final. Într-o zi plouă, în ziua următoare e senin. Pe de altă parte, perioadele îndelungate de vreme ploioasă, cu durată de săptămâni, luni sau chiar ani, sunt urmate de perioade la fel de lungi de vreme secetoasă. Șansa în jocurile de noroc pare să urmeze un traseu asemănător. Perioadele cu noroc sunt urmate de perioade cu ghinion, deși jucătorii nu câștigă totdeauna în perioadele norocoase, după cum nici nu pierd totdeauna în timpul celor cu ghinion. Merită remarcat că întemeietorii teoriei haosului erau intrigati – și nu tocmai dintr-o banală curiozitate – de comportamentul ruletei. Ședințele de simulare pe calculator erau uneori urmate de excursii la cazino, pentru teste de teren!

Teoria haosului nu *explică* procese ca vremea sau

comportamentul ruletei, dar demonstrează că analiza matematică este capabilă să descrie procese aparent aleatorii ce seamănă foarte mult cu acelea care l-au interesat pe Paul Kammerer. Multe dintre acestea, ca vremea, sunt activate de forțe naturale care nu au nimic de-a face cu acea trăsătură unică – semnificația personală – atât de caracteristică acelor cazuri de sincronicitate care îi vor atrage și reține atenția mai târziu lui G.G. Jung.

Însă chiar și fără avantajul oferit de teoria modernă a haosului, cazurile lui Kammerer, care presupun toate repetiții de un fel sau de altul, erau destul de vulnerabile la explicații bazate strict pe întâmplare – sau poate ar trebui să spunem bazate pe interacțiunea complexă a unor factori necunoscuți care au prea puțină semnificație sau deloc pentru individ. Deși, așa cum arată clar matematicianul Michael Shallis, probabilitatea și statistica au aplicații în cel mai bun caz îndoielnice în asemenea chestiuni, fiecare dintre noi trăind fără îndoială un anumit număr de combinații improbabile de evenimente³⁴. A face prea mult caz pe seama lor ar fi totuna cu a privi norii și a face caz pe seama acelor care au forme remarcabile. Atât Shallis, cât și Jung l-au criticat pe Kammerer pe aceste temeuri, dar Einstein a făcut comentarii favorabile pe marginea cărții acestuia, afirmând că este „originală și în niciun caz absurdă”. (Vezi Anexa II pentru o comparație aprofundată între probabilitate și sincronicitate.)

A fost soarta lui Paul Kammerer să fie criticat. El a fost unul dintre ultimii evoluționiști partizani ai lui Lamarck. Acești biologi credeau că experiența individuală a unui organism îi poate influența pe urmașii acestuia. Un exemplu standard este acela că un leu care-și dezvoltă capacitatea de a alerga cu

viteză mare ar putea, datorită experienței sale unice, să le transmită puilor săi, parțial, această capacitate dobândită. Astfel de idei se aflau într-un contrast total cu biologia mecanicistă de la începutul secolului al XX-lea și l-au pus pe Kammerer în conflict direct cu marii biologi ai vremii. Unul dintre principalii săi adversari în războiul teoriilor a fost marele darwinist William Bateson, tatăl lui Gregory Bateson, binecunoscutul biolog, filosof și întemeietor al teoriei „double bind” asupra schizofreniei.

Căutând să-și sprijine ideile lamarckiene, Kammerer a dobândit un talent remarcabil pentru experimentele cu reptile și amfibieni, însă speciile sale s-au pierdut în timpul primului război mondial, iar ultimul care s-a păstrat, o „broască-moașă” (*Alytes obstetricoas*), s-a constatat că a fost sabotat. În septembrie 1926, umilit și cu reputația distrusă, Kammerer a făcut o plimbare pe o potecă montană din Austria și s-a împușcat în cap. Povestea vieții sale este relatată în fascinantă biografie scrisă de Arthur Koestler, *The Case of the Midwife Toad* ³⁵. Cartea conține o anexă, „Legea serialității”, care constituie cea mai bună introducere în concepția lui Kammerer despre sincronicitate din câte există în limba engleză (*Das Gesetz der Serie* nu a fost tradusă).

Capitolul 2

Sincronicitatea în casa fizicii

Mai întâi de toate a dat naștere, din adâncul ființei sale, la ceva ce nu era nici spirit, nici materie, dar foarte bogat în posibilități [...]. Era un mediu în care unicul și multiplul cereau

să depindă mai subtil unul de altul; în care fiecăruia rol și fiecare personaj trebuie să le inunde pe toate celelalte și să fie inundat de ele; în care fiecare lucru trebuie să pară a fi o simplă influență asupra tuturor celorlalte lucruri și nimic mai mult; și totuși întregul nu trebuie să fie altceva decât suma tuturor părților sale, iar fiecare parte, o caracteristică atotcuprinzătoare a întregului. Era o substanță cosmică în care orice spirit individual trebuia să fie, în mod misterios, un eu absolut și totodată un simplu rod al întregului

Olaf Stapledon, *Star Maker*

Așa cum am văzut în capitolul 1, Paul Kammerer a încercat în stilul său inspirat și neortodox să pună coincidențele sub microscopul științei obiective. Însă fizica vremurilor sale și mitologia pe care o reprezenta nu puteau oferi suportul necesar pentru nicio încercare de a merge dincolo de ideile mecaniciste ale cauzalității, care-i erau proprii. Îmbibată de această mitologie, formularea finală dată de Kammerer legii seriilor nu a reprezentat nimic mai mult decât o idee vagă despre replicarea evenimentelor similare. În capitolul de față intenționăm să trecem dincolo de Kammerer și să reconsiderăm sincronicitatea în lumina fizicii contemporane, care sparge tiparul explicației mecaniciste și, în consecință, este mult mai empatică față de neașteptat și față de creativ.

Procesul neîntrerupt

Sincronicitatea presupune un Cosmos în care evenimentele aparent fără legătură între ele sunt împletite unele cu altele și formează o țesătura continuă, a întregii lumi. Un astfel de Cosmos se află în dezacord cu fizica clasică, mecanicistă, care consideră Universul ca fiind un ansamblu liber de obiecte, forțe și energie.

La începutul secolului al XX-lea, casa fizicii clasice era construită din cele mai rezistente materiale imaginabile - atomii impenetrabili care constituiau temelia lumii fizice. Localizarea tuturor acestor atomi era fixată cu precizie în spațiul tridimensional al geometriei carteziene. Însă în foarte puțini ani, casa fizicii a fost zguduită din temelii. Atomii zidurilor sale s-au dizolvat, devenind simple abstracțiuni, iar acestea, la rândul lor, au devenit probabilități scrise pe tabla matematicienilor. Localizarea ei a devenit nedeterminată. Însuși spațiul pe care-l ocupa s-a curbat, s-a deformat și chiar s-a umplut cu „găuri de vierme”. Clădirea a fost atacată de teoria lui Einstein privind relativitatea generală, pe de o parte, și de teoria cuantică pe de altă parte. Ambele teorii privesc Cosmosul ca pe un întreg nedivizat, deși fiecare are propria concepție, mult diferită de a celeilalte.

Începând cu Einstein, întregul Cosmos devine un câmp nedivizat. Obiecte ca atomii și stelele sunt considerate ca fiind proprietăți ale acestui câmp, concentrații locale ale câmpului. Să ne gândim la vârtejurile de la suprafața unei ape. Fiecare vârtej constă dintr-o mișcare stabilă de rotație, care dă o formă unică acelei porțiuni de la suprafață. Deși vârtejurile pot să interacționeze între ele, să se

combine și să formeze alte vârtejuri, mai puternice, sau să se anuleze reciproc, ele nu au existență separată în sine, ci sunt pur și simplu caracteristici locale ale apei.

Spre deosebire de teoria generală a relativității, teoria cuantică nu are de-a face cu existența obiectelor, ci cu acțiuni sau evenimente. Ea este o structură matematică de mare complexitate, în cadrul căreia obiectele separate nu au, de fapt, niciun fel de reprezentare. Doar evenimentele sunt reale pentru această teorie, iar ele sunt toate intim interconectate. Spre exemplu, dacă într-un experiment sunt implicate mai multe particule subatomice, ele nu pot fi abordate ca fiind niște realități separate. Rezultatul experimentului este determinat de starea cuantică totală a sistemului de particule, care nu poate fi privit, într-un sens real, ca fiind compus din obiecte separate și independente; matematica cuantică abordează orice sistem de particule ca fiind o parte a întregului mai mare.

În fizica cuantică, integralitatea include chiar și aparatura experimentală cu ajutorul căreia se fac experimentele. Dincolo de aceasta, ea include întregul context al experimentului: laboratorul, experimentatorii înșiși și așa mai departe. David Bohm, reputat savant din domeniul fizicii cuantice, remarcă: „In ultimă instanță, întregul Univers (cu toate *particulele* sale, inclusiv acelea din care sunt alcătuiți oamenii, laboratoarele lor, instrumentele de observație etc.) trebuie înțeles ca fiind un singur întreg nedivizat, în care analiza părților separate, cu existență independentă, nu are niciun fel de statut fundamental.”³⁷

Sincronicitatea în microunivers

Integralitatea sugerată de sincronicitate rezidă în legăturile semnificante dintre evenimente izolate în timp și spațiu; în ciuda separării lor, ele par să fie legate prin ceva. Un fenomen similar este cunoscut în fizica cuantică; în mod poate deloc surprinzător, el este denumit sincronicitate.

Povestea sincronicității cuantice, asemenea multor altora din fizica modernă, începe cu Einstein. Deși el a fost unul dintre pionierii fizicii cuantice, nu a fost niciodată prietenul acestei științe, îndeosebi așa cum era ea interpretată de doi dintre întemeietorii săi, Niels Bohr și Werner Heisenberg. Unul dintre rezultatele ecuațiilor lui Heisenberg consta în înțelegerea faptului că despre orice particulă subatomică se poate obține doar o cantitate limitată de informații. Altfel spus, putem atinge doar un grad limitat de precizie în descrierea unei astfel de particule. Spre exemplu, putem măsura poziția unei particule în orice moment din timp cu câtă precizie vrem, dar rezultatul va fi acela că viteza (tehnic, impulsul) particulei va deveni necunoscută. De fapt, putem măsura poziția *sau* viteza cu cât de multă acuratețe dorim, dar obținând-o pe una o pierdem pe cealaltă. În interpretarea lui Bohr, această „nedeterminare” înseamnă că măsurarea vitezei, spre exemplu, face ca poziția să fie nedeterminată într-un mod fundamental: poziția încetează să mai aibă vreo semnificație. Putem plasa poziția în aceeași categorie ca sunetul unei singure mâini care aplaudă: e fascinant să ne gândim la ea, dar nu are obiect de referință în lumea realului.

Toate acestea nu l-au impresionat pe Einstein; de-a lungul anilor, el a propus o serie de „experimente

mentale” menite să demonstreze că gândirea lui Bohr este incorectă. Experimentul mental este un experiment imaginar menit să demonstreze că un aspect al unei teorii este valid sau nu, exclusiv pe temeiuri logice. Einstein l-a publicat pe cel mai renumit dintre ele în anul 1935, împreună cu Boris Podolsky și John Rosen, iar de atunci, experimentul este cunoscut sub numele de „paradoxul EPR”³⁸. Einstein, Podolsky și Rosen și-au construit experimentul pe baza anumitor fapte subtile care decurg din matematica teoriei cuantice. În speță, două particule care împărtășesc o stare numită *stare singlet* (spre exemplu, se poate să fi fost jumătățile unei particule mai mari) păstrează o relație specială, chiar și după ce se separă și pornesc pe drumuri diferite.

Dacă, spre exemplu, particula inițială mai mare se scindează, expulzând cele două particule componente în direcții opuse, poziția și viteza celor două rămân corelate, chiar dacă una călătorește, să spunem, spre New York, iar cealaltă spre Paris. Cunoașterea poziției uneia ne permite să specificăm poziția celeilalte. Același lucru este valabil și în cazul vitezei. Un exemplu adesea folosit este interacțiunea a două bile de biliard. Să presupunem că două bile interacționează pe masa de biliard: una o lovește pe cealaltă. În clipa impactului, ele există ca o singură „particulă”, care se dezintegrează imediat, trimițându-și cele două părți componente în direcții opuse. Dacă măsurăm poziția uneia, putem deduce poziția celeilalte. Tot astfel, dacă măsurăm viteza uneia, putem deduce viteza celeilalte. Pozițiile celor două bile sunt precis corelate, la fel și vitezele lor.

Însă dacă am discuta despre niște bile de biliard cuantice, ele ar avea o proprietate foarte neobișnuită:

măsurarea poziției uneia dintre ele ar face imposibil să i se măsoare și viteza. Aceasta este limitarea Heisenberg. Einstein, Podolsky și Rosen au replicat simplu: de ce să nu se măsoare poziția uneia și viteza celeilalte? Din aceste două măsurări și corelarea poziției și vitezei bilelor, putem obține ambele măsurători pentru fiecare bilă: putem avea cunoaștere completă asupra lor.

Einstein voia să arate, în primul rând, că restricția impusă de Heisenberg asupra cunoașterii complete este artificială. Dar, mai important, voia să demonstreze că teoria cuantică este o descriere incompletă a realității. Să luăm însă în considerare replica lui Bohr. În esență, el a afirmat că paradoxul EPR separă în mod artificial măsurarea celor două particule. Efectuarea unei măsurători asupra uneia dintre particule, spunea el, ar „încețoșa cadrul de referință” al celeilalte. Replica lui Bohr voia să sugereze că, de fapt, cele două particule nu sunt mai independente după ce ies din starea *singlet* decât erau înainte de aceasta. Concepția sa este holistică, prin aceea că subliniază ideea că două particule nu pot fi tratate drept obiecte separate, chiar dacă ocupă locuri diferite în spațiu și, de fapt, sunt chiar la mare depărtare una de alta.

Această trăsătură remarcabil de holistică a replicii lui Bohr la paradoxul EPR a fost evidențiată în anul 1965 de fizicianul britanic John Bell, care a reformulat ideile lui Bohr într-o formă testabilă în laborator³⁹. El a propus o serie de dovezi matematice, acum cunoscute sub denumirea de „inegalitățile lui Bell”, care demonstrează că o pereche de particule aflate cândva în starea *singlet* își păstrează interconexiunea, în ciuda localizării viitoare diferite în spațiu. Demonstrarea de către Bell a interconexiunii

la distanță a mutat accentul argumentului inițial al lui Bohr pe implicațiile holistice ale *nonlocalității* – particulele nu trebuie să se afle în aceeași regiune a spațiului pentru a fi interconectate.

Inegalitățile lui Bell se referă la „spinul” particulelor atomice, nu la poziția și viteza lor. (Spinul este o caracteristică cuantică formală care corespunde aproximativ cu rotația bilei de biliard.) Inegalitățile fac predicția că măsurătorile de laborator ale spinului unor particule separate care au fost cândva unite vor fi corelate într-un grad semnificativ mai mare decât ar fi de așteptat pe baza fizicii clasice. Până în prezent au fost efectuate mai multe experimente și nu pare să existe îndoială că inegalitățile sunt corecte. Într-adevăr, spinul unor astfel de particule se corelează la distanță, aparent fără participarea unui mecanism cauzal descris de fizica clasică, mecanicistă. În fizica cuantică, această corelație este numită „sincronicitate”. Implicațiile complete sunt descrise succint de fizicianul Nick Herbert, care observa: „Un univers care prezintă *fenomene locale* construite pe baza unei *realități nonlocale* este singurul fel de lume compatibil cu adevărurile cunoscute și cu dovada furnizată de Bell.”⁴⁰

S-a spus că dacă nu ești șocat de fizica cuantică, înseamnă că pur și simplu n-o înțelegi. Inegalitățile lui Bell au provocat, fără doar și poate, un șoc în casa fizicii. Una dintre modalitățile prin care fizicienii se confruntă cu șocul este acela de a trata inegalitățile ca pe un simplu set de predicții matematice, și nimic mai mult. Această atitudine a fost, de fapt, predominantă, dar nu s-a dovedit prea satisfăcătoare. O concepție alternativă, elaborată de David Bohm, avansează ipoteza potrivit căreia cele două particule

nu sunt deloc separate, ci constituie două perspective diferite asupra uneia și aceleiași particule.⁴¹

Să presupunem, spune Bohm, că această particulă unică ar fi un pește într-un acvariu, spre care sunt orientate două camere video, care transmit imaginile pe două ecrane. Camerele video sunt plasate în unghi drept: una în fața acvariului, iar cealaltă, pe o latură. Imaginile pe care le vedem pe ecrane par a înfățișa doi pești separați, dar foarte remarcabili, întrucât la fiecare mișcare făcută de unul va fi observată o mișcare corelată a celuilalt. Fără a ne da seama că imaginile de pe ecrane înfățișează unul și același pește, am putea conchide că peștii sunt separați, dar legați unul de altul printr-un lanț causal necunoscut. Bohm spune că vedem fiecare pește (a se citi particulă) separat, în spațiul tridimensional, când, în realitate, e vorba despre un singur pește (particulă) care există în spațiul hexadimensional. Privite din această perspectivă dimensională superioară, cele două obiecte sunt unul și același.

Observațiile de mai sus privesc „microuniversul” particulelor fundamentale. Însă ni se pare că avem de-a face cu un fenomen similar în ceea ce privește sincronicitatea trăită în „universul de mijloc” al existenței cotidiene obișnuite. În ambele cazuri ne confruntăm cu seturi de evenimente intens corelate, pentru care nu există explicație cauzală. În ambele cazuri, ceea ce vedem la propriu pare să nu fie mai mult decât înfățișarea de suprafață a unui eveniment mai profund, nevăzut, care leagă între ele părțile separate.

Totuși, sincronicitatea din universul de mijloc pare mai complexă decât omoloaga ei din microunivers. În acesta din urmă, particulele ce par separate sunt simple imagini în oglindă una pentru

cealaltă, pe când în sincronicitatea din universul de mijloc se pare că vedem două fațete diferite, distincte, ale unui tipar mai vast, ascuns. Aici, înfățișarea de suprafață pe care o vedem în realitate ar putea fi asemănată mai degrabă cu ceea ce se poate observa pe ecranul unui joc video. Acțiunile diferitelor „obiecte” de pe ecran sunt puternic corelate între ele, dar nu reprezintă reflecții multiple ale aceleiași imagini, ci sunt toate generate de un tipar mai cuprinzător, implicit, care se desfășoară în circuitele electronice ale respectivului joc video. Tiparul ascuns este cel care produce evenimentele văzute, care se potrivesc atât de bine între ele. După cum vom vedea în scurt timp, această metaforă, propusă inițial de Alex Comfort⁴², este o descriere adecvată a modelului cosmologic atotcuprinzător la elaborarea căruia a lucrat în ultima vreme David Bohm¹.

Ordinea holografică

Dintre concepțiile despre lume propuse de fizica modernă, cea mai empatică cu sincronicitatea este cea a ordinii holografice, la elaborarea căreia lucrează în prezent Bohm. Spre deosebire de Cosmosul lăsat moștenire de Descartes, care poate fi conceput ca o hartă topologică a obiectelor și evenimentelor, acestea ocupând locații separate într-un sistem de coordonate tridimensional, Bohm concepe Cosmosul ca pe o hologramă. Viziunea sa este radical holistică, permițând crearea de evenimente separate, dar corelate, dincolo de limitările impuse de cauzalitate.

Holograma se face cu ajutorul unei plăci

1 Cartea de față a fost publicată cu doi ani înainte ca marele fizician David Bohm să treacă în neființă (*n.t.*).

holografice. Văzută în lumină obișnuită, o astfel de placă seamănă cu un negativ fotografic subexpus. Văzută însă în condiții de lumină specială, cum ar fi cea a laserului, ia aspectul unei ferestre deschise. Așa cum printr-o fereastră adevărată putem vedea întregul peisaj aflat dincolo de ea, indiferent prin care parte a ferestrei privim, la fel, într-o hologramă întregul peisaj este conținut vizual – sau, ca să folosim termenul lui Bohm, este *condensat* – în fiecare parte a ei. Integralitatea esențială a hologramei constă în aceea că fiecare parte conține sau cuprinde întregul. La scara cosmică a teoriei lui Bohm, aceasta înseamnă că fiecare parte a lumii conține ascuns (condensat) în sine întregul Univers. Această idee uluitoare, deși nouă în știința modernă, este bine-cunoscută în poezia mistică a lumii. În *The Garden of Mystery*, misticul sufi Mahmud Shabistari afirmă:

Află că lumea e o oglindă de sus până
jos,
În fiecare atom ard sute de sori.
Dacă separi miezul unei picături de
apă
Vor ieși din el o sută de oceane pure.
[...]
În pupila unui ochi se află un paradis.
Și dacă grăunța unei inimi e mică,
Ea e un loc al Domnului, în care
sălășluiesc ambele lumi.⁴⁴

Holograma se creează când pe placa holografică este capturat un tipar de interacțiuni ale undelor luminoase. Capacitatea de a cuprinde imagini mari, întregi, în părți mici pare a fi caracteristica unor astfel de tipare de interacțiuni. Un exemplu în acest sens este tiparul cercurilor ce pot fi văzute la suprafața

unui lac timp de câteva secunde după ce arunci în apă câteva pietricele. Cercurile creează modele complexe, lărgindu-se și intersectându-se pe suprafața apei, extinzându-se fiecare din propriul punct de origine acolo unde a căzut o piatră. Dacă am putea îngheța lacul instantaneu, acest model al cercurilor ar conține informația necesară pentru a parcurge procesul în sens invers și a recrea configurația originală a pietricelelor când au atins suprafața. Am putea spune că tiparele cercurilor condensează în ele configurația pietricelelor în cădere. Exact același lucru îl face o hologramă, folosind unde luminoase în locul cercurilor de pe apă.

La o scară largă, ne putem imagina întregul Cosmos ca pe un vast lac de lumină, pe a cărui suprafață se extind și se intersectează nenumărate cercuri, creând tipare de interacțiune complexe. Unele dintre aceste tipare pot părea relativ stabile, altele nu, sau pot da impresia unor configurații stabile în mișcare. Aceasta este imaginea *mișcării holografice*, aflate în miezul concepției lui Bohm despre universul holografic.

În mod normal, spune Bohm, considerăm Universul ca fiind alcătuit din obiecte mai mult sau mai puțin solide, cum ar fi atomii sau stelele, multe dintre aceste obiecte emitând lumină și alte forme de radiații electromagnetice (unde radio, unde gamma și așa mai departe). Spațiul dintre obiecte este umplut de un flux constant de radiații. În mod obișnuit nu luăm prea mult în seamă oceanul de unde electromagnetice, ci considerăm obiectele solide ca fiind reale, iar fluxul de energie ca având importanță secundară. Dar Bohm răstoarnă această imagine, considerând fluxul drept principala realitate a Cosmosului. El vede obiectele solide ca pe niște tipare

staționare de interacțiuni ale undelor, rezultate ale mișcării holografice, și nu ca pe puncte de realitate primară. Mulți dintre noi am văzut exemple analoge de interacțiuni ale undelor în micile tipare staționare ale cercurilor ce apar la suprafața cafelei sau ceaiului dintr-o ceașcă dacă masa pe care stă întră în vibrație, poate din cauza unui motor mare ce funcționează în vecinătatea ei. Micile formațiuni de „cercuri statice” sunt produsul unei acțiuni mai puțin vizibile, dar mai elementare a undelor care plutesc cu repeziciune sub suprafața lichidului din ceașcă, ricoșează în pereții ei și interacționează între ele. Acest fenomen este analog cu ideea lui Bohm despre felul în care fluxul undelor electromagnetice generează materia solidă. Așa cum Einstein, în teoria generală a relativității, considera că obiectele sunt configurații stabile ale continuumului spațio-temporal, Bohm considera că obiectele sunt tipare de mișcare stabile. Prin această viziune asupra realității, Bohm speră să unească relativitatea cu cealaltă mare piatră unghiulară a fizicii moderne – teoria cuantică.

Potrivit lui Bohm, Universul are două fațete sau, mai precis, două ordini. Una este *ordinea explicită*, corespunzătoare lumii fizice așa cum o cunoaștem din realitatea cotidiană, cealaltă fiind o ordine mai profundă, fundamentală, pe care el o numește *ordinea implicită*. Ordinea implicită este vastă mișcare holografică. Noi vedem doar suprafața acestei mișcări, așa cum se prezintă sau se „explică” ea de la o clipă la alta, în timp și spațiu. Ceea ce observăm în lume – ordinea explicită – nu este nimic mai mult decât suprafața ordinii implicite care se dezvăluie. Timpul și spațiul în sine sunt moduri sau forme ale procesului de dezvăluire. Ele sunt ca ecranul jocului video. Elementele care se înfățișează pe ecran par să

interacționeze între ele, dar, de fapt, interacțiunea lor nu face decât să reflecte acțiunile computerului respectiv. Firește, regulile care guvernează funcționarea computerului sunt diferite de cele care guvernează comportamentul personajelor de pe ecran. Mai mult decât atât, la fel ca în cazul ordinii implicite din modelul lui Bohm, computerul poate fi capabil de multe operațiuni care nu sunt în niciun caz vizibile la examinarea jocului ce se desfășoară pe ecran.

Ideea ordinii implicite este importantă pentru înțelegerea sincronității, deoarece arată că în Cosmos există posibilități diferite de cele pe care le bănuim noi și mai vaste decât acestea. Universul lui Descartes, spre exemplu, este limitat de ideea de *caracter local*: evenimentele trebuie să fie apropiate unele de altele pentru a exista o legătura între ele. Dar imaginea ordinii implicite, așa cum o zugrăvește Bohm, este aceea a unei vaste holograme scânteietoare. În consecință, ea evidențiază o trăsătură comună tuturor hologramelor, trăsătură cu care suntem deja familiarizați: fiecare parte conține sau condensează întregul. Caracterul local nu are aici o semnificație de primă importanță, căci întregul este complet cuprins în fiecare parte. Caracterul local este o proprietate a ordinii explicite, nu a ordinii mai profunde, implicite, din care se dezvăluie cea explicită.

Poate că, în modul nostru obișnuit de a vedea lucrurile, am supraestimat importanța caracterului local, considerând că el are în sine o semnificație de prim rang. Spre aceasta trimit inegalitățile lui Bell. La fel ca multe alte regularități observate în lumea naturală, caracterul local poate fi important în anumite condiții fixe, dar nu și în altele. Spre exemplu, apariția de tipare semnificative de

evenimente, cum sunt acelea observate în sincronicitate - tipare care nu rezultă din lanțuri cauzale locale -, devine posibilă în concepția holografică despre lume.

Potrivit lui Bohm, mai important decât caracterul local este *gradul de condensare* comun evenimentelor aparent separate. Astfel, evenimentele separate în spațiu sau timp pot împărtăși o relație mai esențială decât alte evenimente învecinate fizic. Două persoane care împărtășesc același gând sau același sentiment, chiar și la distanță, pot avea mai multe în comun în această privință decât două persoane aflate aproape una de alta, care poate poartă o conversație, dar nu împărtășesc aceeași stare de spirit. Astfel de idei, care merg exact în contra curentului științei mecaniciste, sunt extrem de empatice cu sincronicitatea. Mai mult decât atât: după cum știm, sincronicitatea presupune adesea o coincidență de evenimente separate ce par legate între ele într-un mod care are sens doar dincolo de ideile obișnuite, limitate, privind cauzalitatea.

Tiparul care se repetă

Înainte de a ne întoarce la ideile lui Bohm privind universul holografic, să facem o călătorie colaterală pentru a examina unele coincidențe ce presupun repetiția. Vom face cunoștință cu Rupert Sheldrake, biochimist britanic ale cărui idei se împletesc cu sincronicitatea și cu perspectiva holografică, și de asemenea cu Ervin Laszlo, savant maghiar, specialist în teoria sistemelor, care a elaborat concepții similare din perspectiva fizicii cuantice.

Poate tipul cel mai frecvent întâlnit de experiență sincronistică - și tipul asupra căruia s-a concentrat Kammerer aproape exclusiv - presupune o idee, o

temă sau un tipar de evenimente care se repetă. Poate fi un nume, un număr, un subiect de conversație, un articol vestimentar sau aproape orice altceva. Recent, spre exemplu, unul dintre autori vorbea cu un prieten despre teoriile lui Sheldrake, discutând posibilele relații cu ideile lui Bohm privind ordinea implicită. Din întâmplare, avea transcrierea unei conversații între Sheldrake și David Bohm, document pe care i l-a împrumutat acestui prieten. Prietenul a citit transcrierea ascultând în același timp un post de radio local. La ora respectiva, postul de radio transmitea o serie de interviuri intitulate *Physics and Beyond*, astfel că omul s-a trezit ascultând un interviu cu David Bohm, în care fizicianul vorbea despre teoria lui Sheldrake!

O variație a acestei teme presupune apariția propriu-zisă a ceva care înainte exista doar ca gând sau idee. Apariția cărăbușului în momentul când pacienta lui Jung își povestea visul despre scarabeu este un astfel de caz. La fel și numeroasele situații descrise de Arthur Koestler cu numele „îngerul din bibliotecă” – denumirea glumeată pe care acesta a dat-o coincidențelor legate de biblioteci, citate, trimiteri și altele asemenea⁴⁵. Un excelent exemplu al intervenției îngerului i-a fost descris lui Koestler în anul 1972 de către doamna Rebecca West, care făcea la acea vreme cercetări asupra unui anumit episod petrecut în timpul procesului de la Nuremberg:

Am căutat în bibliotecă documentele procesului și am descoperit, îngrozită, că sunt publicate într-o formă aproape inutilă pentru cercetător. Am formă de rezumat și sunt catalogate în categorii, grupate arbitrar. După ore întregi de cercetare, am mers pe lângă șirul de rafturi până la un

asistent bibliotecar și i-am spus: „Nu găsesc, n-am niciun indiciu, ar putea fi în oricare dintre volumele astea!”. Am pus mâna pe un volum, l-am scos și l-am privit superficial; și nu numai că era volumul corect, mai mult, îl deschisesem exact la pagina care mă interesa! ⁴⁶

Koestler comentează că asemenea coincidențe de tipul „îngerului din bibliotecă” sunt „atât de frecvente, încât aproape credem că ni se cuvin”.

Un caz de repetiție sincronistică în care erau implicate trei elemente (coincidență de gradul trei, după clasificarea lui Kammerer) l-a trăit unul dintre autori într-o zi pe când străbătea orașul cu mașina. El a observat că postul de radio pe care-l asculta transmitea o melodie veche despre „Leroy Brown cel foarte, foarte rău”, despre care se spunea, printre altele, că e „mai rău ca un câine din cimitirul de vechituri”. Expresia i s-a fixat în minte. Și-a imaginat că probabil există astfel de câini, care-și trăiesc viața întreagă în cimitire de vechituri și se înrăiesc pe zi ce trece. Aceste reflecții s-au întrerupt brusc când a schimbat postul de radio. În clipa următoare, a auzit reclama la un cimitir de vechituri din localitate, care se declara a fi „locul de baștină al câinelui din cimitirul de vechituri”. Ridicând privirea din întâmplare, a observat că tocmai trecea pe lângă un cimitir mare de vechituri, iar pe placa de la intrare scria: „Locul de baștină al câinelui din cimitirul de vechituri”!

Aceste cazuri presupun teme sau idei comune care apar în mod repetat, fie în formă scrisă, în gând sau în realitatea concretă. Foarte simplu spus, în fiecare caz există un tipar care se repetă.

Generativitatea formativă

Rupert Sheldrake este un biolog cu un interes aparte față de felul cum se dezvoltă diferitele specii de organisme, fiecare cu forma sa caracteristică unică. Acesta este studiul *morfogenezei*, „apariția formelor specifice, caracteristice a organismelor”. În ultimii ani, morfogeneza, la fel ca multe alte domenii ale biologiei, a fost dominată de abordarea analitică, reduționistă a sistemelor vii, acestea fiind privite în esență ca niște sisteme biochimice care trebuie studiate la nivel molecular. Abordarea a dus la unele progrese spectaculoase, cum ar fi formularea structurii codului genetic din molecula de ADN. Dar Sheldrake arată în cartea sa, *A New Science of Life*, că simpla abordare biochimică nu oferă și nici nu e probabil să ofere în viitor o explicație completă a morfogenezei. El adaugă la teoriile moleculare un element holistic: ipoteza sa privind generativitatea formativă⁴⁷.

Ideea centrală a lui Sheldrake spune că dezvoltarea unui organism viu este controlată de un fel de câmp holistic sau forță holistică. Ipoteza aceasta nu este nouă. Ideea unui principiu formativ supraordonat poate fi găsită încă de la „forme ideale” ale lui Platon, care existau într-o realitate superioară, doar a lor, servind drept modele pentru formele imperfecte ale acestei lumi. Vitaliștii de la începutul secolului al XX-lea, îndeosebi Hans Driesch și Henri Bergson, au argumentat și ei că organismul viu este mai mult decât un ansamblu fizic de molecule. Există un principiu holistic supraordonat (faimosul *elan vital* al lui Bergson, spre exemplu), care dă dezvoltării organismului o direcție și o integrare generală. La mijlocul secolului al XX-lea, acest

principiu a căzut în dizgrație, din cauza filosofilor mecaniciste prevalente ale vremii și totodată din cauza succesului abordării moleculare.

O dificultate în privința ideilor vitaliștilor, ca și în privința formelor ideale platoniene constă în faptul că aceste principii formative supraordonate au o rigiditate aflată în contradicție cu schimbarea evoluționistă ce caracterizează într-o atât de mare măsură natura. Însă ipoteza unui câmp formativ - *câmpul morfic* - avansată de Sheldrake propune o modelare generală a formei pe baza unui tipar, forma fiind în același timp supusă schimbării.

Câmpul morfic este un fel de habitat natural. De fiecare dată când apare o anumită formă, există o probabilitate crescută ca ea să reapară, indiferent dacă este anorganică - atom, moleculă ori fulg de zăpadă - sau vie - floare, pasăre sau om. Sheldrake crede, de asemenea, că niște câmpuri morfice influențează tiparele activității cerebrale asociate cu gândirea și comportamentul.

În dezvoltarea embriologică, un câmp morfic acționează asupra moleculei de ADN așa cum unda radio acționează asupra aparatului de radio, dând output-ului acestuia o formă specifică fără să-i modifice la propriu alcătuirea concretă. Un aspect important al undei radio constă în aceea că ea furnizează foarte puțin din energia reală necesară pentru producerea sunetelor de către aparat; unda furnizează o cantitate minimală de energie, dispusă într-un asemenea tipar încât să poată călăuzi și structura output-ul final, care poate să presupună consumul unor cantități considerabile de energie. La fel, câmpurile morfice au nevoie de foarte puțină energie pentru a exercita influențe dramatice asupra naturii. Ideea pare la început stranie, dar multe

processe din natura pornesc de la o scară foarte redusă, care poate fi influențată cu mare ușurință de cele mai mici cantități de energie. Să ne gândim la diferența dintre cultivarea trandafirilor și cea a crinilor. În timpul proceselor embrionice moleculare timpurii, cea mai mică forță posibilă ar putea să împingă dezvoltarea ulterioară într-o direcție sau în cealaltă. În etapa respectivă nu e atât o problemă de energie, cât de informație. Codul genetic al trandafirului conține alte informații decât cel al crinului și reprezintă, ar spune Sheldrake, un câmp morfic diferit. O situație similară poate fi identificată în activitatea electrică a creierului, care pornește și ea de la cele mai mici niveluri de energie și se dezvoltă, ajungând la procese ce implică porțiuni vaste din sistemul nervos. Mai mult decât atât: sistemul nervos este locul în care e cel mai firesc să fie căutate influențele subtile ale câmpurilor morfice.

Un câmp morfic care-și exercită influența asupra sistemului nervos se numește „câmp motor”. Câmpurile motorii pot fi importante în producerea comportamentelor programate genetic, cum ar fi tendința animalelor mici de a alerga la adăpost când zăresc umbra unui șoim. De asemenea, câmpurile motorii pot oferi un nou model pentru explicarea învățării și a memoriei: adică amintirile sunt echivalente cu niște câmpuri motorii construite din experiența anterioară. Câmpurile motorii au o trăsătură pe care am văzut-o deja descrisă în fizica cuantică: nu sunt limitate de localizare. Aceasta înseamnă că, deși amintirile individuale ale unei persoane trebuie cumva să fie potrivite cu tiparul sistemului nervos unic al acelei persoane, experiența unui om îi poate influența pe alții. În esență, când un anumit lucru este învățat o dată, ulterior altcineva îl

învață cu mai mare ușurință. Un tipar de gândire sau de comportament se produce cu mai multă ușurință dacă a mai fost produs înainte. În mod interesant, această teorie oferă prima explicație rezonabilă din punct de vedere științific asupra ideii lui Jung de *arhetipuri* psihice – imagini sau teme universale, împărtășite de întreaga omenire. Jung credea că arhetipurile se construiesc pe parcursul unor întregi epoci istorice, idee cât se poate de concordantă cu modul în care se spune că se formează câmpurile morrice. Sheldrake observa recent: „Teoria rezonanței morrice va conduce la o reafirmare radicală a conceptului de inconștient colectiv propus de Jung”, adică a arhetipurilor⁴⁸. Vom examina detaliat arhetipurile în capitolul 4.

Putem găsi o legătură între câmpurile morrice și sincronicitate în faptul adesea discutat că doi sau mai mulți savanți ori matematicieni pot face descoperiri foarte asemănătoare, independente, aproape în același timp. Un exemplu excelent îl reprezintă algebra, dezvoltată în Anglia de către Sir Isaac Newton și aproape simultan în Germania de filosoful, savantul și matematicianul G.W. Leibnitz. Newton nu știa nimic despre lucrările lui Leibnitz pe această temă și, de fapt, s-a folosit de un format matematic considerabil mai greoi. (Astăzi se folosește forma lui Leibnitz, deși în mod normal lui Newton i se acordă recunoașterea în privința metodei.) Astfel de coincidențe sunt deseori atribuite condițiilor culturale: totul era pregătit pentru producerea descoperirii. Fără îndoială, așa stau lucrurile în multe cazuri, dar în anumite situații explicația pare mai puțin probabilă, așa cum vom vedea mai târziu în acest capitol, când vom discuta publicarea independentă, în același an, a trei teorii – între care

cea a lui Sheldrake - care postulează tendința tiparelor de a se reproduce odată ce au fost create.

Alte exemple de coincidențe semnificative pe care le putem explica prin existența câmpurilor morrice sunt mai obișnuite, dar mai puțin dramatice. Între ele se numără situațiile relativ frecvente în care două sau mai multe persoane se gândesc la lucruri asemănătoare sau fac lucruri asemănătoare în același timp, fără să aibă cunoștință de acest lucru. Spre exemplu, primești un telefon de la un prieten tocmai când te gândești să-l suni; amândoi vă imaginați conversația înainte ca ea să aibă loc propriu-zis la telefon. Sau te gândești la ceva și tocmai atunci o persoană din apropiere începe să vorbească despre subiectul respectiv, ca pentru a te scuti de osteneală! În astfel de cazuri, sincronitate se poate suprapune peste ceea ce în mod normal considerăm a fi telepatie. Vom comenta pe scurt legătura dintre aceste două fenomene ceva mai târziu. Pentru moment, să revenim la discuția despre câmpurile morrice și memorie.

Dovezile științifice în favoarea implicării câmpurilor morrice în fenomenul memoriei sunt puține, dar captivante. În primul sfert al secolului trecut, la Universitatea Harvard, William McDougall, unul dintre întemeietorii psihologiei americane, a descoperit din întâmplare că șoarecii neantrenați învățau excepțional de rapid o sarcină (evadarea dintr-un labirint cu apă) învățată anterior la perfecție de mai multe generații de șoareci din aceeași linie de descendență. Descoperirile sale au fost confirmate în mod izbitor, câțiva ani mai târziu, de niște cercetători din Scoția și Australia: în experimentele acestora, șoarecii neantrenați anterior au deprins sarcina aproape imediat⁴⁹. Aproape în aceeași perioadă, marele psiholog rus Ivan Pavlov - renumit pentru

studiile sale privind reflexul condiționat la câini - a făcut observații similare asupra mai multor generații de șoareci antrenați să dea fuga la locul de hrănire în momentul auzirii unui clopoțel. Prima generație a avut nevoie, în medie, de trei sute de încercări pentru a învăța sarcina. A doua generație a avut nevoie de numai o sută, în timp ce a treia și a patra generație au deprins sarcina după treizeci și respectiv zece încercări. Pavlov a întâmpinat dificultăți în încercarea de a replica aceste descoperiri. Faptul nu este deloc surprinzător, dată fiind ipoteza câmpurilor morfice, fiindcă șoarecii din studiile ulterioare beneficiau de experiența anterioară de învățare a celor din primul studiu - după cum au constatat într-adevăr cercetătorii scoțieni și australieni care au încercat să replice descoperirile lui McDougall⁵⁰.

Povestea celor o sută de maimuțe, descrisă în introducere, este adesea citată în sprijinul teoriei lui Sheldrake. Din păcate, dispunem de relatări în cel mai bun caz neoficiale asupra fenomenului, iar ele nu vin să-i confirme caracterul real. Dar povestea poartă în sine un puternic mesaj mitic despre legăturile dintre lucruri. Un caz similar, demn de încredere este relatat în cartea recent apărută a lui Sheldrake, *The Presence of the Past*⁵¹; el privește răspândirea bine documentată a unui comportament simplu, învățat, la o pasăre mică: pițigoiul albastru britanic. Câteva astfel de păsări au învățat să deschidă sticlele cu lapte livrate la domiciliul clienților, făcând cu ciocul o gaură mică în capac și rupând apoi folia, ca să poată bea laptele. Reușeau să bea chiar și cinci centimetri din conținutul sticlei, iar o dată, un astfel de pițigoi a fost găsit înecat în sticlă! S-au mai relatat cazuri de pițigoi albaștri care urmăreau camioanele de livrare a laptelui și se serveau din sticle în timp ce șoferii livrau

marfa. Această activitate a fost remarcată mai întâi în Southampton, Anglia, în anul 1921, iar răspândirea ei a fost înregistrată la intervale regulate până în anul 1947, când putea fi văzută în numeroase locuri din Anglia, Scoția și Irlanda, dar și în Olanda, Danemarca și Suedia. Deși se poate avansa o explicație convențională, bazată pe simpla imitație, anumite fapte vin ca argumente în favoarea rolului activ al câmpurilor morrice în răspândirea acestui comportament. În primul rând, pițigoii albaștri nu au obiceiul să se deplaseze la mare distanță de locul lor de înmulțire, iar deprinderea de a deschide sticlele cu lapte a apărut în mai multe locuri aflate la distanță de mulți kilometri de primul incident semnalat și, de asemenea, s-a răspândit pe continent. Sheldrake estimează că probabil obiceiul a fost redescoperit în mod independent de cel puțin optzeci și nouă de ori doar în insulele britanice. În plus, pe măsură ce tot mai multe păsări au început să practice acest obicei, el s-a răspândit cu viteză tot mai mare, ceea ce sugerează amplificarea unui puternic câmp motor pentru acest obicei. Un caz deosebit de interesant privind răspândirea sa a fost observat în Danemarca, unde sticlele de lapte au dispărut aproape complet în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dar au reapărut în 1947 și 1948. Prea puțini pițigoii albaștri au putut supraviețui – poate chiar niciunul – pentru a duce mai departe obiceiul din anii antebelici, și totuși, obiceiul a reapărut imediat după reapariția sticlelor de lapte.

În cartea sa, Sheldrake trece în revistă o cantitate considerabilă de dovezi ce susțin ipoteza câmpurilor morrice, între care și câteva cazuri anecdotice fascinante. Printre ele se numără mai multe cazuri de comportamente învățate pe care

animalele par să le fi transmis urmașilor. Un astfel de caz, înregistrat inițial de Charles Darwin, este cel al unui mastif care, fiind maltratat de un măcelar, a căpătat o puternică antipatie față de măcelari și măcelării, antipatie ce s-a transmis cel puțin până la a doua generație de urmași ai săi.

Într-un experiment recent menit să testeze ipoteza generativității formative, Sheldrake a făcut așa încât la televiziunea britanică să fie prezentată o imagine conținând chipul ascuns al unui cazac. Sub ochii telespectatorilor, din fundalul gen puzzle apăreau treptat trăsăturile faciale, inclusiv mustața lungă, cu vârfurile întoarse în sus. Ulterior, imaginea a fost arătată mai multor grupuri de oameni din America, Africa și Europa. Capacitatea lor de a recunoaște chipul ascuns a crescut spectaculos după vizionarea imaginii de către telespectatorii britanici. Sheldrake sugerează că oamenii care au văzut imaginea după publicul britanic inițial au accesat un câmp morfic creat de acesta.

Într-un studiu înrudit, Gary Schwartz⁵³, psiholog la Universitatea Yale, le-a prezentat studenților un număr mare de cuvinte ebraice din Vechiul Testament. Unele cuvinte le-a prezentat așa cum se scriu ele în mod normal, iar altora le-a amestecat literele. Studenții, care nu cunoșteau limba ebraică, ghiceau sensul cuvintelor și precizau de fiecare dată câtă încredere au că au ghicit corect. Schwartz a constatat, așa cum ar preconiza teoria lui Sheldrake, că studenții au cotate cuvintele reale cu considerabil mai multă încredere decât pe acelea care fuseseră amestecate (chiar dacă nu le-au ghicit corect sensul). Mai mult decât atât, a constatat că gradul de încredere declarat a fost de aproape două ori mai mare pentru cuvintele care apar frecvent în Vechiul

Testament decât pentru cele care apar doar rareori. Ideea este că, de fapt, cuvintele reale au fost învățate de nenumărate persoane de-a lungul istoriei, astfel formându-se câmpuri morfice puternice; cuvintele frecvent folosite, firește, au fost văzute și citite cel mai des. Posibilitatea ca acele cuvinte adevărate să fi fost pur și simplu mai ușor asimilate a fost eliminată prin punctajele acordate de psihologii lingviști, care au constatat că, din punct de vedere structural, cuvintele cu litere amestecate erau la fel de valide ca și celelalte. S-au efectuat experimente similare folosindu-se cuvinte persane și chiar codul Morse.

Teoria lui Shelldrake conține multe elemente care o fac compatibilă cu ideea lui Bohm de ordine implicită. Atât abordarea lui Bohm, cât și cea a lui Shelldrake sunt holistice și amândouă îmbrățișează ideea nonlocalismului. Este rezonabil să considerăm câmpurile morfice ale lui Shelldrake ca fiind o trăsătură a ordinii implicite a lui Bohm? Unul dintre autorii cărții de față l-a întâlnit pe Shelldrake în Bombay, în iarna anului 1982. Acesta încă nu-l cunoscuse pe Bohm și nu era cătuși de puțin nerăbdător să-și vadă teoria pusă în contextul modelului holografic elaborat de Bohm. Shelldrake nu explorase modelul în profunzime și se temea că reprezintă o nouă formă a abordării mecaniciste. De atunci, el și Bohm s-au cunoscut și au descoperit că au multe în comun.

Discutând cu Shelldrake, Bohm a observat că ideea câmpurilor morfice are multe dintre proprietățile avansate de el în conceptul său de potențial cuantic⁵⁴. Această idee își are rădăcinile într-o idee propusă anterior de Louis de Broglie, savant francez, pionier în domeniul fizicii cuantice. Acesta a avansat, în 1927, ipoteza potrivit căreia particulele

individuale, ca electronii, sunt ghidate sau direcționate de „unde de ghidaj”. La vremea respectivă, propunerea nu a fost bine primită. Însă în anii '50, Bohm a elaborat o idee similară, sub forma potențialului cuantic, și a colaborat cu de Broglie la dezvoltarea ei. Recent, Bohm și-a regăsit interesul pentru acest concept. El arată că potențialul cuantic are multe din proprietățile câmpului morfic. Efectul său este nonlocal. „Ghidează” particulele într-un mod analog cu felul în care un semnal radio ghidează un avion sau un vapor, furnizând informație, și nu energie. În plus, este holistic în sensul că e produsul întregii situații în care apare. Desigur, câmpul morfic trebuie să direcționeze mult mai mult decât traiectoria unei singure particule. El trebuie să ghideze dezvoltarea infinit mai complexă a unei întregi structuri organice, a unui tipar de comportament sau a unei amintiri. Dar ideea este aceeași.

Problema construirii unei punți peste falia dintre lumea microscopică a potențialului cuantic și lumea macroscopică a câmpurilor morfice și a sincronității ar putea să-și găsească rezolvarea în lucrările teoretice scilicet ale lui Ervin Laszlo⁵⁵, savant în teoria sistemelor. Ipoteza lui privind câmpul psi postulează niște funcții matematice de undă echivalente cu potențialul cuantic teoretizat de Bohm, care se dezvoltă, transformându-se în structuri ierarhice de ordin din ce în ce mai superior, numite structuri „concentrice”, care au influență directă asupra evenimentelor complexe din lumea reală. Aceste structuri sau tipare sunt păstrate în câmpuri psi non-locale, analoge cu câmpurile morfice teoretizate de Sheldrake. Cele două teorii nu sunt identice, fiindcă ipoteza câmpurilor psi se referă

explicit la realitatea de la nivel cuantic. În plus, principalul ei obiectiv constă în explicarea unei game largi de fenomene, în special a anumitor aspecte ale evoluției organice, care nu ne interesează aici. Însă Laszlo pare să fi încălcat drastic problema traducerii evenimentelor din lumea microscopică în evenimentele din lumea macroscopică, cotidiană. Procedând astfel, el a postulat că tiparele de evenimente, odată create, nu se pierd și au o mai mare probabilitate de a se produce din nou. Ideile sale sunt exact ceea ce este necesar pentru o perspectivă asupra lumii fizice empatică față de realitățile observate privitoare la sincronicitate.

Ne confruntăm în continuare cu observația că adesea, coincidențele sincronistice sunt mult mai mult decât niște simple repetiții. Bohm afirmă că pe măsură ce ordinea implicită se dezvăluie pentru a da naștere realității „clipă de clipă” a ordinii explicite, tind să apară noi tipare „creative”⁵⁶. Aceste tipare sunt expresiile unui imbold creativ imperativ venit din cel mai profund aspect implicit al Cosmosului. Astfel de tipare își găsesc exprimarea directă în lumea de mijloc a vieții cotidiene și nu sunt limitate de constrângerile caracterului local. Printre exemple se numără atât crearea vieții biologice, cât și crearea conștiinței. În concepția lui Bohm, acestea nu apar pur și simplu ca rezultat al unei întâmplări unice în istoria chimiei și geografiei Pământului. Ca exprimări creative ale ordinii implicite, ele *trebuie* să apară de nenumărate ori pe tot cuprinsul Cosmosului.

Ideea că tiparele implicite și-ar putea găsi exprimarea în mod repetat sugerează posibilitatea arhetipurilor cosmice: tipare sau forme care se repetă pretutindeni în ordinea explicită. Un exemplu este forma de spirală, ce apare la scoicile marine, în

dispunerea semințelor la anumite flori și la galaxiile în spirală. Spre sfârșitul vieții sale, Jung a ajuns să considere că arhetipurile sunt „metafizice”, că ele transcend și încorporează atât psihicul, cât și Cosmosul fizic. Barry McWaters relatează următoarea istorisire despre un prieten care, într-o seară,

*urmărea o emisiune TV despre galaxii și a remarcat recurența anumitor forme elementare - sferă, spirală, oval etc. [...] În seara următoare, același post [...] oferea o emisiune despre viața microbiologică dintr-o mlaștină. Ecologiștii făceau cercetări asupra sistemelor elementare de susținere a vieții din acea mlaștină, încercând să identifice cele mai mici unități din lanțul trofic. Descriindu-și demersurile, ei remarcău că și organismele studiate luau patru-cinci forme de bază, care, a constatat prietenul meu, erau aproape identice cu formele galactice pe care le văzuse în seara anterioară.*⁵⁷

Dacă ar fi să tragem din toate acestea o singură concluzie, ea ar fi aceea că emergența temelor paralele, ca acelea observate în numeroase cazuri de sincronicitate, este posibilă. De fapt, ar fi ciudat ca un univers ca acela descris de Bohm, Sheldrake și Laszlo să nu prezinte astfel de apariții paralele.

Dacă pătrundem într-adevăr într-o perspectivă asupra realității - o mitologie - în care idei ca acelea de câmp morfic, câmp psi și creativitate cosmică au un grad ridicat de adevăr, cu siguranță că abia am început să explorăm peisajul. Există precis multe posibilități de care încă nu ne-am atins. Dacă conceptul de câmp morfic al lui Sheldrake subliniază aspectul static, stabil, pe termen lung al tiparelor de

formă sau de proces, conceptul lui Bohm de creativitate cosmică subliniază aspectul opus - tendința Cosmosului de a produce tipare noi, originale, neinfluențate de caracterul local. Ele nu trebuie să fie atât de profunde cum este crearea vieții însăși sau universalitatea spiralei. Unele sunt lirice - cazul când Jung a întâlnit pești în numeroase situații, pe parcursul a două zile dintr-o perioadă în care lucra la un manuscris despre semnificația peștelui ca simbol⁵⁸ (vom reveni la această relatare). Să fi fost gândurile sale referitoare la pește și la semnificația lui simbolică condensate într-un fel sau altul în ordinea implicită, pentru a se dezvălui apoi în diferite forme ca pești reali, ca în cazul în care visul despre scarabeu s-a conturat într-un cărăbuș adevărat?

Joseph Campbell, mitolog, își amintește un caz înrudit, în care era vorba despre insecta numită călugăriță. Campbell se afla acasă, în apartamentul său de la etajul al paisprezecelea din New York City, și citea despre călugăriță, care joacă rolul Eroului în mitologia boșimană. Ședea în apropierea unei ferestre ce dădea spre Sixth Avenue și pe care o deschidea rareori.

*Citeam despre călugăriță - eroul - și brusc am simțit impulsul de a deschide fereastra [...] Am deschis-o, m-am uitat spre dreapta și am văzut o călugăriță care urca pe zidul clădirii. Era acolo, chiar pe marginea ferestrei mele! Era uite-atât de mare [arată cu mâinile dimensiunea]; s-a uitat la mine și fața ei semăna perfect cu cea a unui boșiman. M-au trecut toți fiorii!*⁵⁹

Aici ajungem foarte aproape de una dintre enigmele fundamentale ale sincronicității:

coincidențele semnificative implică adesea mai multe evenimente care, deși au formă radical diferită – unul poate fi o idee, altul, un obiect fizic – sunt legate laolaltă de un tipar comun sau o temă comună, cum este cazul exemplele de mai sus, în care apar tema peștelui și cea a călugăriței. La un nivel și mai profund, astfel de teme par legate de impresia că împărtășesc o semnificație comună – semnificația peștelui pentru G.G. Jung, care lucra la manuscrisul respectiv, și semnificația călugăriței pentru Joseph Campbell, care studia mitologia boșimană. Oare ordinea implicită încadrează într-adevăr abstracțiunile și semnificațiile în tipare cu diferite moduri de formare, ce se dezvăluie în realitatea explicită?

Pe măsură ce Bohm își dezvoltă mai departe ideile privind ordinea implicită, o asemenea posibilitate devine mai credibilă. Recent, el a discutat ideea unei ordini suprainplicate, a cărei poziții față de ordinea implicită este aproximativ aceeași cu poziția ordinii implicite față de cea explicită. Ordinea suprainplicită acționează asupra celei implicite ca un fel de principiu organizator, cam la fel cum gândurile unui autor acționează asupra cernelii și hârtiei, pe care le organizează sub forma unui anumit text scris. Bohm spune, de fapt, că ordinea suprainplicită acționează asupra celei implicite așa cum conștiința acționează asupra creierului. Conștiința furnizează tipare de semnificație și inteligență sau, cum spune Bohm, de *semnificație*. Ordinea suprainplicită este ea însăși expresia unei și mai profunde ordini supra-suprainplicate, și așa mai departe, atât cât poate cuprinde mintea. Aceste ordini mai profunde par deosebit de compatibile cu ideea că niște tipare extrem de abstracte și de pline de sens – tiparele întâlnite în sincronicitate – se pot dezvălui în ordinea

explicită într-o bogăție de forme.

Ordinile profunde descriu un Cosmos analog cu inconștientul uman. În psihicul omenesc, inconștientul este cel care conține acei puternici agenți de potențialitate pentru imagini sau tipare – arhetipurile jungiene. Spre exemplu, Marea Mamă este un arhetip care se poate exprima în numeroase moduri specifice: ca zeița înfățișată de figurinele arhaice din piatra; ca animal, cum ar fi ursul, vaca sau iepurele; ca loc de genul unui câmp arat sau al unei fântâni adânci; ca floare, de exemplu, trandafirul⁶⁰. În psihicul conștient, imaginea mitică a Marii Mame ia forme specifice în situații specifice. Ceva similar pare să se petreacă la nivel cosmic – așa cum se întâmplă în cazul tiparul recurent al spiralei, întâlnit la galaxii, la vârtejuri de apă și la scoicile marine.

Viziunea lui Bohm asupra Cosmosului holografic transcende distincția tradițională dintre psihic și materie, conștiință și fizicalitate. Și, ca atare, ne spune ceva despre originea sensului și a creativității din conștiința noastră, dar și din universul exterior, obiectiv: sunt una și aceeași. Fântâna adâncă a ordinii suprainplicate emană senzori ce pot fi numite, pe drept cuvânt, mitice, eliberându-le în întreaga lume a realității fizice și psihice. Din această perspectivă, nu există nicio enigmă fundamentală în sincronicitatea care alături atât de des semnificațiile din lumea psihicului și semnificațiile din lumea evenimentelor obiective.

Un obiect zburător neidentificat

Cu aproximativ zece ani în urmă, în Anglia, Suzanne Padfield⁶¹ a avut o serie de vise în care se găsea, rătăcită, într-o zonă rurală necunoscută. În

timp ce încerca să-și găsească drumul, deasupra ei, pe cer, apărea o navă imensă, strălucitoare, în formă de disc. După aceea se trezea în chip misterios pe o anumită porțiune de drum, în apropiere de casă. Acest vis repetitiv a persistat mai multe luni.

Într-o seară, îndreptându-se cu mașina spre casă, a încercat să scurteze drumul și s-a trezit rătăcită într-un labirint de drumuri rurale. Oprindu-se în vârful unui deal pentru a citi un indicator rutier, a văzut apărând pe cer, deasupra ei, un obiect imens, strălucitor, în formă de disc. Îngrozită, a pornit cu mașina către luminile celui mai apropiat oraș și, spre marea ei uluire, a ajuns exact pe porțiunea de drum care-i apărea în vis! A doua zi, presa era plină de reportaje despre OZN-urile observate în noaptea aceea.

Acest fenomen în care un episod oniric concordă cu ceea ce pare a fi un eveniment extern are rezonanțe sincronistice evidente. Însă cea mai instructivă caracteristică a sa constă în interpretarea dată de Padfield. Înainte de a explica această afirmație, trebuie să spunem câte ceva despre Padfield, fiindcă ea are o trăsătură foarte neobișnuită: a demonstrat talent pentru *psihokinezie*, capacitatea de a influența mental evenimente fizice, cum ar fi rostogolirea unui zar sau mișcarea unui obiect ușor, agățat în aer. Când face acest lucru, ea consideră că de fapt alege un deznodământ dintre mai multe posibile, de care este conștientă. „Trăiesc senzația subiectivă că explorez posibilități, cam așa cum îți amintești ce ai făcut cu o zi înainte și te gândești retrospectiv ce ai fi putut face. Trebuie să subliniez aici că mă percep ca făcând parte din aceste procese, nu ca fiind separată de ele.”⁶²

Pornind de la impresia că vizualizează și alege un

deznodământ posibil în situația psihokinetică, Padfield a elaborat ideea că forma gândurilor are o anumită putere de a determina realități externe. Aceasta nu înseamnă că tot ce gândim este probabil să se adevărească. După cum arată Padfield, în situația psihokinetică, ea pare să aleagă dintr-o serie de deznodăminte posibile, nu să impună cu forța o posibilitate complet nouă. Însă eficiența gândului în determinarea unui eveniment real crește proporțional cu frecvența apariției aceluși gând la o persoană și, de asemenea, proporțional cu numărul de oameni la care apare gândul. Să presupunem, spre exemplu, că visezi că avionul cu care vei călători spre Kansas City se prăbușește. Potrivit lui Padfield, aceasta nu înseamnă că avionul se va prăbuși cu adevărat, deși visul crește probabilitatea acestui eveniment. Să presupunem însă că îți anulezi rezervarea pentru cursa respectivă. Acest fapt va crește și mai mult probabilitatea prăbușirii, din moment ce gândurile tale se concentrează în mod specific asupra acelei posibilități.

Din punctul de vedere al lui Padfield, multe cazuri de precogniție - cunoașterea viitorului - nu sunt câtuși de puțin precogniții, ci chiar condițiile care produc evenimentul în cauză. Același lucru se poate spune despre cazurile de sincronicitate în care un gând este urmat de apariția concretă a obiectului aceluși gând. Apariția cărăbușului la fereastra lui Jung face parte tocmai din această categorie de întâmplări.

Padfield relatează un incident sincronistic de acest fel. „Odată, în timp ce trăgeam un pui de somn după-amiaza și visam ceva cu porumbei, un porumbel a spart un geam la câțiva metri de locul unde mă aflam și a pătruns în încăpere.”⁶³ Rebecca West i-a descris lui Koestler un caz similar. Aflată în sudul Franței, scria un paragraf despre o fată care găsește

în gradina ei un arici când a întrerupt-o o servitoare, chemând-o să vadă ariciul care tocmai fusese găsit în grădină⁶⁴.

Experiența lui Padfield cu OZN-ul pare în concordanță totală cu ideea că gândurile pot crește probabilitatea producerii unui eveniment corespondent real, oricât de improbabil ar putea să pară acel eveniment. Se pare că visele ei repetate și preocuparea trezită de ele cu privire la apariția unui OZN deasupra unei anumite porțiuni de drum rural s-au manifestat într-un mod suficient de real pentru a fi observat de mulți alți oameni.

Concepția lui Padfield despre sincronicitate este concordanță cu cea a lui Jung, care o considera drept manifestare exterioară a unui proces ce are și o componentă psihică, deși, așa cum vom vedea, Jung considera că această componentă psihică include întotdeauna arhetipurile. (De fapt, Jung nutrea un interes considerabil față de fenomenele OZN, pe care le considera drept proiecții ale unei imagini arhetipale a mandalei, care reprezintă personalitatea deplin dezvoltată.) Explicația dată de Padfield acelui OZN este, de asemenea, în concordanță cu discuția noastră anterioară privind rolul posibil al ordinii implicite în sincronicitate – ideea că un gând prezent poate să se condenseze în ordinea implicită și ulterior să se dezvăluie ca realitate externă. Poate că procesul funcționează și invers: un eveniment extern se condensează în ordinea implicită și reapare ca gând sau idee. Aceasta ar explica frecvent întâlnitele sincronicități de genul celei în care ne gândim la o persoană, poate un vechi prieten, și descoperim că ne-a trimis deja o scrisoare sau ne dă telefon chiar în clipa aceea.

Asemenea speculații conduc direct la

posibilitatea ca practic toate fenomenele PES (percepție extrasenzorială) – telepatia, precogniția, psihokinezia – să fie considerate drept cazuri speciale de sincronicitate. În cartea *The Roots of Coincidence*, Koestler a fost primul care a înțeles limpede că, dacă împingem mai departe limitele sincronicității, ajungem să includem în cele din urmă majoritatea subiectelor tradiționale din domeniul parapsihologiei⁶⁵. De fapt, se poate ca parapsihologia să aibă un singur obiect de studiu, și anume, sincronicitatea. Însă nu ne propunem în cartea de față să explorăm un teritoriu atât de vast. Este suficient să cercetăm cazuri de sincronicitate în care alte cauze, cum ar fi telepatia, nu constituie explicația cea mai evidentă. Poate că atunci când sincronicitatea va fi mai bine înțeleasă, i se vor putea defini mai ușor limitele.

Padfield crede că influența gândului asupra evenimentelor materiale se bazează, de fapt, pe procese cerebrale fizice – că tiparele de activitate cerebrală ce survin la nivel molecular sau atomic tind să producă tipare similare ale activității din lumea externă. Astfel de tipare „sunt conectate într-un spațiu al similitudinii, în care distanțele sunt definite de gradul de asemănare și în care timpul și spațiul nu apar automat absolut deloc” (sublinierea noastră)⁶⁶. Se pare că Suzanne Padfield s-ar simți în largul ei în compania lui Sheldrake, Laszlo și Bohm. Ar putea foarte bine să vorbească despre câmpuri morrice, câmpuri psi sau potențialuri cuantice.

Padfield spune că ideile ei au fost exprimate mai întâi de Patanjali, învățatul yoghin din vechime, care, prin anul 800 î.Hr., scria în *Yoga Sutra*: „există o identitate de relație între memorie și cauza producătoare de efect, chiar și atunci când le separă

specia, timpul și locul”⁶⁷. Aici, Padfield sugerează că „specie” se traduce cel mai bine prin „identitate relațională”. Dacă interpretarea ei cu privire la textul lui Patanjali este corectă, înseamnă că teoriile noastre actuale nu sunt tocmai originale.

Pisica lui Schrödinger

O consecință interesantă a observațiilor făcute de Padfield constă în aceea că diferitele posibilități viitoare pot exista într-un fel de tărâm intermediar, manifestându-se ca realități atunci când își găsesc suficiente potriviri cu tiparele atomice sau moleculare din creierul omenesc. Gând astfel de tipare dobândesc suficientă forță, posibilitățile corespunzătoare devin realități manifeste. Padfield comentează:

*Citim despre biplane văzute cu ani înainte să fie inventat primul avion. Citim despre baloane cu aer cald văzute cu ani înainte de primele aeronave, iar acum, despre mașinării care sfidează gravitația, înainte de ce? Cred că gândurile pe care fiecare dintre noi le consideră personale și proprii influențează, prin componentele lor, ceea ce am ajuns să acceptăm drept realitatea lumii în care trăim.*⁶⁸

Ideea că mai multe forme de viitor pot exista într-un fel de stare suspendată este veche în fizica cuantică. Ea a fost demonstrată într-un experiment mental propus pentru prima oară de Erwin Schrödinger, specialist în fizică cuantică. În acest experiment, o pisică - numită în mod curent „pisica lui Schrödinger” - este pusă într-o cutie perfect ermetică, fără ferestre. Cutia mai conține și un dispozitiv care,

odată declanșat, va ucide pisica. Ar putea fi, să spunem, un recipient cu gaz letal, setat să elibereze conținutul la un anumit semnal. În cutie este introdusă printr-o gaură minusculă o singură particulă, să spunem electron. În funcție de acțiunea electronului – chestiune probabilistică –, dispozitivul va fi sau nu declanșat. Întrebarea este: *Înainte de a deschide cutia* (de a face o observație), pisica este vie sau moartă? Răspunsul evident este că, chiar dacă încă nu știm, unul din două deznodăminte posibile este deja adevărat: pisica e vie sau e moartă. O interpretare alternativă, din perspectiva cuantică, spune că pisica nu este *nici vie, nici moartă*, ci ambele posibilități coexistă până în momentul deschiderii cutiei; după aceea, una dintre ele va deveni manifestă.

O interpretare complet diferită, avansată de Hugh Everett și John Wheeler în 1957, spune că în momentul deschiderii cutiei, universul se scindează în două, creând un univers în care pisica trăiește și unul în care pisica e moartă. Aceasta este „interpretarea lumilor multiple”. Ea presupune că întregul Cosmos se divide constant într-o infinitate de ramuri și fiecare continuă să-și desfășoare istoria paralel cu celelalte. Ceva similar a descris în 1937 Olaf Stapledon în *Star Maker*:

Într-un univers incomprehensibil de complex, ori de câte ori o ființă se afla în fața mai multor căi de acțiune posibile, se angaja în toate, creând astfel mai multe dimensiuni temporale distincte și mai multe istorii diferite ale cosmosului. Din moment ce în fiecare secvență de evoluție a Cosmosului au existat foarte multe ființe, fiecare confruntându-se mereu cu multe căi de acțiune posibile, iar combinațiile tuturor

acestor căi de acțiune erau nenumărate, din fiecare clipă a fiecărei secvențe temporale din acest Cosmos s-a desprins o infinitate de universuri distincte. ⁶⁹

Padfield ne înfățișează o imagine a viitorului conformă cu ideea că mai multe forme de viitor posibile există într-o stare potențială, la fel ca pisica lui Schrödinger, până când una dintre ele este aleasă propriu-zis. Alternativa fascinantă este că, din când în când, putem întrezări fugitiv numeroasele viitoruri posibile, fiecare urmând să se ramifice în propria sa realitate istorică. Astfel de idei sunt chiar mai stranii decât teoria cuantică, fiindcă în aceasta, posibilitatea de a vedea realmente realități potențiale sau alternative este interzisă în mod specific.

Ipoteze simultane

Publicarea independentă în 1981 a trei ipoteze, fiecare postulând tendința tiparelor ca, odată create, să se reproducă în manieră nonlocală este, poate, o situație sincronistică. Până acum am văzut deja două dintre aceste ipoteze: a lui Sheldrake și a lui Padfield. A treia îi aparține lui Arthur Chester⁷⁰. Ipoteza lui Chester își propunea să explice anumite efecte observate în mod curent în experimentele de parapsihologie. Ea are și aplicații directe în sincronicitate.

La fel ca Padfield, Chester consideră că tiparele materiei tind să se reproducă și că gândurile sunt astfel de tipare reprezentate la nivelul material, fizic al creierului. Abordarea sa diferă de a lui Padfield prin faptul că el subliniază tendința unor asemenea tipare de a se afirma nu în realități externe, manifeste, ci în

crearea de stări cerebrale similare în alte momente și locuri. Un aspect interesant al teoriei lui Chester constă în faptul că ea nu numai că include ideea caracterului nonlocal, ci în plus permite explicit deplasarea unui vector causal înainte și înapoi în timp. Potrivit concepției sale, stările actuale ale creierului pot fi influențate de cele viitoare. Ideea nu pare complet incompatibilă cu cea a lui Padfield despre formele posibile de viitor care pot exista în prezent într-o stare suspendată, poate chiar influențând mintea în prezent. Însă este contrara tezei lui Sheldrake despre dezvoltarea în timp a câmpurilor morfice, teză concepută special pentru a asigura posibilitatea de a testa ipoteza generativității formative prin experimente științifice convenționale. Ideile lui Chester, pe de altă parte, au fost concepute în mod special pentru a aborda efectele parapsihice în care timpul pare să funcționeze în moduri neobișnuite. Spre exemplu, într-un experiment de ghicire a unor cărți de joc, subiectul poate să indice șirul de cărți scoase aleator dintr-un pachet cu o acuratețe mult dincolo de ceea ce ar fi de așteptat ca urmare a simplei întâmplări. Însă cărțile ar putea să fie extrase realmente din pachet abia a doua zi. Această ignorare a ordinii temporale normale a lucrurilor este extrem de frecventă în experimentele de percepție extrasenzorială.

Atât Chester, cât și Padfield se bazează pe ideea că anumite stări psihice, îndeosebi imaginile mentale, pot fi echivalate cu configurații de evenimente la nivelul fizic al creierului. Însă ei consideră de la sine înțeleasă corespondența perfectă sau aproape perfectă între stările psihice și cele cerebrale. Presupunerea lor este justificată doar dacă ne imaginăm că psihicul și creierul sunt identice. Dacă

adoptăm oricare alt punct de vedere – de exemplu, cel dualist, care afirmă că psihicul și creierul sunt procese separate, dar care interacționează –, atunci nu este deloc evident că o anumită stare psihică este întotdeauna asociată cu o anumită stare cerebrală.

Suntem de părere că starea psihică conștientă „seamănă” mult mai mult cu un eveniment fizic decât oricare stare cerebrală. Spre exemplu, imaginea onirică a scarabeului auriu în mintea pacientei lui C.G. Jung avea mai multe în comun, din punct de vedere structural, cu cărăbușul real decât avea combinația corespondentă de procese electrice și chimice de la nivelul creierului. Dacă acordăm evenimentelor psihice un anumit grad de realitate, de ce să facem apel la stări cerebrale, care pot să fie sau să nu fie asociate cu ele? Bohm pare să accepte aceasta. În teoria sa, conștiința și viața psihică în general au statut de egalitate în rândul produselor creative ale ordinii implicite.

Niveluri incluse în alte niveluri

Punctul omega

Experiența sincronicității ne creează impresia de a ne afla în postura de receptor al unui proces mult mai vast, proces ce are nu doar amploare, ci și o dimensiune verticală sau valorică. Amploarea este mărimea procesului din punctul de vedere al numărului de persoane și de evenimente pe care le afectează. Dimensiunea valorică este trăită subiectiv ca impresie de semnificație, de scop sau de miraculos – *numinozitate*, cum spunea Jung.

Ideea potrivit căreia Cosmosul are și o structură verticală, nu doar una laterală este foarte veche din punct de vedere istoric. Cu excepția viziunii unor

tărâmurii superioare, cum ar fi sălașul zeilor sau cel al sufletelor plecate dintre noi, în anumite cazuri, astfel de structuri verticale interacționează direct cu lumea fizică a celor vii. Am văzut deja, spre exemplu, cum tărâmul superior al formelor perfecte descris de Platon acționează, într-o manieră oarecum similară cu câmpurile morfice ale lui Sheldrake, pentru a da formă obiectelor mai puțin perfecte ale acestei lumi. În plus, acest tărâm definește esența lucrurilor. Un cal, de pildă, poate fi recunoscut cu ușurință ca fiind cal și nu, să spunem, un câine imens sau o cămilă fără cocoașă nu pentru că toți caii seamănă între ei, ci fiindcă toți caii își iau forma elementară de la calul perfect din tărâmul superior.

Ne-am referit anterior în treacăt la ideea medievală a simpatiilor dintre sferele superioare și lumea pământească a oamenilor. Ele dau impresia de legătură cu dimensiuni superioare ale Cosmosului, complet necunoscute omului modern.

Poate cea mai ambițioasă încercare recentă de a vizualiza o structură a lumii cu o dimensiune verticală clară, cu importanță în sincronicitate, se găsește în opera lui Pierre Teilhard de Chardin, preot romano-catolic din ordinul iezuit. Teilhard de Chardin și-a dobândit notorietatea mai întâi ca specialist în antropologie fizică, fiind recunoscut pentru contribuțiile sale la înțelegerea evoluției umane. În mintea sa remarcabil de sclipitoare, înmugurirea conștiinței spirituale și, mai mult, a conștiinței mistice în prezența căutării raționale a originii evolutive a omenirii a dat naștere celei mai spectaculoase viziuni asupra locului nostru în Cosmos⁷¹.

Teilhard de Chardin și-a scris o mare parte a operei între anii 1930 și 1940. La acea vreme, știința se afla încă sub influența vechii concepții mecaniciste

despre lume, în ciuda faptului că fizica cuantică fusese postulată cu câteva decenii înainte. El a reușit să rămână în linii mari în cadrul acestei concepții despre lume și totuși să creeze o imagine cu adevărat umanistă, ba mai mult, transcendentă a locului omenirii în ordinea cosmică - fapt care vorbește despre genialitatea sa.

La modelul mecanicist trebuia adăugat ceva pentru a permite dezvăluirea unei dimensiuni verticale a naturii. Teilhard de Chardin a botezat acest ceva „energie radială”, un tip de energie existent în materie, care „o atrage spre complexitate și centralitate tot mai mare - altfel spus, spre înainte”⁷². Teilhard de Chardin propunea o formă de energie ce atrage materia la niveluri tot mai înalte de organizare și complexitate. O teorie de această natura era revoluționară, pentru că fizica energiei din concepția mecanicistă despre lume tindea să pună mare accent pe a doua lege a termodinamicii, legea entropiei, care specifică faptul că, în timp, sistemele fizice tind spre dezorganizare tot mai accentuată.

De fapt, această lege se aplică strict doar sistemelor închise, care nu fac schimb de energie cu mediul, cum fac organismele vii. Chiar și așa, a doua lege a continuat să exercite o mare influență asupra gândirii științifice în ceea ce privește evoluția sistemelor complexe. Energia radială postulată de Teilhard de Chardin avea menirea de a opune o forță verticală atracției descendente exercitate de entropie. El și-a dat seama, ca și Sheldrake, că o cantitate foarte mică de energie poate avea o mare influență asupra creării formei și, de fapt, a sugerat că impactul acestei energii radiale este perceput drept influență modelatoare, care se impune prin ghidarea dispunerii lucrurilor, „căci o dispunere înalt perfecționată poate

să necesite doar foarte puțină muncă”⁷³.

După Teilhard de Chardin, Cosmosul ne prezintă două fețe: o realitate exterioară, materială, și o realitate interioară – conștiința. El scria că „lumea exterioară trebuie inevitabil să fie aliniată în fiecare punct cu cea interioară”. Considera că astfel stau lucrurile la toate nivelurile existenței materiale, de la atomul izolat, trecând prin structurile chimice complexe și prin organismele vii simple până la cele foarte complexe, ducând, în linie directă, până la omenire. În lumea exterioară se stabilește o progresie ce merge de la simplu la foarte complex; același lucru se întâmplă simultan în lumea lăuntrică, a conștiinței – de la separat și elementar până la vast și bogat. „Indiferent la ce situație ne gândim, putem fi siguri că [...] O structură [fizică] mai bogată și mai bine organizată va corespunde conștiinței mai dezvoltate”⁷⁴. O astfel de structură mai bogată și mai bine organizată este sistemul nervos uman.

Aspectul impresionant din opera lui Teilhard de Chardin nu este atât unirea materiei cu conștiința – ceea ce înseamnă că evoluția complexității în lumea fizică prefigurează evoluția calității experienței conștiente –, deși această idee a avut singură o influență profundă asupra comunității științifice intelectuale. (Să ne gândim la faptul că în cartea *2001: A Space Odyssey*, Arthur C. Clarke i-a atribuit conștiință supercomputerului numit Hal, în principal ca urmare a complexității uluitoare a computerului.) Impresionantă este proiecția evoluției mult dincolo de starea actuală a omenirii; de fapt, Teilhard de Chardin a făcut speculații cu privire la viitoarea evoluție a Pământului însuși și a tuturor formelor sale de viață, a omenirii, în special.

Pentru Teilhard de Chardin, activitatea psihică

totală a omenirii poate fi concepută ca o rețea sau poate o membrană ce înconjoară întreg Pământul. Această *noosferă* - sferă a minții - este analogă cu *biosfera* - sfera vieții organice de pe Pământ. Noosferă este latura interioară a naturii, latura conștiinței și a psihicului. Pe măsură ce societățile umane se dezvoltă, există o centralizare globală tot mai accentuată a acestei dimensiuni - domeniul psihic. Indivizii se apropie tot mai mult unii de alții în activitățile, interacțiunile și comunicările lor. Acest proces, atât de vizibil astăzi în cultura noastră exterioară cu tendințe de globalizare, are un aspect intern, și această alăturare lăuntrică a psihicului la scară planitară dă naștere, în viziunea lui Teilhard de Chardin, la un nivel nou, superior de existență - o conștiință globală, *punctul omega*.

Punctul omega reprezintă un salt cuantic în evoluția lumii. Raportat la mintea indivizilor care îl formează, el este echivalentul minții omenești individuale raportată cu neuronii care alcătuiesc creierul. La fel ca mintea omenească, punctul omega are proprietățile sale emergente, superioare calitativ. El are o dimensiune transcendentă, mistică și totodată unifică și centralizează activitățile minților care îl alcătuiesc, într-o manieră asemănătoare cu aceea în care activitatea minții unui om adună laolaltă și centralizează activitatea celulelor nervoase ale creierului. Acest proces are loc nu prin pierderea individualității, ci printr-o încorporare reciprocă a lăuntricului cel mai personal al fiecărui individ cu cel al restului de indivizi. Într-un cuvânt, punctul omega este rodul celei mai esențiale dintre experiențele lăuntrice: iubirea.

Teilhard de Chardin era convins că punctul omega nu este ceva ce ar putea să ia ființă cândva, în

viitor; crearea sa are loc chiar în această clipă a timpului evolutiv, iar dimensiunile sale personale și mistice profunde tind să ne atragă spre el. Influența lui organizatoare este deja resimțită ca prezență în lume.

Nu e nevoie de prea multă imaginație pentru a ne întreba cum anume poate servi punctul omega drept punct focal al organizării și coordonării proceselor fizice și psihice, pe tot cuprinsul prezenței sale globale. Pare că avem nevoie de un alt principiu organizator.

Ira Progoff, unul dintre cei mai buni continuatori ai lui Jung, preocupat de studiul sincronicității, sugerează că lipsește ceva în felul cum conceptualizează Teilhard de Chardin organizarea activității noosferei în privința nivelurilor superioare ale evoluției. În primul capitol al cărții sale, *Jung, Synchronicity, and Human Destiny*, Progoff sugerează că sincronicitatea se potrivește foarte bine în acest rol⁷⁵.

Avem aici o perspectivă asupra sincronicității privite ca manifestare directă a unei realități superioare, prezența organizatoare a punctului omega. Ea reprezintă puntea spre un nivel de existență superior, mai luminos. În capitolele ce urmează vom vedea că, în felul său, și Jung considera sincronicitatea drept manifestarea unui principiu superior.

Sisteme cu autoorganizare

În anul 1977, Premiul Nobel pentru Chimie i-a fost acordat lui Ilya Prigogine pentru contribuțiile sale la înțelegerea sistemelor chimice neafiate în echilibru. Mai exact, Prigogine a arătat că sistemele complexe

(chimice și nu numai), plasate într-un flux de energie, se pot restructura la niveluri superioare de organizare. Un exemplu simplu este cel vasului cu apă încălzit treptat pe sobă. Din punct de vedere chimic, apa este alcătuită din molecule individuale care se mișcă de colo-colo. Această ȝopăială (numită mișcare browniană) devine mai viguroasă când are loc un aport de energie, apa se încălzește și, de la un anumit punct, poate fi observat un nivel complet nou de activitate organizată. Aceasta constă în apariția tiparelor complexe de curenți de convecție care formează un grad nou, superior de organizare. Moleculele care încă mai ȝopăie de colo-colo individual sunt prinse și purtate de curenții mari, ajungând să facă parte din ei fără a-și pierde individualitatea. Această tendință de apariție a structurilor superioare din cele inferioare se poate vedea în comportamentul tiparelor complexe ale celulelor individuale dintr-un organism și chiar în comportamentul unor întregi societăți de organisme.

Spre exemplu, dacă se pun într-o cutie petri mai multe celule cardiace individuale, fiecare se contractă în ritmul propriu. Însă când se ajunge la un anumit număr critic de celule, toate se sincronizează în ritmul caracteristic activității normale a inimii. La fel, câteva furnici puse pe o movilă de nisip rătăcesc de colo-colo fără scop, dând impresia că nu-și sesizează una alteia prezența. Însă dacă se continuă să se adauge furnici, la un anumit punct, ele încep să se organizeze într-o societate de muncă, fiecare asumându-și un anumit rol în structura de ansamblu. Aceste idei sunt prezentate pe larg de Erich Jantsch în lucrarea *The Self-Organizing Universe*⁷⁶.

Lucrările lui Prigogine și ale altora, între care Erich Jantsch, încorporează gândirea novatoare a lui

Teilhard de Chardin. Prigogine este mai presus de toate matematician, astfel că formulările sale se încadrează în forma cea mai dorită de știința modernă. Astfel, deși Teilhard de Chardin a influențat opiniile personale ale multor savanți și filosofi, activitatea lui Prigogine a atras cu repeziciune atenția în arena discursului științific. Nu este clar deocamdată dacă roadele ultime ale eforturilor lui Prigogine vor avea însușirile transcendente ale punctului omega. În plus, nivelurile cele mai înalte de organizare postulate în Universul lui Prigogine încă n-au fost explorate.

Totuși, din activitatea lui Prigogine rezultă clar că trebuie să vedem Cosmosul ca fiind multistratificat, cu planuri vaste organizate pe verticală, într-o dispunere măreață. Fiecare nivel - viața celulelor individuale ale organismului uman, spre exemplu - este o existență de sine stătătoare. Însă astfel de celule alcătuiesc elementele structurale de bază ale unei comunități de organe - inima, ficatul și așa mai departe. Fiecare organ are o viață proprie, dar grupate laolaltă, formează baza unui întreg mai vast - corpul omenesc. Rezultatul acestei structuri totale este o proprietate emergentă, complet nouă, numită psihic. În lumea externă, sistemele psihice ale indivizilor formează societăți de persoane. Potrivit lui Teilhard de Chardin, în lumea lăuntrică, ele formează noosfera care dă naștere punctului omega.

Ideea că procesele din natură pot fi înțelese cel mai bine ca fiind multistratificate sau ierarhice a fost introdusă, de fapt, în prima jumătate a secolului al XX-lea, cu mult înainte să fie publicată opera lui Prigogine. Persoana răspunzătoare pentru aceasta a fost un individ foarte influent, dar surprinzător de puțin cunoscut: Ludwig von Bertalanffy, considerat

părintele teoriei generale a sistemelor.

De fapt, am prezentat deja mult din conținutul teoriei generale a sistemelor, în forma sa cea mai cuprinzătoare. Ideea de bază este că procesele complexe (organismele, societățile, economia) sunt alcătuite din mai multe niveluri, fiecare dintre acestea funcționând în conformitate cu propriile legi și restricții interne și în același timp participând la întregul supraordonat. Inima bate potrivit proceselor interne proprii de reglaj și totodată participă la activitatea de ansamblu a organismului uman, care, ca unitate constitutivă la propriul său nivel, își are existența unică și comportamentele proprii. Toate acestea ne sunt cunoscute. Ceea ce a adăugat Prigogine la viziunea lui Bertalanffy a fost ideea existenței, în esența cea mai intimă a materiei, a unui imbold care o împinge să evolueze și să atingă noi niveluri, superioare, de organizare și unitate.

Posibilitatea ca sincronicitatea să fie o proprietate emergentă a unui nivel superior de organizare fizică sau psihică este exact ceea ce sugera Ira Progoff când afirma că în punctul omega este necesar un nou principiu de organizare, emergent. De fapt, în teoria sistemelor, Erich Jantsch sugera, independent de Progoff, că sincronicitatea poate fi un principiu care apare din cele mai înalte niveluri de organizare cosmică. Însă abia Arthur Koestler, cu pasiunea sa de o viață față de înțelegerea sincronicității, a fost cel care a afirmat că sincronicitatea este rodul și substanța unui nivel emergent superior de unitate a activității umane.

În stilul său colorat și creativ, deși profund influențat de von Bertalanffy, Koestler a construit un sistem conceptual unic, la baza căruia se află o unitate numită de el „holon” (de la *holos* - întreg)⁷⁷. Koestler

considera holonul ca fiind o subunitate a unui sistem mai vast și totodată o entitate deplină în sine. Holonul prezintă trăsătura autonomiei și, în același timp, funcționează ca parte a unui întreg mai mare. Toate acestea sună cunoscut, dar trăsătura unică subliniată în conceptul de holon este tendința sa autoasertivă:

Organismul viu și corpul social nu sunt ansambluri de componente elementare; ele sunt sisteme multinivelare, organizate ierarhic, de subîntreguri care conțin subîntreguri de rang inferior, asemenea cutiilor chinezești Aceste subîntreguri - sau holoni, cum am propus să se numească - sunt entități cu chip ca de Janus ², care prezintă deopotrivă proprietățile independente ale întregurilor și proprietățile dependente ale părților. ⁷⁸

Koestler considera că sincronicitatea izvorăște din cel mai înalt potențial integrator existent la nivel uman. Astfel, „considerând că tendința integratoare este un principiu universal ce include fenomene acauzale, imaginea se simplifică foarte mult, chiar dacă rămâne dincolo de puterea noastră de înțelegere”⁷⁹.

Sondarea adâncurilor mișcării holografice

Bohm afirmă că succesiunea ordinilor - ordinea explicită, ordinea implicită, ordinea supraimplicită și chiar cele mai profunde decât aceasta - nu reprezintă

² Janus - în mitologia romană, zeul pragurilor și al începuturilor, înfățișat de obicei ca având un cap cu două fețe care privesc în direcții opuse (*n.t.*).

o ierarhie. Într-un anumit sens, înțelegem la ce se referă. Ar fi complet eronat să ne imaginăm aceste diferite ordini la modul literal, ca pe niște planuri ale realității clădite unul peste altul. Bohm vrea să arate cât se poate de clar că fiecare nivel pătrunde complet în celelalte niveluri: există doar o singură realitate.

Dar într-un alt sens foarte grăitor, modelul lui Bohm descrie, de fapt, o structură ierarhică. Ordinea explicită a cărei experiență trăim în fiecare zi se dezvăluie constant din ordinea implicită. Aceasta, la rândul ei, se dezvăluie printr-o curgere similară din ordinea supraimplicită și așa mai departe. Fiecare nivel al acestei țesături multistratificate de ordini este pur și simplu un alt aspect al realității.

Mai mulți autori au avansat ipoteza că în momentele de pătrundere neobișnuită, putem observa cu adevărat procesele implicite, percepând informații ce nu sunt disponibile în ordinea explicită. David Loye, psiholog și viitorolog, consideră că aceasta este capacitatea minții de a „călători” în ordinea implicită⁸⁰. În astfel de momente, psihismul conștient accesează fântâna atemporală a structurii cosmice. Ne-am putea închipui că aceasta este baza anumitor experiențe extrasenzoriale ce nu se supun limitărilor date de spațiu și timp. Cea mai de încredere formă de EES, spre exemplu, este „vederea la distanță”, în care i se cere persoanei aflate în laborator să-și imagineze ce vede altcineva⁸¹. Acel altcineva se poate afla oriunde în lume. Oare acest lucru se realizează prin călătoria în ordinea implicită?

Un proces mai puțin spectaculos, dar mai important, ce poate presupune călătoria în ordinea implicită este intuiția. După cum arată Goldberg în cartea *The Intuitive Edge*, anumite cazuri de intuiție par să treacă dincolo de realitatea vizibilă a ordinii

explicite⁸². Intuiția poate presupune senzația de contact cu o realitate mai fermă, dar în mod ironic inefabilă, de pe terenul căreia individul percepe și acționează cu o precizie și o încredere complet inexplicabile prin intermediul realității explicite a situației. Spre exemplu, John Walton, care, la începutul secolului al XX-lea, vâna în slujba autorităților din Bengal tigri mănăcători de oameni, a descoperit nu doar o dată, în timp ce umbla prin junglă, că a devenit chiar el prada; îndemnat de un al șaselea simț, se întorcea pe loc exact la timp ca să evite să fie atacat din spate, salvându-și astfel viața.

Capacitatea de a călători în ordinea implicită nu presupune în niciun caz ca psihicul să „iasă din sine” pentru a căuta informații împrăștiate peste tot. După cum am văzut, modelul holografic sugerează că întregul Cosmos este condensat în fiecare dintre părțile sale. Textul fundamental al budismului Ch'an (Zen), *Textul-platformă*, exprimă deosebit de frumos această idee:

*Există în mod fundamental doar un singur Suprem, dar fiecare dintre nenumăratele lucruri a fost înzestrat cu el și fiecare posedă Supremul în întregime. Asta e tot așa cum există o singură Lună pe cer, dar când își răspândește lumina pe râuri și lacuri, ea poate fi văzută pretutindeni Nu se poate spune că Luna s-a desfăcut în bucăți.*⁸³

Ne trebuie doar ochi care să vadă înăuntru.

Este evident că măsura în care înțelegem cauzele sincronicității și semnificația ei în viața noastră este limitată de măsura în care înțelegem fizica și, de

asemenea, psihicul, ba mai mult, chiar de măsura în care înțelegem funcționarea creierului. Gel puțin în contextul cărții de față, trebuie să căutăm înțelegerea finală doar după ce explorăm cea mai enigmatică entitate, creierul omenesc, și după ce căutăm cunoștințele pe care ni le poate oferi psihologia.

Capitolul 3

Rezonanța tăcută: psihicul și creierul

Accentele stranii și misterioase caracteristice nopții pot să apară, de asemenea, [...] în tăcerea remarcabilă ce intervine uneori în toiul celei mai însuflețite conversații; în astfel de momente se spunea că Hermes a intrat în încăpere [...].

Walter Otto, *The Homeric Gods*

Jumătatea dreaptă și jumătatea stângă

Ultimele câteva decenii au fost marcate de progrese spectaculoase în înțelegerea celei mai remarcabile structuri din universul cunoscut: creierul omenesc. Este firesc să dorim să facem uz de această cunoaștere pentru a înțelege mai bine sincronicitatea. La un nivel minim, am dori să evaluăm, pe cât se poate, felul cum se leagă procesele cerebrale de sincronicitate. În cel mai bun caz, am putea găsi indicii care să ne conducă chiar la originea sincronicității.

Natura pare a nutri dorința subtilă, dar permanentă de a se exprima în forme ușor asimetrice.

Deși mâna dreaptă pare a fi imaginea în oglindă a celei stângi și invers, lucrurile nu stau, de fapt, chiar așa. La fel și în cazul picioarelor: după cum știm mai toți din probatul pantofilor, un picior este puțin mai mare decât celălalt. În secolul al XIX-lea, Louis Pasteur observa că deși moleculele de acid tartaric au două forme, fiecare fiind imaginea în oglindă a celeilalte, un anumit mucegai pe care îl studia el la acea vreme acționa doar asupra uneia dintre forme. El conchidea: „Acest criteriu important [asimetria] constituie poate singura diferență clar definită ce poate fi stabilită în prezent între chimia materiei moarte și cea a materiei vii”.⁸⁴

Mai mult decât atât, importanța asimetriei pentru materia vie este atestată de faptul că moleculele cele mai esențiale pentru viață – moleculele de proteine și dublul helix – sunt asimetrice, fiind răsucite doar într-un sens. În ultimele câteva decenii, atât teoria cât și experimentele de laborator au arătat tot mai clar că absența simetriei perfecte în natură este foarte profundă, mergând până la forma atomului. În consecință, nu ar trebui să ne surprindă faptul că asimetria este prezentă și la nivelul creierului uman și nici acela că ea reflectă o asimetrie complementară la nivelul psihologiei umane, dându-ne două caracteristici psihice complementare.

În anul 1861, neurologul francez Paul Broca a prezentat Societății Antropologice din Paris creierul unui om care, înainte de moarte, suferise pierderea treptată a capacităților verbale. Greierul prezenta o zonă vătămată în regiunea frontală stângă. „Creierul lui Broca” a devenit cel mai faimos creier din istorie, pentru că el marchează punctul din care am început să înțelegem că funcțiile cerebrale sunt asimetrice.

Broca a observat că, la majoritatea oamenilor,

partea stângă a creierului controlează limbajul. Limbajul nu este doar instrumentul vital al comunicării umane, ci și însăși substanța gândirii logice. Fără el n-ar exista știință, nici matematică, nici cărți; foarte puțină informație ar putea fi transmisă din generație în generație și cultura umană așa cum o cunoaștem nu ar exista. Activitatea lui Broca a arătat, pentru prima oară, că toate acestea izvorăsc din jumătatea stângă a creierului – emisfera stângă.

Dar despre emisfera dreaptă ce se poate spune? Încă din anul 1865, medicul britanic Hughlings Jackson, un titan al neurologiei clinice din secolul al XIX-lea, scria: „Dacă noi date confirmă faptul că facultatea exprimării [limbajul] este localizată într-o emisferă [cea stângă], nu e deloc absurd să ne punem întrebarea dacă percepția – corolarul opus al exprimării – se găsește în emisfera cealaltă”.⁸⁵ Dacă înțelegem cuvântul „percepție” în sensul larg, de cuprindere sau înțelegere globală a unei situații, Jackson avea dreptate. Astăzi știm că emisfera dreaptă joacă un rol vital în înțelegerea holistică sau globală.

Cunoștințele științifice actuale privind emisfera dreaptă și cea stângă sugerează o imagine de ansamblu în care partea stângă a creierului răspunde de gândirea logică, analitică, rațională. Partea dreaptă pare să răspundă de gândirea holistică, perceptuală, creativă; ea nu este limitată de imperativele logicii liniare, ci se arată capabilă să înțeleagă situațiile în întregul lor și să acționeze în consecință. Emisfera dreaptă este vitală în artă, creativitate și afectivitate. Toate acestea sunt valabile pentru majoritatea indivizilor – cei la care limbajul este coordonat de emisfera stângă (95 % sau mai mult dintre oamenii dreptaci și 70 % sau mai mult dintre cei stângaci). În

cazul celorlalti, situația stă invers sau funcțiile emisferelor sunt amestecate. Deși aceste distincții sunt puțin forțate, ele ne oferă un punct de pornire pentru explorarea acelor teorii privind sincronicitatea care se bazează pe structura „bicamerală” a creierului.

Se știe de ceva mai mult de un secol că emisferele cerebrale au funcții diferite. Însă cunoașterea factuală constituie ecoul impresiei intuitive mult mai vechi privind diferențele dintre sensul cuvântului „stâng” și cel al cuvântului „drept”. Pentru a înțelege acest lucru, trebuie să remarcăm că legăturile creierului cu corpul sunt făcute de așa manieră încât emisfera stângă controlează partea dreaptă a corpului (spre exemplu, mâna dreaptă), iar emisfera dreaptă controlează partea stângă (spre exemplu, mâna stângă). De aceea, un atac cerebral grav la nivelul emisferei stângi (care răspunde de limbaj) afectează vorbirea individului și, în plus, determină paralizia jumătății *drepte* a corpului. Pe lângă această încrucișare a controlului, există o încrucișare similară a senzațiilor, astfel că trăirile resimțite la nivelul părții stângi a corpului se înregistrează în emisfera cerebrală dreaptă, și invers. Plecând de la aceste informații, putem înțelege anumite diferențe privind simbolistica perechii dreapta-stânga, cunoscute intuitiv de mulți ani.

Psihologul Jerome Bruner, pionier în înțelegerea gândirii creative și a intuiției, scria în 1962:

Încă din copilărie m-a fermecat polaritatea dreapta-stânga și simbolismul ei: una este cea care face, cealaltă este visătoarea; dreapta înseamnă ordine și lege, le droit. Frumusețea ei este frumusețea geometriei și a deducțiilor

*riguroase. A căuta cunoașterea cu mâna dreaptă înseamnă știință. Însă a spune aceasta despre știință înseamnă a ignora unul dintre lucrurile care o fac palpitantă, întrucât cele mai mari ipoteze din știință sunt daruri purtate de mâna stângă.*⁸⁶

David Loye, printre alții, a rezumat multe dintre însușirile asociate în mod tradițional cu stânga și dreapta⁸⁷. Cele asociate deseori cu partea dreaptă (emisfera stângă a creierului) descriu cunoașterea verbală, analitică și secvențială: adică intelectuală, logică și centrată. Dreapta mai este asociată cu ceea ce este cunoscut, explicit, fățiș, cu principiul masculin și cu soarele. Pe de altă parte, între trăsăturile adesea asociate cu partea stângă (emisfera dreaptă a creierului) se numără cunoașterea spațială/vizuală, de tip gestalt/holistică și simultană; adică senzorială (percepută direct), apozitională (toate elementele coexistă simultan) și difuză. Partea stângă mai este asociată cu ceea ce este implicit, necunoscut, misterios, fertil, creativ, cu principiul feminin și cu luna.

Mormintele zeilor

O teorie creativă bine articulată asupra sincronicității, bazată pe funcționarea creierului, a fost expusă de Barbara Honegger într-o lucrare prezentată la conferința din 1979 a Asociației Parapsihologice. În acea lucrare, autoarea avansa ipoteza potrivit căreia coincidențele semnificative sunt procese de tip oniric externalizate, controlate de un al doilea centru al vorbirii, localizat în emisfera cerebrală *dreaptă*.⁸⁸

Ideea că este posibil să existe un centru al vorbirii în emisfera dreaptă, separat de cel din emisfera stângă, nu era nouă. În anul 1976, psihologul Julian Jaynes a publicat lucrarea *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind*. În această carte, el argumentează că în vremuri străvechi, dinaintea primului mileniu î.Hr., emisfera cerebrală dreaptă avea un centru al vorbirii care funcționa independent de cel din emisfera stângă. Acest centru se adresa emisferei stângi cu niște voci puternice, poruncitoare, prin intermediul căilor neuronale importante ce leagă cele două emisfere. Emisfera stângă, pe care Jaynes o identifică cu eul conștient, auzea vocile emisferei drepte ca provenind de undeva, din afară – poate dintr-o peșteră, din cer sau, cel mai probabil, de la statuia unui zeu. Acestea erau vocile zeilor.⁸⁹

După Jaynes, aceste voci se adresau cu o autoritate absolută eului conștient din emisfera stângă, dând instrucțiuni cu privire la aproape toate hotărârile majore ce trebuiau luate. Documentele rămase de la vechii locuitori ai Mesopotamiei sunt pline de referiri specifice la asemenea ordine. Spre exemplu, un vechi proverb sumerian spune: „Acționează prompt, fă-ți zeul fericit.” (Să nu uităm că în aceste vechi civilizații, fiecare individ era obișnuit să dea ascultare propriului zeu personal, care era de obicei ținut undeva în casă, sub forma unei statui. Oamenii obișnuiți nu aveau de-a face cu zeii cei mari.) Faptul că aceste comunicări erau reale pentru persoanele care le trăiau este dovedit de multe texte cuneiforme. Spre exemplu, din jurul anului 1700 î.Hr. Avem o descriere a zeiței Ningal, despre care se spune că era „sfetnic, comandant deosebit de înțelept, prințesă a tuturor zeilor mari, vorbitoare înflăcărată,

ale cărei rostiri nu-și au pereche”.

Jaynes considera că procesul de luare a deciziilor este ideal de potrivit pentru emisfera dreaptă, ce are capacitatea de a cuprinde situația întreagă, adică de a lua în calcul toți factorii simultan. El considera că emisfera stângă este mai adecvată pentru îndeplinirea acestor decizii și rezolvarea elementelor de detaliu pe parcursul procesului. În civilizațiile agricole străvechi din Orientul Mijlociu, multe asemenea decizii aveau de-a face cu cerințele mai mult sau mai puțin previzibile ale cultivării pământului. Însă în al doilea mileniu dinainte de Hristos, situația s-a schimbat. Acest mileniu întunecat a adus, pentru prima oară în istorie, războaie mari și numeroase între națiuni. Poruncile zeilor au ajuns să vizeze tot mai des subiectul războiului. A fost și un mileniu al catastrofelor naturale frecvente în Orientul Mijlociu. În consecință, perturbarea larg răspândită a ordinii sociale anterioare a pus la maximă încercare capacitățile de supraviețuire ale indivizilor. Într-o perioadă istorică atât de haotică, o minte unificată, capabilă de mai mare flexibilitate constituia un mare avantaj. Iar această minte s-a dezvoltat pe socoteala vocilor zeilor. Creierul și-a dobândit integralitatea, printr-o comunicare tot mai intensă între cele două emisfere, iar vocile au dispărut treptat. Astăzi, speculează Jaynes, se păstrează doar o mică parte reziduală din limbajul original al emisferei drepte.

Multe dintre dovezile ce sprijină teoria lui Jaynes vin din activitatea neurochirurgului canadian Wilder Penfield⁹⁰. În anii '50, Penfield a observat că în timpul operațiilor pe creier, o stimulare electrică ușoară în zona din emisfera dreaptă ce corespunde zonei asociate cu limbajul din emisfera stângă produce voci halucinatorii. Deși Penfield credea că activează

amintiri blocate în creier, adesea din vremea copilăriei, Jaynes aduce dovezi în sens contrar. Spre exemplu, deși în anumite cazuri vocile îi păreau cunoscute pacientului, cel mai adesea se întâmpla invers. În majoritatea cazurilor, pacientul nu recunoștea vocile, care de obicei erau înțelese și neclare. Jaynes credea că prin stimularea regiunii verbale din emisfera dreaptă, Penfield a reactivat mecanismul străvechi al vocilor zeilor. Într-un fel, chirurgul a pătruns în mormântul zeilor și asculta cum vorbesc fantomele acestora.

Astăzi, aceste voci sunt de obicei amuțite. Jaynes crede însă că se mai fac auzite în halucinațiile din schizofrenie, boală ce afectează mulți oameni la care, se pare, vechiul mecanism a revenit cumva la viață. El observă că înainte de apariția tratamentelor medicamentoase moderne, mai toți schizofrenicii auzeau astfel de voci. Ele tindeau să exercite multă autoritate asupra victimei bolii, care putea doar cu mari eforturi să le ignore voit. În plus, vocile erau poruncitoare, așa cum erau și zeii pe vremuri. Și, la fel ca zeii, păreau adesea să vină din afara individului, de undeva din încăpere, ba chiar în anumite cazuri păreau să nu aibă deloc localizare spațială.

La fel ca Jaynes, Barbara Honegger crede că în emisfera cerebrală dreaptă există un centru al vorbirii cât se poate de teafăr și nevătămat. Ea considera că acest centru își face cunoscută prezența în calitate de autor al viselor nocturne și, de asemenea, de arhitect al coincidențelor semnificative. Este adevărat că, în ciuda observațiilor făcute de Penfield în timpul operațiilor, ideea unui centru al vorbirii în emisfera dreaptă este extrem de speculativă. Teoria lui Honegger nu presupune neapărat ca emisfera dreaptă să aibă o funcție verbală pe deplin dezvoltată, ci doar

un proces lingvistic propriu „al structurii profunde”, la un nivel minim. Lingviștii folosesc acest termen pentru a se referi la sensurile și relațiile exprimate de o propoziție, spre deosebire de forma propriu-zisă, rostită sau vorbită, a propoziției (structura de suprafață). O propoziție în franceză, spre exemplu, poate avea aceeași structură profundă ca propoziția echivalentă în engleză, în timp ce structura lor de suprafață este foarte diferită. Honegger consideră că structura profundă a emisferei cerebrale drepte este izvorul viselor nocturne și al coincidențelor semnificative, dar și al unor diferite tipuri de fenomene paranormale.

În mod interesant, teoria lui Honegger nu-și are de fapt originea în cea a lui Jaynes și nici în activitatea lui Penfield, ci în examinarea conținutului viselor, comparativ cu conținutul coincidențelor sincronistice. Ea arată că, încă din vremea publicării, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a lucrării clasice a lui Freud, *Interpretarea viselor*, anumite teorii importante privind interpretarea viselor au subliniat ideea că visele ascund în ele o structură profundă, a cărei natură este în esență lingvistică. Altfel spus, adevăratul înțeles al unui vis poate fi găsit în formula verbală pe care o ascunde. Un caz simplu, direct, despre care Freud credea că apare foarte frecvent este descrierea în imagini onirice a unui joc de cuvinte. De fapt, unul dintre autorii acestei cărți a avut un asemenea vis cu două nopți înainte de a scrie prezentul paragraf. S-a dus la culcare târziu, complet epuizat, și a dormit adânc. Ultimul lucru pe care l-a făcut înainte de a adormi a fost să vizioneze un episod din serialul *Zona crepusculară*, în care trei astronauți aterizau pe un asteroid care se dovedea a fi un cimitir îngrijit de o civilizație avansată. Fără îndoială că

episodul a influențat conținutul visului său. În vis, autorul dormea realmente într-un cimitir. Mesajul de structură profundă a visului era că „doarme somnul morților”. Consultarea dicționarului a arătat că termenul „cimitir” provine din cel grecesc care înseamnă „cameră de dormit”!

Honegger crede că evenimentele sincronistice pot fi interpretate într-o manieră similară cu interpretarea viselor, adică urmărindu-se găsirea structurii lor lingvistice profunde. Un exemplu de întâmplare sincronistică în care apărea un joc de cuvinte a fost relatată în Texas, cu câțiva ani în urmă. Întâmplarea îi are ca protagoniști pe un polițist dintr-o patrulă de autostradă, grav rănit într-un accident de motocicletă, și pe omul de afaceri care i-a salvat viața. Polițistul pe motocicletă, Allen Falby, se izbise de partea din spate a unui camion și fusese aruncat pe șosea; omul de afaceri Alfred Smith, care trecea pe acolo, a oprit mașina să vadă dacă-i poate fi de ajutor. Smith a văzut că Falby sângerează puternic la un picior; folosindu-și cravata pe post de garou, a oprit hemoragia, salvându-i astfel viața polițistului. După cinci ani, cei doi s-au întâlnit iarăși, și de astă dată Smith era cel grav rănit – avusese un accident de mașină. Falby a sosit primul la fața locului și, ironia sortii, l-a găsit pe Smith sângerând puternic la un picior. Doar după ce i-a aplicat garoul ca să oprească sângerarea l-a recunoscut pe omul de afaceri. Mai târziu a fost auzit comentând în glumă: „Un garou bun merită alt garou bun!”⁹¹

Acest exemplu arată felul în care interpretează Honegger sincronicitatea. În manieră freudiană, ea subliniază relațiile lingvistice ascunse, în cazul de mai sus un joc de cuvinte. Ea surprinde semnificații verbale și într-un alt exemplu, al unei cunoștințe de-a

sa, o doamnă care a descoperit cu surprindere că în dicționarul ei Webster nu se găsește cuvântul „congenial” (plăcut). I-a spus acest lucru în treacăt surorii ei. Mai târziu, cele două femei scoteau cărțile de pe rafturile bibliotecii din casa familiei lor, pe care se pregăteau să o vândă; la un moment dat, doamna a remarcat că tocmai dăduse jos de pe raft romanul *Don Quijote*. Sora ei, aflată de cealaltă parte a încăperii, a observat că respectiva carte se afla în mâinile ei chiar în acea clipă. Au comentat amândouă coincidența. Ceva mai târziu, doamna, aflată pe un balansoar din camera tatălui lor, a observat un umerăș (*hanger*) zăcând pe jos și s-a aplecat să-l ridice, mișcare ce i-a provocat un junghi puternic în spinare. Se pare că tatăl lor era un gentleman plin de bunătate și demnitate, gen Don Quijote, cu numele de familie Webster. În privința afacerilor familiei, înclina spre atitudinea de martir, dar vânzarea iminentă a casei nu-l încânta câtuși de puțin. Honegger comentează:

*Din aceste întâmplări am putut deduce că [doamna] se simțea profund frustrată de lipsa lucrurilor plăcute din familia lor și că amândouă surorile considerau că problema era cauzată în bună măsură de tatăl lor, care, la fel ca Don Quijote, se simțea chemat să îndrepte toate relele din lume. Partea cu umerășul m-a îndemnat să presupun că undeva în istoria familiei avusese loc o spânzurare, fapt confirmat de tată. Sora acestuia se spânzurase, cu toate că el sacrificase ani la rând interesele familiei sale în favoarea ei.*⁹²

Honegger relatează că discutarea acestor întâmplări a provocat o mare eliberare de energie.

Cazurile prezentate de Honegger sunt de o complexitate impresionantă. Gel descris mai sus este, de fapt, unul dintre cele mai simple. Însă, cu toate că ideile conturează o abordare fascinantă a subiectului sincronicității, ele prezintă anumite dificultăți. În primul rând, cercetările recente nu sprijină în mod substanțial ideea unui centru al vorbirii în emisfera dreaptă. Halucinațiile auditive obținute la pacienții lui Penfield cu ajutorul stimulării electrice, spre exemplu, au putut fi produse consecvent doar la epileptici. Motivul este necunoscut, dar aruncă o umbră de îndoială asupra ideii că emisfera dreaptă este o sursă de efecte verbale, cel puțin în ceea ce privește majoritatea persoanelor.

Desigur, Honegger nu susține că emisfera dreaptă poate să producă vorbire, ci doar că ea controlează procesele lingvistice de structură profundă aflate la baza viselor și a sincronicității. Totuși, fără vocile lui Penfield, argumentul în favoarea centrului vorbirii din emisfera dreaptă – dincolo de capacitatea cunoscută a respectivei părți a creierului de a înțelege propoziții simple rostite – este șubrezit considerabil. În plus, cercetările recente nu sprijină ipoteza mai veche potrivit căreia doar emisfera cerebrală dreaptă controlează visele. Și, la urma urmelor, rămâne oricum întrebarea neelucidată: putem interpreta în mod legitim coincidențele sincronistice așa cum interpretăm visele?

Cel mai uluitor aspect al abordării lui Honegger este ideea că emisfera cerebrală dreaptă poate orchestra evenimente din lumea reală. Honegger comentează că majoritatea evenimentelor sincronistice sunt îndreptate spre împlinirea dorințelor. Dacă astfel stau lucrurile, cât de departe pot ajunge aceste efecte? Spre exemplu, accidentul

omului de afaceri, care a survenit la cinci ani după ce acesta a salvat viața polițistului din patrula autostrăzii, este explicat ca împlinire a dorinței vechi a polițistului de a-și plăti datoria față de binefăcătorul său. (Mai bine i-ar fi trimis o carte poștală!) Aceasta ne aduce aminte de posibilitățile copleșitoare ale lumii onirico-reale din romanul *The Lathe of Heaven*, semnat de Ursula Le Guin; personajul romanului este un tânăr ale cărui vise devin imediat realitate, pentru a-i împlini dorințele, evident. O variantă înrudită și cu mai mult umor a acestei teme a fost dezvoltată de Larry Niven în romanul *Lumea inelară*; el descrie o tânără femeie a cărei zestre genetică o face să aibă mereu noroc. Din păcate, cei din jurul ei au adesea ghinioane uriașe, fiindcă lucrurile tind să evolueze în cel mai bun și mai direct mod posibil pentru împlinirea nevoilor tinerei, ignorându-le complet pe ale celorlalți.

În ciuda perspectivei coincidențelor neplăcute, ar fi o greșală gravă să respingem complet ideea că sincronicitatea ar putea să acționeze ca agent al împlinirii dorințelor. Însă ideea mai fundamentală pe care ne-o oferă Honegger este aceea că matrița primară a sincronicităților copiază chiar structura creierului. Este o idee fascinantă, pe care, în acest punct al istoriei neuroștiințelor, suntem pur și simplu incapabili s-o evaluăm. În mod interesant, este o idee la care Jung nu s-ar fi opus. În anul 1929, în „Comentarii la Secretul Florii de Aur”, Jung scria: „[...] inconștientul colectiv este pur și simplu expresia psihică a identității structurii cerebrale, indiferent de diferențele rasiale”⁹³. În plus, Jung afirma că această expresie explică gradul înalt de asemănare a temelor mitice pe tot cuprinsul omenirii. Să ne amintim că aceste idei se bazează pe arhetipurile psihice, despre

care Jung credea că reprezintă sursa sincronicității.

Rezonanța tăcută

O altă cale de a înțelege legătura dintre sincronicitate și creier implică starea de meditație. Se pare că există o legătură între sincronicitate și meditație: cu cât starea de meditație este mai profundă, cu atât coincidențele sincronistice apar mai frecvent. În cartea *The Global Brain*, Peter Russell remarcă:

*Mulți oameni care practică meditația de un fel sau altul au descoperit că, în general, cu cât meditează mai profund și mai clar, cu atât trăiesc mai des tipare stranii de coincidențe. Lucrurile tind să se petreacă astfel îndeosebi după ce persoana petrece un timp îndelungat într-o tabără de meditație; când se întoarce la activitatea obișnuită, fiecare zi pare să aducă un șir continuu de coincidențe dintre cele mai puțin probabile și mai prielnice.*⁹⁴

Evident, rugăciunea poate avea un efect similar. Arhiepiscopul britanic William Temple comenta cândva: „Când mă rog, coincidențele încep să se întâmple. Când nu mă rog, nu se întâmplă.”⁹⁵

Cu niște ani în urmă, supoziția că meditația este un proces ce implică doar emisfera dreaptă avea o popularitate considerabilă. De bună seamă, meditația nu presupune verbalizare, dincolo de anumite acțiuni minime, cum ar fi numărarea respirațiilor sau repetarea unei mantre. De asemenea, meditația este asociată cu o percepere holistică a propriei persoane și a lumii, fiind astfel opusă logicii și analizei, asociate

îndeobște cu emisfera dreaptă. Lăsând la o parte toate acestea, noi considerăm că starea de meditație este, mai presus de toate, o stare echilibrată neurologic. Ca atare, e greu să ne închipuim că implică o emisferă mai mult decât pe cealaltă. Într-o stare relaxată, dar optimă, ambele emisfere ar trebui să funcționeze.

Anumite cercetări recente sprijină puternic ideea noastră privind starea echilibrată a creierului în timpul meditației. Deosebit de remarcabilă este activitatea unui grup de la Maharishi European Research University, condus de David Orme-Johnson⁹⁶. Folosind electroencefalografe, acest grup a măsurat activitatea undelor cerebrale din mai multe puncte corticale în diferite etape ale somnului, stării de veghe și meditației transcendente. Ei au observat că în timpul meditației, activitatea undelor cerebrale este echilibrată între cele două emisfere. Tiparele EEG ale celor două emisfere nu numai că ajung asemănătoare în ceea ce privește frecvența, ci mai mult, undele în sine devin puternic corelate. În termeni simpli, activitatea EEG a unei emisfere o oglindește pe a celeilalte. Această caracteristică, denumită *coerență*, pare a fi o trăsătură semnificativă a stării de meditație și, din câte știm, nu a mai fost găsită în nicio altă stare psihică. Orme-Johnson și grupul lui sunt de părere că această stare cerebrală corespunde *conștiinței pure*, stare avansată de conștiință meditativă. Deși până acum nu au fost studiate meticulos și alte tipuri de meditație, dovezile generale sprijină ferm ideea că pe toate le caracterizează o stare echilibrată sau sincronă a activității creierului.

Punând laolaltă toate acestea, avem motive consistente de a bănuși că tipul de activitate cerebrală cel mai favorabil sincronicității este starea echilibrată,

profund tăcută, trăită în meditația profundă și în rugăciune – stare însoțită de coerența rezonatoare a ritmului EEG. Aceasta este rezonanța tăcută a creierului.

Creierul holografic

Prezența activității coerente a undelor cerebrale în timpul meditației sugerează un proces holografic. Crearea unei holograme presupune folosirea unui tip special de lumină, numită lumină *coerentă*. De obicei obținută cu ajutorul unui laser, lumina coerentă este caracterizată de acțiunea sincronă a tuturor undelor luminoase. Fiecare este aliniată la celelalte, așa cum undele EEG sunt aliniate între ele în timpul meditației.

De două decenii, neurologul Karl Pribram aduce argumente în favoarea ideii că anumite procese cerebrale superioare depind de un mecanism holografic⁹⁷. El nu pretinde să știe exact care anume aspect al creierului corespunde luminii laser coerente din cazul unei holograme vizuale. Este foarte posibil ca această coerență să apară în interacțiunea complexă a undelor electrice minuscule ce dansează neîncetat pe suprafața celulelor cerebrale. O asemenea activitate se poate oglindi chiar și în EEG, mai cu seamă în timpul meditației. Oricare ar fi sursa, Pribram crede că atât percepția, cât și memoria se bazează pe un mecanism cerebral holografic.

Mai multe grupuri de dovezi sprijină concepția lui Pribram. În primul rând, percepția pare, subiectiv, foarte asemănătoare unei holograme. Experiența vizuală a lumii e caracterizată de profunzime și bogăție, așa cum ne-am aștepta să fie în cazul hologramei și nu, de pildă, în cel al unei imagini fotografice bidimensionale. În plus, studiile actuale

asupra percepției și inteligenței artificiale subliniază aspectul holistic al vederii. Inginerii care lucrează la sistemele vizuale ale roboților constată că analiza secvențială, element cu element, caracteristică pentru computerele convenționale nu reușește să facă față complexității uriașe a evenimentelor vizuale din lumea reală. Ei recurg la imagini holografice pentru a realiza sisteme vizuale robotice flexibile, practice⁹⁸. Există, de asemenea, tot mai multe dovezi din laboratoarele de neuroștiințe cum că creierul acționează asupra informațiilor perceptive exact în maniera în care ne-am aștepta dacă ar avea loc procese holografice. Mai exact, procesele holografice presupun ca informația – imaginile vizuale, spre exemplu – să fie transformată într-o formă care exprimă frecvența ori rata schimbării în timp sau spațiu. Studiile recente asupra centrilor vizuali cerebrali arată, fără putință de greșală, că în această zonă a creierului, celulele efectuează într-adevăr tocmai astfel de transpuneri.

Alte dovezi vin din studierea modului în care creierul stochează amintirile. O observație coerentă este aceea că, în limite largi, vătămarea anumitor zone ale creierului nu șterge amintiri specifice. După un atac cerebral, spre exemplu, victima nu-și pierde amintirile legate de un anumit individ, păstrându-le pe cele despre alți indivizi. Acest lucru s-ar întâmpla dacă amintirile ar fi depozitate în locații individualizate, așa cum se stochează imaginile pe placa fotografică. De fapt, dacă leziunile cerebrale sunt extinse, memoria devine de obicei încețoșată. Exact la așa ceva ne-am putea aștepta dacă creierul funcționează ca o placă holografică, și nu ca o placă fotografică.

Să ne amintim că fiecare parte a unei plăci holografice conține întreaga ei imagine. Spre

deosebire de fotografie, când o parte a hologramei este vătămată, imaginea întreagă se păstrează în restul hologramei. Dacă se pierde o porțiune vastă din placa holografică, imaginea, asemenea memoriei după leziuni cerebrale extinse, devine încetoșată. Mai mult decât atât, plăcile holografice pot să stocheze simultan un număr mare de imagini, fără ca între acestea să existe interferențe. Această calitate desparte plăcile holografice de negativele fotografice, în cazul cărora suprapunerea mai multor imagini duce la un amestec confuz. Capacitatea mare de depozitare este un alt aspect al holografiei care o aseamănă cu memoria omenească, aceasta din urmă părând a fi practic fără limite.

Să presupunem că, în anumite condiții, creierul omenesc are capacitatea de a „călători”, cum sugera David Loye în capitolul 2, într-o realitate holografică mult mai vastă – ordinea implicită a lui Bohm⁹⁹. Putem bănuî, în mod rezonabil, că tiparul EEG coerent constatat în meditația profundă semnifică o anumită stare holografică a activității cerebrale, favorabilă acestui fel de „călătorie”. Dacă, așa cum sugeram de asemenea în capitolul 2, ordinea implicită conține tipare universale sau arhetipuri cosmice, cum este spirala întâlnită în contexte atât de diverse cum sunt scoicile marine, vârtejurile de apă, dispunerea semințelor la floarea-soarelui și galaxiile în spirală, atunci meditația profundă reprezintă starea optimă pentru deschiderea receptivă față de prezența unor asemenea arhetipuri. Poate că ordinea implicită este totodată receptaculul matriței arhetipurilor psihice descrise de Jung și întâlnite în mitologie. În acest caz, ne-am aștepta ca meditația și poate și rugăciunea să joace rolul de catalizatori ai coincidențelor sincronistice, expresia activării acestor arhetipuri.

Jung era de părere că sincronicitatea constituie un argument în favoarea unui nivel al realității care, asemenea ordinii implicite a lui Bohm, alcătuiește o temelie comună pentru existența psihică și pentru cea fizică. Vom examina această temelie, pentru care Jung folosea termenul medieval *unus mundus* (o singură lume), în capitolul 4. Să încheiem prezentul capitol reafirmând posibilitatea ca deschiderea față de acest nivel al realității să constituie un pas semnificativ spre activarea arhetipurilor psihice și, în consecință, spre sincronicitate.

Hermes

Într-o încăpere în care se conversează intens se înstăpânește uneori o tăcere profundă. Vechii greci spuneau în asemenea momente că a intrat Hermes în acea încăpere. Hermes simbolizează traversarea hotarelor – cele dintre sate, cele dintre oameni, cele dintre conștient și inconștient. Cu sandalele sale înaripate și pălăria care-l face invizibil, Hermes introduce puterea numinoasă a inconștientului în lumea experienței obișnuite, aducând cu sine capacitatea de a cataliza coincidențele sincronice.

Dar încăperea în cauză nu se află într-o casă făcută din lemn și piatră. Este încăperea bicamerală a creierului omenesc, aflată în craniu. Iar conversația care o umple este cea a nenumăratelor voci ale minții. Când acestea sunt reduse la tăcere, arhetipurile au posibilitatea de a ieși în față, ca să se exprime. După cum am văzut, activarea arhetipurilor este piatra unghiulară a sincronicității.

Partea a doua

Sincronicitatea și mitul

*Prima funcție a unei mitologii este aceea de a-i trezi și a-i întreține individului senzația de mirare profundă și de participare la misterele acestui Univers în esență impenetrabil, indiferent dacă îl înțelegem în maniera lui Michelangelo, ca pe efectul voinței unui creator antropomorfic, sau în maniera savanților fizicieni contemporani - și a multora dintre cele mai importante sisteme religioase și filosofice orientale - ca pe desfășurarea dinamică, în continuă creare, a unui *mysterium tremendum et fascinans absolut transcendent și totodată universal immanent, care este temelia întregului spectacol și totodată își este sieși temelie.**

Joseph Campbell,
The Way of the Animal Powers, vol. I

Capitolul 4 Scarabeul auriu: C.G. Jung și sincronicitatea

A atribui întâmplării o intenție este un gând aflat fie pe culmile absurdității, fie în adâncurile profunzimii - în funcție de felul cum îl înțelegem.

Arthur Schopenhauer,

Jung și sincronicitatea

Paul Kammerer a fost o personalitate fascinantă și primele sale explorări ale coincidențelor semnificative au constituit un excelent exemplu al inteligenței sale neortodoxe. Din păcate, modul lui de abordare nu a prea reușit să dezvăluie sensul profund al subiectului. Pentru aceasta era nevoie de o abordare mai intuitivă – precum cea oferită de Carl Gustav Jung.

Jung a simțit încă de la început că, de fapt, coincidențele semnificative sunt doar efectele de suprafață ale unei realități mai profunde, holistice. El vedea în sincronicitate un indiciu al uniunii dintre esența naturii umane și lumea externă, a realității fizice. Jung folosea termenul medieval *unus mundus* pentru a denumi această realitate unitară tacită, lumea întreagă ce trebuie să existe dincolo de polaritatea spirit-materie. El a identificat, de asemenea, o reprezentare a acestei uniuni în noțiunea chineză *tao*, o unitate nemanifestă care se află la baza a tot ceea ce există manifest, organizează și structurează tot ceea ce este manifest.

Trăindu-și o mare parte a vieții în prima jumătate a secolului al XX-lea, Jung a fost unul dintre primii europeni care a vădit un interes deosebit față de gândirea orientală, interes hrănit de prietenia cu marele sinolog Richard Wilhelm, primul traducător care a reușit să transpună excelent în germană lucrarea *I Ching*. Jung considera că această remarcabilă lucrare de înțelepciune și divinație, rezultată în principal din terenul fertil al taoismului,

oferă „una dintre cele mai vechi metode cunoscute de a cuprinde o situație ca întreg și de a plasa astfel detaliile pe un fundal cosmic”¹⁰⁰. El privea majoritatea metodelor de divinație, dacă nu chiar pe toate, ca pe niște încercări de a accesa într-o manieră controlată aceleași procese prezente în cazurile cotidiene de sincronicitate. (Vezi Anexa 1 pentru o discuție mai aprofundată despre divinație.)

Jung considera că legătura noastră cu acest teren holistic al realității survine la nivelul psihismului inconștient. Așadar, nu este surprinzător că el privea coincidențele semnificative ca pe simboluri ale activității inconștiente. După cum am arătat anterior, Jung a introdus chiar el termenul sincronicitate, prin care se referea în mod specific la coincidențele ce oglindesc procese psihice profunde. Cel mai bine-cunoscut dintre cazurile de sincronicitate descrise de el, spre exemplu, e plin de semnificații. Este vorba de cazul de-acum familiar al cărăbușului auriu: o insectă, variantă autohtonă a scarabeului, i s-a lovit zgomotos de fereastră chiar în timp ce o pacientă relata un vis despre ruda egipteană sacră a respectivei insecte. Jung scria mai târziu: „Am deschis fereastra și am prins în aer creatura, care intrase în cameră.” El observa că „scarabeul este un exemplu clasic de simbol al nașterii”, sugerând ideea de transformare de sine și renaștere. Exact cu așa ceva se lupta pacienta lui Jung în perioada în care a avut visul cu pricina, iar apariția cărăbușului real a fost suficientă pentru a-i străpunge blocajele psihologice și a-i permite să avanseze spre transformarea de sine.¹⁰¹

Jung a trăit personal numeroase cazuri remarcabile de sincronicitate. În aprilie 1949, într-o perioadă de douăzeci și patru de ore, a remarcat apariția temei peștelui în nu mai puțin de șase ocazii.

Le-a descris în cartea sa, *Syncronicity: An Acausal Connecting Principle*.

Astăzi este vineri. La prânz avem pește. Cineva amintește de obiceiul „păcălelii de întâi aprilie” [în original, „April fish”]. În aceeași dimineață observ o inscripție care spune „Est homo totus medius pi scis ab imo” [Inscripția cuprindea o figurină pe jumătate om și pe jumătate pește]. După-amiaza, o fostă pacientă, pe care n-o mai văzusem de câteva luni, mi-a arătat niște tablouri foarte impresionante cu pești, pe care le pictase între timp. Seara mi s-a arătat o broderie cu niște monștri marini, asemănători cu peștii. A doua zi, 2 aprilie, dimineața, o altă pacientă pe care n-o văzusem de mulți ani mi-a relatat un vis în care se afla pe malul unui lac și vedea un pește mare, care a înotat direct spre ea și i s-a oprit la picioare. În perioada aceea eram cufundat într-un studiu despre simbolul peștelui în istorie.

La vremea când înregistra aceste întâmplări, Jung se afla pe malul unui lac. După ce a încheiat ultima propoziție, s-a dus spre dig, iar acolo a văzut un pește mort, de vreo treizeci de centimetri lungime, care nu se afla în locul respectiv cu o seară înainte. Dacă includem și acest incident, avem în total nu mai puțin de opt întâmplări legate de pești.

În cazul peștelui, ca și în cel al cărăbușului auriu, bogăția simbolică a subiectului iese imediat la iveală. Peștele este, spre exemplu, un simbol asociat în mod tradițional cu figura lui Hristos, cu nașterea eroului, cu viața și pulsionile inconștientului. Uneori apare ca simbol al fertilității. Implicarea lui Jung în ce privește

simbolul peștelui este evidentă, din moment ce declară el însuși că la acea vreme îi studia semnificația de-a lungul istoriei.

Se spune că lui Jung i-a venit ideea sincronicității la sfârșitul anilor '20, în timpul unei conversații la cină cu Albert Einstein. Pare potrivit ca o asemenea idee să rezulte dintr-o discuție între doi oameni care și-au adus o contribuție atât de mare la sentimentul imitației Cosmosului, Jung în domeniul lăuntric, iar Einstein în cel exterior. Însă, așa cum am văzut, ideea corespondenței cu sens între șiruri de evenimente fără legătură cauzală între ele este mult mai veche. Jung însuși îl indică pe Schopenhauer drept „nașul” ideilor sale.

În anul 1850, Schopenhauer a scris un eseu intitulat „Despre aparenta intenționalitate a sorții individului”, în care se referea la „simultaneitatea fără legături cauzale, pe care o numim «întâmplare»”¹⁰³. Schopenhauer considera că viața fiecărui individ urmează un tipar sau o soartă dinainte stabilită. El aseamăna șirul cauzal care trasează calea unei persoane prin viață cu un meridian al globului, paralelele reprezentând interacțiunile cu viața altor indivizi.

*Soarta unui individ anume se potrivește inevitabil cu soarta altuia, și fiecare este eroul propriei drame, apărând în același timp într-o dramă care-i este străină - acesta este un lucru care ne depășește puterea de înțelegere și poate fi considerat posibil doar datorită celei mai minunate armonii prestabilite.*¹⁰⁴

Schopenhauer îi era îndatorat la rândul său, fără îndoială, lui Leibnitz, care scria că sufletul este

„oglanda mereu vie a Universului”. Această din urmă idee o îmbrățișează pe cea alchimică potrivit căreia sufletul omenesc conține o imagine în oglindă, miniaturală, a întregului Cosmos, idee la rândul ei legată de noțiunea medievală de simpatie, descrisă în introducere. Toate aceste concepte trimit, prin implicațiile lor, la o stare de unitate – unitate familiară gândirii mistice de pe tot cuprinsul lumii. După cum spunea Mahmud Shabistari:

*Aripa unui țânțar conține Universul
[...]
Dar dacă e mutat din loc un singur
atom,
Universul se răstoarnă pe loc.*

Pe Jung l-au impresionat calculele făcute de Einstein privind cantitatea copleșitoare de energie ce zace ascunsă în atom. Ba mai mult decât atât, în prima jumătate a secolului trecut, întreaga omenire a fost uluită de acele calcule și mai cu seamă de cantitățile de energie ce pot fi eliberate prin „scindarea” atomului. Jung se întreba dacă aceasta ar putea fi o metaforă pentru psihismul uman, structură ce conține de asemenea dinamici complexe, ascunse. Oare el nu conține și niște energii vaste, mascate, care ar putea fi eliberate în condițiile potrivite? Aici ajungem la miezul ideii privind modul în care acționează, psihologic, sincronicitatea. Pentru a merge mai departe, trebuie să aflăm mai multe despre psihic așa cum îl concepea Jung.

Rădăcinile psihologice ale sincronicității

Faptul că evenimentele sincronice pot exprima aceeași formă și același sens deopotrivă în conștiința

umană și în lumea fizică -așa cum s-a întâmplat în cazul scarabeului - arată că originea unor astfel de coincidențe se găsește dincolo de ambele tărâmurii. Aceasta sugerează că sincronicitatea își are rădăcinile în cel mai profund nivel al minții sau psihicului: *unus mundus*. Jung considera că acest nivel reprezintă o stare pseudopsihică sau *psihoidă*, din moment ce nu este strict psihică, ci și parțial fizică. Stării psihoide îi lipsește articularea, ea reprezintă o fuziune a realității lăuntrice cu cea exterioară. În ea coexistă toate posibilitățile din trecut și din prezent. Din ea provin acele procese exotice cu care și-a dobândit Jung faima - arhetipurile. Acestea sunt concentrații de energie psihică, cu esență universală, care se manifestă sub forma anumitor teme sau motive ce apar din inconștient - Jung folosea termenul „inconștient colectiv” pentru a se referi la aspectul universal (colectiv) al acestui nivel al psihismului, care exercită o influență spectaculoasă asupra experienței și comportamentului conștient. Jung credea că activarea unui arhetip este ceea ce declanșează o coincidență sincronistică.

Un arhetip este potențialul unei anumite teme sau imagini, care hibernează până când o activează o situație din mediul sau din viața psihică, conștientă sau inconștientă, a individului. Atunci rezonază ca un clopot, iar sunetul său se face auzit și simțit în întreaga personalitate. Arhetipurile pot fi percepute în propria ființă sau proiectate asupra altora. Un exemplu este Eroul, întruchipat în personaje cum sunt Sir Lancelot, cavalerul din legenda regelui Arthur, eroul unui film cu cowboy sau al unui roman polițist. Dacă astfel de imagini ne impresionează și ne emoționează, aceasta se întâmplă pentru că ele rezonază cu arhetipul respectiv. Arhetipurile pot fi

proiectate și asupra persoanelor reale, așa cum se proiectează o imagine pe un ecran. În acest caz, vedem respectivele persoane ca fiind mai mari decât în realitate. Putem și să ne identificăm personal cu un arhetip, devenind într-un fel posedați de el. Jung numește această situație „inflație”. O persoană intens posedată de un arhetip pare umflată la proporții mai mari decât cele reale, parcă umflată cu aer cald! Asemenea persoane pot chiar să viseze că se ridică în aer, neputând să rămână cu picioarele pe pământ.

Un alt arhetip este cel al Bătrânului Înțelept, întruchiparea înțelepciunii adânci, străvechi, personificată în personaje literare și de film cum ar fi vrăjitorul Merlin, Gandalf cel Cenușiu și Obi-Wan Kenobi din *Războiul stelelor*. Toate aceste personaje dețin puteri magice, obținute ca urmare a faptului că ele stăpânesc o cunoaștere străveche, aproape pierdută. Alte exemple de bătrâni înțelepți mai puțin misterioși și mai benefici, cum ar fi cele ale înțelepților din Orient, au legătură cu un alt arhetip: acela al Omului-Zeu sau *omul manna*, cum îl numea Jung. Acesta este idealul întruchipării omenești a esenței divine. A proiecta această imagine asupra cuiva înseamnă să-i conferi o mare putere emoțională asupra ta. Nu mai e nevoie să spunem că poate fi un lucru foarte primejdios, dacă persoana în cauză nu este un individ cu adevărat remarcabil. Identificarea personală cu acest arhetip constituie un obstacol major în calea creșterii lăuntrice, fiindcă ea practic garantează absența smereniei. Alții pot să-l numească pe Mohandas Ghandi *Mahatma*, „marele suflet”, dar e bine să ne păzim de cei care-și conferă singuri asemenea titluri.

Un arhetip poate lua forma unei persoane, cum ar fi eroul Lancelot, dar la origine, arhetipurile sunt

amorse și pot adopta o varietate nesfârșită de forme. Spre exemplu, în capitolul 2 am văzut că arhetipul Marii Mame este reprezentat nu doar sub forma nenumăratelor zeițe ale Pământului, ci și prin imagini din natură, cum ar fi ursul, iepurele, vaca, un câmp arat, o floare.

Jung considera că în centrul psihismului, *unus mundus* se află deopotrivă la baza lumii lăuntrice a psihicului și la baza lumii externe, a realității obiective. Aici, în tradiția lui Schopenhauer și mai ales în cea a lui Leibnitz, Jung privea lumea interioară a psihicului ca fiind oglinda lumii exterioare, referindu-se la inconștientul profund ca la o „oglină colectivă vie a Universului”¹⁰⁶. La nivel psihoid, lumea exterioară și cea lăuntrică sunt contopite într-o unitate fundamentală. Astfel, expresiile arhetipale ce se nasc din acest centru poartă nu doar adevăruri lăuntrice, ci și adevăruri universale. Când întâlnim asemenea expresii în viața noastră, facem experiența unor fațete ale realității a căror amploare și semnificație sunt mitice. Să examinăm mai îndeaproape noțiunea de mit.

Mituri și arhetipuri

Considerăm, la fel ca Jung, că arhetipurile constituie temelia miturilor, care sunt, în esență, scenarii proiectate din inconștient. Oamenii folosesc în mod curent cuvântul „mit” în diferite feluri. La nivelul cel mai superficial, mit înseamnă pur și simplu afirmație neadevărată. Spre exemplu, ideea că bărbații și femeile se bucura de oportunități egale de angajare este un mit. La alt nivel, mitul se referă la o narațiune fictivă, adesea romantică și care exprimă niște adevăruri emoționale, dar nu se bazează pe

realitate. Astfel înțelegem deseori miturile Greciei antice.

După cum arată William Irwin Thompson, mitolog și istoric, miturile sunt, la un nivel mai profund, narațiuni ce dau răspuns la trei întrebări esențiale: Cine suntem? De unde venim? Încotro ne îndreptăm?

¹⁰⁷ La acest nivel, mitul este sinonim cu religia esoterică așa cum o concepem în mod obișnuit. Povestea lui Hristos, spre exemplu, conferă sens vieții creștinului pios. Aici, problema naturii istorice, „factice” a mitului nu este esențială pentru semnificația și funcțiile sale. Fără îndoială, mulți dintre vechii greci își percepeau la acest nivel miturile. O mare parte a studiului serios al mitologiei are loc la acest nivel. În *Odiseea*, spre exemplu, putem interpreta călătoria lui Telemah în căutarea tatălui său, Odiseu, ca fiind prototipul căutării profesiei de către bărbatul tânăr sau, la scară mai mare, putem interpreta întreaga *Odisee* ca fiind călătoria în psihismul masculin. La fel, putem interpreta imaculata concepție a lui Hristos ca pe o dovadă a purității sale. Toate acestea sunt, în esență, interpretări simbolice care permit anumitor narațiuni, cu toate detaliile și coloratura lor, să ne vorbească în contextul vieții noastre.

În mod interesant, evenimentele istorice unice ale vieții unui individ, profund importante pentru evoluția acelei vieți, pot în același timp să-și ia forma după matricea unui adevăr mult mai vast. Să ne gândim la Hristos, a cărui viață individuală își primește forma ca expresie a arhetipului Fiului lui Dumnezeu. Joseph Campbell relatează un alt exemplu de viață individuală cu semnificație universală: legenda șamanului siberian pe nume Aadja. După ce moare tânăr, Aadja renaște în lumea spiritelor, unde, după

diferite aventuri, este așezat chiar în vârful copacului lumii și este alăptat de o căprioară cu aripi albe. De acolo, de sus, el urmărește vizitele unui alt șaman în lumea spiritelor, cu scopul de a recupera sufletele pierdute sau furate. În cele din urmă, Aadja renaște dintr-o mamă pământeană. Campbell observă că, pentru înțelegerea unor astfel de legende, trebuie urmărite separat două puncte de vedere: cel istoric și cel simbolic.

*În viața religioasă a celor „pragmatici”, prea ocupați sau pur și simplu netalentați - care alcătuiesc majoritatea omenirii - predomină factorul istoric. Întreg cuprinsul experienței lor este de domeniu local, public și poate fi studiat istoric. Însă în crizele spirituale și în revelațiile personalităților „impresionabile”, cu înclinații mistice, predomină factorul nonistoric, iar pentru aceștia, imageria tradiției locale - oricât de elaborată ar fi ea - nu este decât un mijloc, mai mult sau mai puțin adecvat, de a reda o experiență izvorâtă dintr-un loc aflat mult dincolo de respectiva imagerie, ca impact imediat Căci în ultimă instanță, experiența religioasă este psihică și, în cel mai profund sens, spontană; ea acționează lăuntric și poate fi ajutată sau împiedicată de circumstanțele istorice.*¹⁰⁸

Campbell spune că experiența mitologică i se impune individului prin intermediul formelor sau imaginilor istorice ori locale, dar că aceste experiențe au o realitate aflată dincolo de o anumită formă întâmplătoare. Moartea lui Aadja, înălțarea sa în lumea spiritelor și revenirea în lumea umană pot să fi

constituit o experiență vizionară, dar sensul ei – anume că omul poate fi transformat de moarte, hrănit de puterea spiritului și renăscut în formă omenească – putea să fi fost exprimat în multe moduri. Astfel de experiențe mitologice sunt cu adevărat arhetipale: ele exprimă o realitate psihică ce nu poate fi negată prin raportarea la nivelul istoric al înțelegerii.

În mod ironic, știința occidentală pătrunde pe tărâmul mitului când încearcă să răspundă la cele trei întrebări fundamentale ale lui Thompson. În acest sens, Freud și Darwin sunt creatori de mituri în egală măsură ca Dante și Milton. Într-un sens mai larg, atitudinea științei mecaniciste din vremea lui Galileo, Descartes și Newton este mitică; ea ne spune că întregul Cosmos este o mașinărie imensă, în care individul reprezintă doar o părticică ne semnificativă.

Urmărind ceea ce înțelegem prin mit, descoperim totuși că există un nivel și mai profund, care reprezintă izvorul tuturor mitologiilor autentice. Ar putea fi numit nivelul dramaturgie, fiindcă miturile sale sunt realmente jucate în viața indivizilor, ca pe scenă. Exemplul vieții lui Hristos sau relatarea despre Aadja a lui Campbell, deși pot fi privite ca fiind doar simbolice, pot fi de asemenea înțelese din acest punct de vedere. Astfel, temele mitice devin realități vii. La nivelul anterior, individul empatiza cu mitul și poate îl interpreta, dar la acest nivel îl trăiește. Pentru individul captiv al puterii unui arhetip, sensul simbolic al vieții sale nu mai este o abstracțiune, ci o realitate puternic resimțită și absolut convingătoare, care ghidează și alcătuiește natura lumii, cu sau fără participarea conștiinței a individului.

În practica sa clinică, Freud a întâlnit numeroase cazuri de amintiri din copilăria mică ce sugerau o atracție intensă a copiilor de aproximativ doi ani față

de părintele de sex opus. El a numit această situație „oedipiană” pentru că pune în joc elementele esențiale ale vechiului mit grecesc dramatizat în piesa lui Sofocle *Oedip rege*, în care Oedip, fără să știe, se căsătorește cu mama sa după ce își ucide tatăl. În mintea lui Freud, corespondența dintre povestea mitică a lui Oedip și situația din copilăria mică nu era câtuși de puțin accidentală. Povestea descătușează o dramă proprie psihismului. În termeni jungieni, am spune că drama lăuntrică este arhetipală, fiind proiectată în lumea externă sub forma unui mit. Când trăim la propriu miturile, le trăim la nivelul dramaturgic.

Dacă ne cercetăm viața căutându-i conținutul mitologic, vedem deseori că diferite aspecte ale personalității noastre par a corespunde diferitor personaje mitologice. Aceasta este o idee esențială în gândirea jungiană, în care personajele mitologice, cel mai adesea zei și zeițe, sunt identificate frecvent ca expresii ale arhetipurilor. Vom spune mai multe despre aceasta în capitolul 6, dar pentru moment vom observa că oamenii pot ajunge ușor sub influența unor astfel de figuri mitice sau arhetipale, care-i fac să se poarte ca și cum ar trăi un rol dintr-o dramă mitologică. Spre exemplu, într-o discuție asupra stilurilor defensive, povestitorul Michael Meade observa:

Am putea avea, din punctul de vedere feminin, ca stil de autoprotecție, păzirea granițelor de către Artemis. Artemis este zeița-fecioară, care rămâne fecioară multă vreme. Virginitatea înseamnă un stil de autoprotecție, păstrarea integrității. Stilul lui Artemis de a-și păstra integritatea constă în comunicarea cu natura. Spre

*exemplu, ea are stilul de protecție al căprioarei modul acesteia de a-și apăra teritoriul. Mișcări rapide. Vigilență față de lucrurile care-i pot încălca granițele personale dintr-o parte sau din alta. Artemis poartă cu ea arc și săgeată, așa că dacă intri prea adânc pe teritoriul ei, vei fi lovit de o săgeată. Unele femei fac acest lucru (iau o femeie drept exemplu fiindcă Artemis este un personaj feminin): spui unei femei ceva, iar ea se întoarce și te lovește cu o privire străpungătoare. Asta e Artemis, care trage o săgeată cu arcul, așa că recepționezi imediat mesajul: „Lasă-mă în pace!”.*¹⁰⁹

Se pot da numeroase exemple similare, atât pentru bărbați, cât și pentru femei; mai mult decât atât, se pare că, examinându-ne viața din perspectiva dramelor mitologice, putem descoperi multe despre noi înșine, despre personajele mitice pe care le interpretăm și despre scenariile pe care le trăim în fiecare zi.

Legături acauzale

În gândirea lui Jung, activarea sau deșteptarea unui arhetip eliberează foarte multă putere, în mod analog cu scindarea atomului. Această putere, aflată în imediata vecinătate a proceselor psihoide în care își are originea arhetipul, constituie catalizatorul întâmplării sincronice. Există o acumulare de energie la cel mai primitiv și mai nediferențiat nivel al personalității. Energia se revarsă, declanșând evenimentul sincronistic. Ideea este că activarea unui arhetip eliberează forțe de modelare ce pot restructura evenimentele atât în psihism, cât și în

lumea externă. Această restructurare se face într-o manieră acauzală, acționând dincolo de legile cauzalității.

Puterea eliberată este percepută drept *numinozitate* – în sensul literal, sentimentul divinului sau al cosmicului. Numinozitatea este descrisă de Ira Progoff, discipolul lui Jung, drept „senzația de validitate și autenticitate transcendentă, de divinitate esențială”¹¹⁰. Numinozitatea este descrisă în *Iliada* când bătrânul rege al Troiei, Priam, traversează în taină liniile de front ale grecilor pentru a-l implora pe Ahile să-i restituie corpul neînsuflețit al fiului său, Hector. Lui Priam i se adresează zeul Hermes, deghizat în bărbat tânăr:

*Bătrânul era complet derutat și plin de groază; pe membrele sale suple, firele de păr stăteau ridicate; era încremenit locului și nu putea rosti o vorbă. Dar Aducătorul Norocului [Hermes] nu a așteptat să fie abordat. S-a dus direct la Priam și la luat de mână.*¹¹¹

Așa cum am văzut, Hermes, care este numit aici „Aducătorul Norocului”, era zeul identificat cel mai des cu sincronicitatea. Vom avea mult mai multe de spus în capitolul 5 despre el și despre arhetipul pe care-l reprezintă.

Jung și-a elaborat ideile privind natura acauzală a sincronicității în colaborare strânsă cu Wolfgang Pauli, fizician cuantic. Pauli și-a dobândit celebritatea prin postularea existenței unei particule subatomice stranie și importante, neutrino, în anul 1930, cu douăzeci și șase de ani înainte ca existența acestei particule să fie confirmată în laborator. O contribuție și mai importantă a lui Pauli este principiul excluderii,

care afirmă că doi electroni nu pot ocupa aceeași orbită planetară la nivelul atomului. Acest principiu, deși nimic mai mult decât o caracteristică matematică formală a ecuațiilor privitoare la principiul simetriei, permite fizicii cuantice să facă legătura cu cele mai pragmatice proprietăți ale lumii reale. Între acestea se numără bazele fizice ale legăturilor chimice și soliditatea materiei.

Arthur Koestler observa că nu este surprinzător ca persoana care a descoperit principiul excluderii, ce „acționează ca o forță, deși nu este o forță”, să fie cea care să sesizeze pentru prima oară limitările științei convenționale. Mai mult decât atât, Pauli și Jung au propus ca triada tradițională a fizicii clasice – spațiul, timpul și cauzalitatea – să fie suplimentată printr-un al patrulea element, sincronicitatea, producând astfel o tetradă. Acest al patrulea element funcționează în manieră acauzală, reprezentând elementul de la polul opus cauzalității. Pauli și Jung au descris această polaritate ca fiind în unghi drept față de spațiu și timp (vezi figura 1). Pauli credea de fapt că procesul acauzal este „metafizic”, acționând la un nivel mai fundamental decât legile cauzalității fizice.

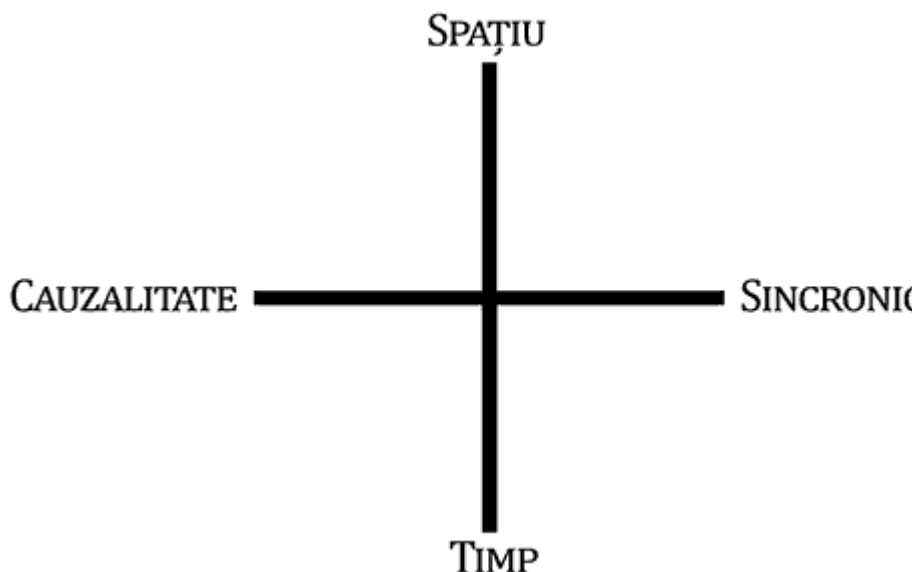

Figura 1

Așa cum am văzut, nici Pauli nu era străin de coincidențele sincronistice. Era bine-cunoscut pentru efectul Pauli - aparatura științifică sensibilă părea inevitabil să se defecteze în prezența sa. Termenul este o parodie amuzantă a principiului excluderii formulat de Pauli. Și viața personală a marelui savant era caracterizată de rețele bogate de coincidențe, îndeosebi pe timpul perioadelor de criză.

Jung și Kammerer

Coincidențele bogate în semnificație simbolică, atât de caracteristică acelor relatate de Jung, par la prima privire să contrasteze puternic cu cele descrise de Kammerer, care aveau de-a face de obicei cu fapte banale, cum ar fi recurența unor numere, litere sau nume. Luate laolaltă, ele ar putea umple un magazin de curiozități cu jocuri aparent lipsite de sens ale

întâmplării. Jung însuși avea o atitudine critică față de asemenea coincidențe și în majoritatea cazurilor nu le considera a fi adevărate sincronicități.

Jung își prezenta explicit motivele de a-și limita conceptul de sincronicitate la acele coincidențe ce exprimă un sens simbolic sau mitic. Din perspectiva psihologică, se considera că fiecare eveniment sincronistic presupune simultan două stări psihice. Una este starea obișnuită, produsul activităților în care este implicată persoana pe moment. Cealaltă este o stare neobișnuită, rezultată în urma activării unui arhetip. Aceasta din urmă este în mare măsură inconștientă, dar poartă cu sine sentimentul numinozității sau al autorității cosmice absolute. Sentimentul nu este întotdeauna copleșitor, dar e întotdeauna prezent.

În ce-l privește pe Kammerer, el a simțit cu siguranță ceva mai mult decât entuziasm față de coincidențele pe care le prezintă în cartea sa, *Das Gesetz der Serie*. În definitiv, el a ținut un catalog al acestora multă vreme, începând de la vârsta de douăzeci de ani. Poate că n-ar trebui să ne grăbim să ignorăm aceste coincidențe. Însăși existența fascinației puternice a lui Kammerer sugerează proximitatea unei activități inconștiente - activitate care se poate foarte bine să fi avut ceva mai mult decât o simplă legătură întâmplătoare cu coincidențele în sine.

În mod interesant, Jung considera că exact acest interes este esențial în funcționarea fenomenelor PES, despre care credea că se datorează în mare măsură sincronicității. Îl intrigau bine-cunoscutele studii asupra paranormalului efectuate de J.B. Rhine la Universitatea Duke. Rhine a reușit adeseori să demonstreze fenomene ca telepatia, precogniția și

telekinezia, dar de obicei avea dificultăți în a menține nivelul înalt de performanță al subiecților lui. Oricât de bine se descurcau la încercările inițiale, performanța lor se deteriora treptat, până la nivelul explicabil prin întâmplare, pe parcursul câtorva zile, săptămâni sau luni. Rhine n-a reușit să explice această situație, dar Jung era de părere că ea este cauzată de pierderea interesului. Majoritatea experimentelor PES au un caracter banal - spre exemplu, ghicirea rezultatului final al unui șir lung - poate sute - de aruncări ale unei monede în aer, înainte ca moneda să fie realmente aruncată. În aceste condiții, e greu să nu te plictisești și să nu-ți pierzi interesul cu timpul. Pierderea interesului dezvăluie scăderea implicării psihismului ca întreg și, ca atare, eșecul tot mai pronunțat de implicare a nivelurilor profunde ale inconștientului.

Evident, la Kammerer nu s-a produs niciun fel de pierdere a interesului. Intensitatea implicării sale pare a servi drept un fel de catalizator psihic pentru coincidențele sincronistice pe care le-a observat. În aceeași ordine de idei, Alan Vaughan observa în cartea sa, *Incredible Coincidence*, că atunci când individul începe să fie interesat de sincronicitate, coincidențele semnificative apar la fiecare colț de stradă! El denumea cu umor acest fenomen „sincronicitatea sincronicității”, spunând că, în cazul lui, a vorbi despre sincronicitate provoacă aproape de fiecare dată câteva episoade sincronistice. El remarcă faptul că sincronicitatea sincronicității pare să-i afecteze practic pe toți cei cărora li se trezește interesul față de acest subiect.¹¹²

Kammerer a dovedit entuziasm, sinceritate și originalitate în opera sa, dar abordarea analitică și statistică a conferit descoperirilor sale statutul de

simplicu exotism. Pe de altă parte, abordarea intuitivă, holistică a lui Jung suportă cu succes proba timpului prin faptul că plasează sincronicitatea în miezul semnificației vieții noastre - o idee bogată și care incită gândirea.

Capitolul 5

Henries Trismegistos

Pe bună dreptate, se poate spune că grecii au botezat experiența sincronicității cu numele „Hermes”.

Murry Stein, *In Midlife*

Tematicile conținute de arhetipuri sunt universale: nu sunt nici complet lăuntrice, nici complet externe, ci împletite în cea mai profundă țesătură a Cosmosului. Ideea aceasta este sprijinită de cea a lui Jung cum că arhetipurile își au originea în *unus mundus*, „lumea unitară” aflată la temelia psihismului și a lumii obiective, fizice. Conceptul de univers holografic formulat de Bohm oferă posibilități asemănătoare. De aici rezultă că miturile, ca expresie a arhetipurilor, ar trebui să înfățișeze anumite aspecte ale lumii obiective și, totodată, să descrie realități psihice. Mai mult decât atât, numeroși zei din mitologia greacă reprezintă aspecte ale realității care cuprind deopotrivă lumea lăuntrică a experienței umane și pe cea externă, a naturii și societății.

Zeus, spre exemplu, înseamnă în sensul propriu „lumină” sau „ploaie de lumină”. În lumea naturii, Zeus era asociat cu cerul senin și considerat sursa fenomenelor atmosferice. Poate cele mai spectaculoase dintre acestea sunt fulgerul și tunetul, neobișnuit de frecvente în anumite zone montane ale

Greciei și cu care Zeus era asociat în mod deosebit. Însă ca personaj principal din religia Greciei lui Homer, Zeus simboliza experiența lăuntrică a luminii și a iluminării. Iluminarea sa e scânteia ce aprinde spiritul de luciditate caracteristic celorlalți zei și, mai mult chiar, întreaga cultură a vechilor greci. El se oglindește în arta, poezia și filosofia lor. Marele clasicist Walter F. Otto a arătat că restul zeilor din mitologia greacă pot fi priviți ca proiecții exterioare ale numeroaselor aspecte ale lui Zeus.¹¹³

Dacă-l înțelegem pe Zeus, ajungem să înțelegem ceva din experiența vechilor greci. Vedem, de asemenea, că în calitate de mit, Zeus reprezintă aspecte lăuntrice, valide atât ale conștiinței umane, cât și ale fenomenelor atmosferice exterioare. Ambele sunt tot atât de reale astăzi cum erau și pentru grecii contemporani cu Homer. Așadar, mitul este un indicator ce arată trăsături reale ale lumii reale a evenimentelor psihice și fizice.

Am remarcat deja că multe noțiuni fundamentale din știință au precursori în mitologie. Ideea de cauzalitate, spre exemplu, poate fi găsită în mitologie. Ba reflectă credința străveche într-un Univers rațional și ordonat. În epoca modernă, această idee a fost exprimată de Einstein în faimosul său comentariu: „Dumnezeu nu joacă zaruri cu Universul”. Marie-Louise von Franz arată că noțiunea atomului se bazează, după cum spunea Jung, „pe concepția «mitologică» asupra celei mai mici particule”, atomul-suflet¹¹⁴. În lumea clasică, Leucip și Democrit au elaborat teorii de tip atomist, însă conceptul esențial de atom și-a găsit expresie prin teorii extrem de diverse, cum ar fi cea a aborigenilor din centrul Australiei, dar și credința vechilor gnostici din Orientul Mijlociu în existența nucleilor de ilumină care

conțin potențialul a tot ce există sau poate exista. Într-un studiu asupra imaginii sferei în tradițiile occidentale, Dieter Mahnke a documentat pe larg ideea că înainte de fizica modernă, practic toate concepțiile despre atom, dar și ideile despre spațiu și timp „derivă, în final, dintr-o imagine divină sub forma mandalei”¹¹⁵. Aceasta din urmă, după cum a arătat Jung, simbolizează de asemenea arhetipul Sinelui, reprezentând personalitatea unitară.

De un interes deosebit este un alt aspect al naturii, întâlnit deopotrivă pe tărâmul mitului și în realitatea obiectivă, în lumea lăuntrică a psihismului și în lumea externă a evenimentelor. Este vorba de însăși sincronicitatea, intruziunea nefirească a neașteptatului în fluxul întâmplărilor banale, intruziune ce sugerează un tărâm ascuns al sensurilor, un alt peisaj al realității, care se intersectează pentru o clipă cu al nostru. Aparenta inteligență cu care se orchestrează evenimentele sincronistice dă impresia că în spatele lor acționează o forță vie, dar mai presus de viața obișnuită. Ne-am putea închipui, de exemplu, că un zeu capricios și-a găsit un interes personal în treburile noastre și le-a aranjat într-o manieră pe care, probabil, doar el o poate înțelege. Vechilor greci, acest zeu le era cunoscut sub numele Hermes; el este subiectul capitolului de față. Dar să începem cu neașteptatul.

Niciun sector al experienței umane nu este ferit de intruziunile neașteptatului, ce poartă uneori în sine promisiunea sau amenințarea schimbării revoluționare. În celebra sa examinare a revoluțiilor științifice, Thomas Kuhn, fizician și istoric al științei, arată de pildă că istoria științei este caracterizată de perioade lungi de cercetare lipsită de incidente a unor fenomene previzibile și bine înțelese, punctate când și

când de apariția unor observații absolut neașteptate și inexplicabile¹¹⁶. În timp, aceste „anomalii” pot conduce la răsturnarea unor întregi paradigme ale cunoașterii științifice. O asemenea anomalie a fost prima observare a razelor X de către Wilhelm Röntgen, la finele secolului al XIX-lea, ca și datele ce contraziceau așa-zisa catastrofă a ultravioletelor din termodinamică. Rezolvarea acestor chestiuni a condus, în bună măsură, la descoperirea întregii lumi a fizicii cuantice.

Evenimentele sincronistice, cum a fost intrarea cărăbușului în cabinetul lui Jung chiar la momentul potrivit, au și ele caracteristica faptului neașteptat. Ele ies în evidență pe fundalul evenimentelor cotidiene din cauza impresiei de scop care le însoțește. În același timp, ne atacă încrederea în acea lume în care evenimentele se petrec în ordine cronologică și se bazează pe cauză și efect. Ele creează o discontinuitate bătătoare la ochi în realitatea obișnuită, o deschidere spre miraculos.

În mitologia multor popoare, figura mitică ce încarnează neașteptatul este Tricksterul, care pătrunde cu pasul său de zeu, prin fisuri și defecte, în lumea ordonată a realității obișnuite, aducând cu sine noroc și ghinion, câștig și pierdere. Zeul Trickster este universal. Pentru triburile indienilor americani, poartă numele de Ictinike, Coyote, Iepure și altele; pentru locuitorii Arhipelagului Polineziei se numește Maui, vechile triburi germanice din Europa îi spun Loki, iar în mitologia sacră a Indiei se numește Krishna. Pentru cei mai mulți dintre noi, occidentalii, el este zeul Hermes din mitologia greacă; el reprezintă cea mai cuprinzătoare și mai sofisticată manifestare a Tricksterului. Homer îl numește pe Hermes „Aducătorul norocului”. Mai este cunoscut, de

asemenea, printr-unul din numeroasele paradoxuri ce-l caracterizează pe Hermes și pe alți zei asemenea lui, ca patronul călătorilor și al hoților deopotrivă. El este Călăuza Sufletelor în tărâmul de dincolo și mesagerul zeilor. După cum sugerează toate aceste roluri, este chintesența stăpânirii hotarelor și tranzițiilor. Și tocmai prin această trăsătură aduce în realitatea banală surpriza neașteptatului și a miraculosului.

Stăpânul hotarelor

Ca stăpân al neașteptatului, Hermes își exercită magia datorită faptului că stăpânește hotarele și are capacitatea de a le traversa fără efort. Într-o situație definită de granițe sau de traversarea acestora, prezența lui Hermes este firească. El este zeul pragurilor și al tranzițiilor. În capitolul 4, spre exemplu, am văzut că în *Iliada*, bătrânul rege Priam se apropie de granița taberei grecilor încercând să revendice trupul neînsuflețit al fiului său, Hector. Hermes i se arată lui Priam sub înfățișarea unui tânăr, o călăuză, care-l conduce în siguranță prin tabăra grecilor și apoi afară din ea. În *Odiseea*, Hermes i se arată lui Ulise când, pe insula lui Circe, acesta se apropie de sălașul vrăjitoarei pentru a-i căuta pe membrii echipajului său pe care ea îi prefăcuse în porci. Zeul, sub chipul unui tânăr, îi arată lui Ulise o plantă fermecată care îl apără de vrăjile lui Circe.

În ambele cazuri, Tricksterul dăruiește noroc. Mai mult chiar, Hermes a fost numit „zeul cel mai prietenos față de oameni”. Însă aceste două episoade arată un aspect mai fundamental al zeului: apariția sa în situațiile de graniță sau de limită. Într-adevăr, Hermes este zeul pragurilor, nu doar al celor fizice, ci și, mai important, al pragurilor dintre stările

experienței omenești: cel între zi și noapte, somn și veghe, conștiință și inconștiință, viață și moarte.

Karl Kerényi, savantul care a contribuit cel mai mult la îmbogățirea înțelegerii noastre cu privire la Hermes, explică acest efect în situațiile de prag psihologic drept *călătorie mercuriană*. În timp ce călătoria obișnuită presupune simpla mișcare fizică dintr-un loc într-altul, călătorul mercurian pătrunde într-o zonă de graniță, un spațiu liminal aflat între stările obișnuite ale experienței. „În realitate, [călătorul] dispare (se volatilizează) pentru toți ceilalți și chiar și pentru sine.”¹¹⁸ Aceasta este semnificația mai profundă a prezenței unui *herm*, blocul de piatră înfățișându-l pe Hermes ce poate fi găsit la intrarea în locuințe și pe drumurile străvechi. Prezența sa în punctele de intrare și mai ales la porți sugerează condiția liminalului, la fel și diferitele inscripții scrise deasupra ușilor și dedicate lui Hermes. Kerényi comentează:

*În calitatea sa oficială de mediator între lumea zilei și cea a nopții, între lumea spiritelor și cea a oamenilor, și (stând în fața templului) între lumea lui Dumnezeu și cea a omenirii, i se spune Propylaios („în fața porții”). [...] O inscripție îl numește Pylaios („cel de la intrare”) și Harmateus („cel ce conduce carul”). Alte două epitete – strophios („aflat în pragul porții”, dar și „viclean”, „versatil”) și stropheus („lăcașul” în care se mișcă pivotul ușii) – îl înfățișează ca fiind strâns legat de balamale și, în consecință, de intrare, dar și de un punct de mijloc, cel în jurul căruia pivotează cea mai decisivă chestiune: alternanța viață-moarte.*¹¹⁹

Pentru că se află în „punctul pivotal” între trecerea de la viață la moarte și înapoi, Hermes se găsește exact în acel loc central în care survine transformarea, acolo unde, spre exemplu, noile fapte sau experiențe ne schimbă, acolo unde suportăm transformarea într-o altă persoană – moartea și renașterea simbolică. Ori de câte ori experiența umană traversează granița spre neașteptat sau suportă tranziții, vom găsi acolo arhetipul reprezentat de Hermes sau de alți zei-trickster.

Din perspectivă jungiană, coincidențele sincronistice sunt evenimente de graniță. Ele se manifestă, spre exemplu, ca treceri peste hotarul dintre realitatea psihologică și cea fizică. Apariția cărăbușului la fereastra lui Jung, la fel ca și diferitele reprezentări ale peștelui care i-au apărut în timp ce lucra la studiul despre simbolul peștelui pot fi privite drept traduceri în lumea materială a unor realități psihice. Astfel de coincidențe, asemenea viselor, aduc mesaje simbolice peste hotarul dintre inconștient și conștient. La fel ca în cazul viselor, înțelesul lor nu este imediat sesizabil, dar transmit oricum un mesaj afectiv puternic. La vederea cărăbușului real intrând în cabinet, spre exemplu, pacienta lui Jung a fost atât de zdruncinată afectiv, încât a reușit să se elibereze de o concepție nevrotică, rigidă despre lume.

Părem extrem de accesibili la darurile sincronistice ale Tricksterului atunci când ne aflăm noi înșine la un hotar sau în apropierea lui ori când trăim stări de tranziție. Meditația, de pildă, ce poartă conștiința dincolo de hotarele ei obișnuite, pare să catalizeze coincidențele semnificative. Unul dintre efectele meditației constă în atenuarea barierelor dintre conștient și inconștient¹²⁰. Ken Wilber, psiholog

transpersonalist, sugerează că, în plus, meditația înalță treptat conștiința într-un punct în care „apar diferite iluminări și intuiții cu un înalt caracter arhetipal”¹²¹. Dacă lucrurile stau astfel, nu e surprinzător că meditația tinde să promoveze activitatea arhetipurilor, care, la rândul ei, se află la baza sincronicității.

Din experiența autorilor, călătoria, mai ales cu mijloace de transport public (avion, autobuz sau tren) constituie, de asemenea, un puternic catalizator al sincronicității; au loc nu doar întâlniri întâmplătoare cu alți oameni – adesea remarcabil de semnificative –, ci și descoperirea „accidentală” de cărți, articole de presă și așa mai departe. Călătoria reprezintă o tranziție în spațiul fizic, însoțită și de o tranziție în starea de spirit a persoanei. Lăsăm în urmă un mediu – poate căminul – pentru a ne deplasa într-un altul – poate o întâlnire de afaceri sau o vacanță –, ce poartă cu sine o dispoziție sesizabil diferită. Când traversăm fizic hotare geografice, facem o trecere subiectivă dintr-o atmosferă psihică în alta. Întreaga experiență a unei excursii, mai cu seamă dacă persoana în cauză nu a călătorit mult, poartă în sine impresia psihică de tranziție, așteptare și deschidere față de noi experiențe.

În mod similar, perioadele de tranziție majoră din viață par a fi ocazionate de o bogăție de coincidențe semnificative. Creșterea personală pare nu doar să faciliteze sincronicitatea, ci și să fie facilitată la rândul ei de aceasta. În cartea *Midlife*, Murry Stein observă că perioada tranziției de la mijlocul vieții, sau *criza vârstei de mijloc*, are parte de sincronicități consistente; mai mult chiar, patronul acestei tranziții este însuși Hermes¹²². Povestea apariției lui Hermes drept călăuză a regelui Priam, care caută trupul

neînsuflețit al fiului său Hector, simbolizează căutarea, la jumătatea vieții, a trupului neînsuflețit al tinereții eroice pierdute. Este necesar ca acest leș să fie îngropat (să-și găsească odihna) pentru a ne vedea mai departe de a doua jumătate a vieții. În concepția lui Jung, această perioadă din urmă este momentul împlinirii chemării unice a individului în viața sa.

Și alte tranziții majore din viață, cum ar fi schimbările de carieră, pot fi marcate de episoade sincronistice frecvente și spectaculoase. În cartea *The Luck Factor*, Max Gunther relatează ca și-a început cariera de scriitor la revista *Time*, cu un post pe care l-a obținut pentru că s-a întâmplat să se afle la colțul de stradă potrivit, în momentul potrivit, întâlnind acolo persoana potrivită care i-a oferit respectiva slujbă.

Cea mai dramatică dintre toate tranzițiile este moartea. Aici îl găsim pe Hermes în rolul de *psychopompos*, în sensul direct „spiritul care arată drumul”, sau Călăuza Suftelor în tărâmul de dincolo. De-a lungul anilor, mulți observatori au remarcat că dintre toate evenimentele din experiența umană, moartea se asociază cu cea mai mare diversitate de fenomene paranormale. Sincronicitatea nu face excepție. Puțini sunt cei care nu pot relata o poveste din istoria familiei despre o coincidență semnificativă legată de moartea unei persoane iubite. Multe asemenea relatări au de-a face cu semne prevestitoare – coincidențe sincronistice ce par a prevesti moartea înainte ca aceasta să survină. Al doilea exemplu relatat de Jung în eseul său din 1952 despre sincronicitate privește, de fapt, tocmai un astfel de semn prevestitor. Este vorba despre o femeie care a văzut un mare număr de păsări adunate în jurul casei sale, la moartea mamei și a bunicii ei. Moartea soțului

a implicat un incident similar și s-a produs într-un mod extrem de neașteptat. Bărbatul era unul dintre pacienții lui Jung; la încheierea unei ședințe, Jung a remarcat niște simptome aparent inofensive, dar pe care le-a considerat, din perspectiva pregătirii sale medicale, drept semne ale unei posibile boli de inimă. L-a trimis pe bărbat la un specialist, care n-a găsit nimic în neregulă. Între timp, acasă, soția lui începuse să se alarmeze tot mai mult, fiindcă un stol de păsări se adunase pe locuința lor. Pe drumul spre casă, bărbatul s-a prăbușit, cu buletinul medical în buzunar; a fost dus acasă, unde a murit.¹²³

Cumpănind asupra semnificației simbolice a păsărilor, Jung observă că în vechiul Babilon, în lumea de dincolo, sufletele poartă „un veșmânt de pene”, iar în Egipt, sufletul, *ba*, era conceput sub forma unei păsări. La Homer și în alte surse clasice, se spune că sufletele morților „cripesc” și zboară de colo-colo. Astfel de exemple și multe altele sugerează faptul că în anumite contexte, păsările simbolizează moartea sau plecarea sufletului. În mod interesant, prevestirile implică deseori semne și evenimente din natura, spre deosebire de coincidențele sincronistice mai frecvente poate, care constau în creații ale oamenilor, cum sunt cifrele, cuvintele, cărțile sau ideile. (Vezi Anexa I pentru mai multe informații despre semnele prevestitoare.)

Hermes și imaginația

Un Trickster pitoresc apare în legendele indienilor americani din zona Marilor Câmpii, în care acesta este cunoscut ca imprevizibilul Coyote. El joacă un rol central în organizarea mitică a lumii. În anumite legende chiar se spune că a creat-o. Dar

Tricksterul e în primul rând paradoxal, astfel că el este și un măscărici, pe cât se poate de egoist și de nedemn de încredere. Greșelile sale sunt adesea ridicol de evidente:

*Coyote i-a învățat pe oameni să mănânce, să poarte veșminte, să construiască locuințe, să vâneze, să pescuiască etc. El făcea foarte mult bine, dar nu încheia totul cum trebuie. Uneori comitea greșeli și, cu toate că era înțelept și puternic, făptuia multe lucruri prostești. Îi plăcea prea mult să joace feste pentru propriul său amuzament. Era, de asemenea, egoist, lăudăros și vanitos.*¹²⁴

Coyote este simultan clown și creator, darnic și hoț. Mai presus de toate, își râde de convenționalism, ordine și preconcepție și le perturbă.

Prin farsele, hoția și disprețul pentru convenții ce-l caracterizează, Coyote seamănă foarte bine cu Hermes, mai ales în perioada copilăriei acestuia din urmă. La nașterea lui Hermes:

*Maia, mama sa, l-a înfășat și la așezat pe un evantai răcoros, dar el a crescut cu repeziciune uimitoare și a devenit băiețel, și imediat ce ea s-a întors cu spatele, a șters-o și a plecat în căutarea aventurii. Ajungând la Pieria, unde Apollo îngrijea o frumoasă cireadă de vaci, s-a hotărât să o fure. Dar temându-se că urmele animalelor îl vor da în vileag, a făcut repede mai multe încălțări din coaja unui stejar prăbușit, le-a legat cu împletituri din ierburi pe copitele vacilor și apoi a mânăat cireada [cu spatele] pe drum, noaptea.*¹²⁵

În cele din urmă, Apolo i-a dat de urmă micului hoț într-o peștera, unde acesta se înfășase iarăși în scutece. L-a acuzat că i-a furat cireada, însă Hermes s-a apărat, spunând că e mult prea tânăr ca să fi făcut așa ceva (se născuse chiar în ziua aceea). Neconvins, Apolo a început să-i facă reproșuri, dar când a ridicat în brațe bebelușul pus pe șotii, a primit o replică sub forma a ceea ce *Imnul homeric către Hermes* numește „un Semn prevestitor, un malefic locuitor al pântecelui”. Cu alte cuvinte, Hermes a tras un vânt – replică hotărât ne-olimpiană dată lui Apolo cel maiestuos și distant.

În această legendă, pe lângă faptul că încalcă tabuul ce-i interzice să se lege de cirezile lui Apolo, pruncul Hermes încalcă sfruntat seriozitatea și respectul datorate mărețului zeu, eliberând gaze intestinale practic în nasul lui (dezgustat, Apolo scapă sugarul din brațe).¹²⁶ Și totuși, legenda nu se oprește aici. După ce a furat cireada, Hermes a sacrificat două vite celor doisprezece zei olimpieni – între care se număra și el de-acum. Procedând astfel, a inventat sacrificiul și focul, și a dovedit o cumpătare și conștiință cu adevărat olimpene luând doar partea de sacrificiu ce i se cuvenea pe drept, în ciuda extremei sale „lăcomii pentru carne”. Acest episod ilustrează minunat felul în care Tricksterul, punându-și în aplicare farsele, devine totodată creator de cultură, aici sub forma sacrificiului și focului. Vom afla în scurt timp mai multe despre rolul Tricksterului în aducerea focului.

Hermes, Coyote și alți zei-trickster sunt plini de vitalitate și creativitate ireverențioasă. Prin aceasta, ei întruchipează puterea dătătoare de viață a imaginației omenești. Otto observă că Hermes „se

ivește misterios pretutindeni”¹²⁷. La fel ca alți tricksteri, imaginația nu cunoaște hotare și poate să apară oriunde. Ca patron al călătorilor și călăuză a sufletelor, Hermes, care personifică imaginația, ne conduce pe culmile sau în adâncurile experienței, în lumina Olimpului sau în umbrele lui Hades. Tot el ne călăuzește dincolo de granițele realității obișnuite, pentru a face experiența altor stări de conștiință.

Spre exemplu, Hermes este acela care dirijează simbolic trecerea noastră în lumea viselor, în fiecare noapte. Prin aceasta, el își joacă repetat rolul atemporal de călăuză spre Hades a sufletelor. În lumea subterană a viselor, evenimentele sunt privite dintr-o perspectivă inversată față de aceea a lumii diurne, ca și cum ne-am observa viața din culise. James Hillman, analist jungian, observă în cartea *The Dream and the Underworld* că în concepția egipteană, lumea de dincolo era literalmente cu susul în jos față de cea obișnuită, astfel că locuitorii ei umblau în cap¹²⁸. Din această perspectivă, putem obține intuiții privitoare la natura vieții noastre personale și a problemelor cu care ne confruntăm în existența cotidiană. C.G. Jung explică acest aspect inversat al lumii onirice din perspectiva compensării: visele compensează neadecvările din felul în care privim lumea în stare de veghe. Ele ne arată ce lipsește.

Să presupunem, de pildă, că în timpul zilei mă cert cu soția mea, încercând „s-o scot din sărite”. Noaptea visez că noi doi alcătuim o echipă de două persoane într-o cursă de alergări, iar eu o împing și o scot de pe pistă. În vis înțeleg cu intensitate că am provocat înfrângerea echipei proprii. Poate că a doua zi mă voi simți mai cooperant față de soția mea, chiar dacă nu păstrez din vis mai mult decât un simțământ rezidual. Acel sentiment, de a fi provocat înfrângerea

propriei echipe sfidându-mi soția, este inversul a ceea ce am simțit cu o zi înainte, în timpul certei. El este elementul lipsă și totodată elementul necesar pentru a-mi remedia relația cu ea. Desigur, cu cât lucrez mai conștient cu visul pentru a-i înțelege sensul, cu atât va crește probabilitatea de a corecta părțile neadecvate ale atitudinii mele față de soție.

Vechii greci îl considerau pe Hermes ca fiind deopotrivă olimpian, plin de viață și foarte depărtat de tărâmul morților, dar și Hermes Chthonios, epitet sub care era venerat în timpul străvechiului festival al tuturor sufletelor, Anthesteria. Denumirea „chthonios” – care înseamnă „de sub pământ” – indică faptul că Hermes aparține și lumii de dincolo. La fel ca și imaginația, el se poate manifesta în Hades tot atât de bine ca pe Olimp sau oriunde altundeva între acestea două. Zburând cu sandalele sale înaripate, ne poate duce pe culmile inspirației sau în abisul disperării.

A-l identifica pe Hermes Trismegistos cu imaginația înseamnă să-l recunoaștem drept făcătorul lumii¹²⁹. Mai mult decât atât, imaginația este cea care creează lumea în care trăim, așa cum despre Coyote se spune că a creat lumea indienilor americani din Marile Câmpii. În plus, Tricksterul este asociat cu lumina conștiinței, sub forma arhetipală a aducătorului focului. Bebelușul Hermes inventează focul, iar Joseph Campbell arată că mitul despre furtul focului din lumea celestă indică faptul că hoțul este un trickster, într-una din mai multe manifestări, fie că este vorba despre nord-americanul Coyote, despre greul Prometeu, care are în comun cu Hermes anumite trăsături de trickster, sau despre Regele Pescar al tribului Andamanese, un trib primitiv ce trăiește pe o insulă izolată din Golful Bengal¹³⁰. Asocierea lui Hermes cu conștiința este ilustrată, de

asemenea, de reprezentarea capului acestui zeu, aşezat deasupra blocurilor de piatră *herm*, dar şi de faptul că-şi ţine în frâu apetitul titanic pentru carne când sacrifică vacile lui Apolo. Lumina conştiinţei este esenţială în creativitatea umană, căci în lipsa ei, produsele imaginaţiei nu şi-ar găsi exprimare – asta, dacă ar fi totuşi posibile. Într-adevăr, în calitate de creator al lumii şi aducător al focului, Hermes face posibilă viaţa omenească.

Discutând originea htonică a lui Hermes, Kerenyi merge până la afirma că şi noi ne tragem din acelaşi loc ca şi el: „acelaşi adânc întunecat al fiinţei”. Dată fiind identitatea de origine, Hermes „îşi creează realitatea din noi sau, mai bine zis, prin noi, aşa cum omul scoate apă nu neapărat dintr-un puţ, ci, prin intermediul puţului, dintr-o zonă mult mai adâncă a pământului”¹³¹. Ce mod mai bun de a spune că, în calitate de arhetip, Tricksterul, stăpânul hotarelor, îşi găseşte expresie prin imaginaţia şi experienţa omenească?

Rolul creativ central al lui Hermes este reconfirmat prin imaginea caduceului său – baston heraldic –, care înfăţişează şerpi încolăciţi, împreunaţi¹³². Aceşti şerpi constituie o imagine importată din Orientul Mijlociu şi reprezintă, după Campbell, „monstrul-şarpe şi marea zeiţă sub chip de şarpe, reînnoind lumea”.¹³³

Kerenyi discută amănunţit legătura lui Hermes cu Marea Mamă, zeiţa, când se referă la vechea asociere dintre Hermes şi cultul misterelor cabirice din nordul Greciei. Probabil că Hermes a luat fiinţă, ca expresie a creativităţii masculine, din Brimo, zeiţa considerată Marea Mamă în acea regiune¹³⁴. Reprezentarea itifalică a lui Hermes – falusul găsindu-se de obicei pe partea frontală a blocurilor de piatră numite *herm* –

indică natura lui esențialmente masculină și creativă. Ca expresie a mării zeițe, Hermes este legat în cel mai intim mod de sursa supremă a tot ce viețuiește, de mult timp reprezentată de acea zeiță. Însă Hermes nu este un simplu adjunct al Marii Mame, ci o forță creativă distinctă, diferită de cea feminină, ce-și găsește expresia unică în formele specifice adoptate de el și de ceilalți zei asemănători lui. Hermes nu este un zeu al fertilității, care servește zeița, ci o forță a creației în manieră masculină - prin falus, care simbolizează impunerea și pătrunderea în lume pentru a aduce viața. Zeul-trickster își impune prezența și puterea pătrunzând în viață în felul lui distinct și, astfel, face viața posibilă.

Creativitatea lui Hermes implicată în furtul cirezii lui Apolo. Inițial un act de egoism, conduce în cele din urmă la inventarea lirei (dintr-o carapace de broască țestoasă pe care Hermes o găsește pe drum), la inventarea focului și la inițierea ofrandelor către zeii și zeițele din Olimp. Tricksterului i se atribuie meritul de a fi introdus confidențialitatea maritală (sacralitatea patului conjugal) într-o cultură tribală africană și de a fi inventat poveștile în numeroase culturi din lumea întreagă¹³⁵.

Dacă, prin intermediul imaginației, Tricksterul este creatorul vieții așa cum o cunoaștem, al lumii care crește, regresează, se schimbă pretutindeni și în noi tot timpul, Hermes și ceilalți tricksteri sunt, de asemenea, legați de arta povestirii și, în consecință, de construirea miturilor. Mitul este cel care ne oferă semnificația, ba mai mult, ordinea și structura realității pe care o percepem. Miturile sunt simple povestiri sau scenarii, pentru a folosi termenul lui Aristotel, prin intermediul cărora cunoaștem lumea și pe noi înșine. Joseph Campbell comentează: „La fel ca

visele, miturile sunt produsele imaginației omenești. Ca atare, imaginile din ele [...] sunt, la fel ca visele, dezvăluiri ale celor mai profunde speranțe, dorințe și temeri, posibilități și conflicte, dezvăluiri ale voinței umane.”¹³⁶

Astfel de idei concordă surprinzător de bine cu altele câteva din domeniul neuroștiințelor. Recent, Gordon Globus a avansat ipoteza că creierul funcționează într-un mod holografic, generând ceva ce seamănă cu propria sa mișcare holografică internă sau cu ordinea implicită¹³⁷. Ideea de bază este aceea că imensitatea și bogăția creierului conțin potențialul de creare a tuturor realităților experiențiale posibile. Visele și viața în starea de veghe, spre exemplu, sunt percepute ca tipuri diferite de realitate, la fel și diversele stări mistice și stări modificate ale conștiinței. Alegerea finală cu privire la ceea ce se trăiește la un moment dat rezultă din interacțiunea imaginației cu limitele pe care i le impun starea noastră psihică, organismul fizic și lumea obiectivă.

Amploarea capacităților practic nelimitate ale imaginației este sugerată de atributele sau rolurile paradoxale ale zeilor-trickster, ca de pildă acela de a fi totodată patronul călătorilor și al hoților. Tricksterul pare să nu recunoască niciun aspect limitat al realității. La fel ca imaginația însăși, el se mișcă „într-o sferă divină de acțiune”, care „nu mai este delimitată de dorințele omenești, ci de totalitatea existenței. Așa se face că busola [lui] conține binele și răul, dezirabilul și dezamăgirea, sublimul și josnicul”.¹³⁸

Aceste trăsături paradoxale se regăsesc deosebit de bine dezvoltate la omologul medieval al lui Hermes – spiritul Mercur, puternic asociat cu alchimia. În cercetarea sa extinsă cu privire la semnificația

psihologică a alchimiei, Jung l-a identificat pe Mercur cu Hermes și a enumerat o parte din atributele lor variate, paradoxale:

*Se afirmă în general că Mercur este arcanum, prima materia, „părintele metalelor”, haosul primordial, pământul paradisului, „materialul asupra căruia natura a lucrat puțin, dar pe care la lăsat totuși imperfect”. El este totodată ultima materia, țelul propriilor sale transformări, piatra, tinctura, aurul filosofal, cărbunele, omul filosof, al doilea Adam, analogul lui Hristos, regele, lumina luminii, deus terris, ba chiar divinitatea însăși sau omologul ei perfect.*¹³⁹

O parte din termenii incluși în această listă - de exemplu, *prima materia*, piatra, tinctura - sunt termeni pur alchimici, ce se referă la materia primă cu care lucrau alchimiștii. Însă alții sunt elevați: se spune că Mercur este analogul lui Hristos sau Dumnezeu însuși ori omologul perfect al lui Dumnezeu. Însă Jung mai observă că Hermes/Mercur este totodată asociat cu lascivitatea și cu imaginile obscene ale cununiei alchimice - simbol alchimic al unității, al țelului demersurilor alchimice - care, spune el, s-au păstrat ca pornografie. Hermes este înfățișat, de asemenea, în imagini, în exercițiul unor „funcții excretorii, inclusiv al vomei”. Jung spune că acestea aparțin „sferei lui «Hermes cel din lumea umbrelor»”. Contrastul între sublim și josnic este esențial pentru a-i înțelege pe Hermes și pe zeul-trickster, ca și rolul lor în sincronicitate, căci Tricksterul este esențialmente paradoxal. Tricksterul conține, dar nu poate fi conținut. Poate să se ivească

oriunde, pentru că el construiește lumea în care se mișcă. Acest aspect necontrolat și imprevizibil al lui Hermes înseamnă că, practic, coincidențele sincronistice – aducătoare de noroc sau de ghinion – pot apărea oriunde.

Trigksterul în piața comercială

Capacitatea lui Hermes de a pătrunde, prin crăpături, în realitatea obișnuită și de a face legături între cunoscut și necunoscut provine parțial, în mod surprinzător, din vechiul său rol de patron al comerțului. În cartea *Hermes the Thief*, Norman O. Brown, savant clasicist, cunoscător al operelor lui Freud, observa că în satele grecești primitive, piețele de produse se găseau la granițele dintre așezări. „Comerțul primitiv la hotare era profund impregnat cu idei magice.”¹⁴⁰ Aceste idei exprimau misterul schimbului dintre un sat și vecinii săi necunoscuți și de obicei temuți. Hermes era zeul asociat cu schimburile făcute la aceste hotare. Respectivele tranzacții erau considerate a fi comunicări magice între cunoscutul satului propriu și necunoscutul unui sat străin. Persoana care voia să facă schimb lăsa un obiect într-unui dintre locurile sacre dedicate lui Hermes. Schimbul se efectua pe tăcute, iar comercianții nu se întâlneau niciodată față în față. Oamenii reveneau mai târziu și găseau bunurile primite în schimbul celor pe care le oferiseră. Chiar și mai târziu, în perioada clasică, asocierea lui Hermes cu piața de produse s-a păstrat, ca o rămășiță a celei mai primitive forme de comerț.

Rolul lui Hermes în comerțul din vechime îi ilustrează menirea de a uni cunoscutul cu necunoscutul, trecând peste granițe. Dintr-o

perspectivă mai largă, el demonstrează că sfera sa de acțiune nu este limitată de cunoscut, ci cuprinde „totalitatea existenței”. Drept urmare, Hermes Trismegistos poate fi găsit simbolic pretutindeni acolo unde concepțiile rigide despre viață exclud o parte din totalitatea existenței. El poate să apară la orice hotar, inclusiv la acelea trasate de noi înșine sau la cele stabilite de cultura din care facem parte.

Lumea științei mecaniciste moderne este limitată de constrângerile rigide ale cauzalității. Încălcarea unor astfel de granițe este ocupația predilectă a Tricksterului, care aduce astfel neașteptatul pe teritoriul banalului. Însă darul sincronicității oferit de el pare întunecat, sinistru și amenințător pentru acea lume, fiindcă pare a fi o intruziune dintr-un tărâm străin, dintr-o lume în care știința mecanicistă nu poate pătrunde. Sincronicitatea joacă rolul de diavol în mitul cauzalității. Modalitățile de exprimare ale Tricksterului, care ne redă viața pe care hotarele trasate de noi încearcă s-o excludă, evocă un spectru satanic în ochii științei. Trăsăturile lor sunt dintre cele mai ofensatoare: nu pot fi testate obiectiv și nu pot fi anticipate sau controlate. Sincronicitatea reprezintă un *alter* ostil fiindcă este acauzală și, ca atare, constituie o blasfemie la adresa mitologiei centrate pe principiul cauzalității.

Vorbe scăpate pe negândite

Noțiunea de *parapraxis* elaborată de Freud se refera la actele false, dar stânjenitoare numite în mod obișnuit acte ratate. Ele dezvăluie adesea adevăruri ascunse despre noi și masca pe care o purtăm, arătând omul stângaci, care face gafe, dincolo de fațada netedă și îngrijită pe care o proiectăm în

beneficiul celorlalți. Spre exemplu, un student se afla odată în sala de curs, audiind o prelegere lungă și seacă; la un moment dat, ușa sălii s-a deschis și a intrat un val de aer rece. Studentul a exclamat: „*Someone shut the bore!*”³ Tuturor ni s-a întâmplat să ne scape astfel de replici și ni le amintim cu mai multă sau mai puțină stânjeneală sau umor. Însă dacă înțelegem actul ratat din perspectivă jungiană, ne confruntăm iarăși cu Tricksterul, care, manifestându-și puterea prin greșeli și vorbe scăpate pe negândite, subminează hotarele pe care le trasăm pentru noi înșine. Prin acea spărtură se strecoară micile accidente sau erori, care sunt modalități de exprimare ale Tricksterului.

Putem înțelege cu ușurință cum se face că erorile noastre rezultă din propriile imperfecțiuni, din mândrie, dintr-o impresie distorsionată sau incorectă despre noi înșine. Dar la prima vedere, evenimentele sincronistice nu par să izvorască atât de clar din viața noastră personală. Semnificația lor este rareori vizibilă. Pentru a înțelege legăturile dintre actele ratate și sincronicitate, este util să le examinăm mai detaliat pe primele. Să începem prin a cerceta felul cum transpare înțelesul actelor ratate clasice.

Unul dintre autorii cărții de față a audiat odată o prelegere extrem de creativă despre filmul *Fragii sălbatici*, al lui Ingmar Bergman, susținută de un profesor vârstnic. Publicul era vrăjit. În emoția aplauzelor de la final, profesorul a pășit în față și a exclamat: „Vedeți? Pe măsură ce îmbătrânesc, capacitățile mele *procreative* - scuzați-mă! *creative*

3 „Să-i închidă gura careva plicticosului!”, în loc de „*Someone shut the door*”, „Să închidă careva ușa!”. Actul ratat a fost facilitat de asemănarea de pronunție a celor două cuvinte, *door* și *bore*, precum și de polisemia verbului *to shut* (n.t.).

devin tot mai mari” (sublinierea prin caractere cursive aparține autorilor). Actul ratat își poate dezvălui semnificația prin prisma nevoilor psihice sau afective inconștiente. Scăparea citată, pe care în lipsa cunoștințelor de psihologie am considera-o lipsită de sens, nu e greu de înțeles din perspectiva temerii vorbitorului cu privire la pierderea potenței sexuale odată cu înaintarea în vârstă. Astfel de scăpări dezvăluie o legătură între lumea identității noastre cotidiene și cea deseori ascunsă a trăirilor afective. La fel ca actele ratate, și evenimentele sincronistice unesc lumi diferite: cea a realității de fiecare zi și cea a târâmurilor mitice ale inconștientului.

Concepția lui Jung despre sincronicitate se bazează pe ideea că atunci când psihismul inconștient este stimulat puternic într-o direcție, se produce o scădere corespunzătoare a energiei psihice în altă parte. Asta eliberează nivelul psihoid sau nediferențiat al psihicului. Acest nivel primitiv este lipsit de restricțiile obișnuite ce separă psihismul de legăturile cu lumea exterioară. Când se fac astfel de legături, ele iau forma conexiunilor sincronistice. La fel ca în cazul actelor ratate, o emoție puternică sau un val intens de energie psihică poate face posibil evenimentul sincronistic. Să luăm câte un caz din fiecare categorie.

Unul dintre faimoasele cazuri clinice ale lui Freud a fost acela al unei tinere femei înstărite, care suferea de orbire isterică - adică orbirea ei era provocată de o nevroză, nu de o tulburare neurologică. Tot ce s-a putut stabili în legătura cu evenimentele din preajma apariției orbirii a fost faptul că între ele se număra moartea tatălui pacientei, într-un spital protestant din Italia. Însă ceva era în neregulă cu relatarea, iar pacienta nu putea să ofere răspunsul necesar. Asta, până-n ziua când a făcut un act ratat și s-a referit la

surorile medicale ca fiind „prostitute”, nu protestante. S-a corectat imediat, dar problema ieșise deja la iveală! De fapt, tatăl ei murise într-un bordel, în brațele unei prostituate, iar ea fusese silită să meargă la bordel să identifice cadavrul. Trăirile emoționale ce au urmat acestui incident au determinat-o să refuleze întreaga poveste și i-au provocat orbirea. Însă încărcătura emoțională cu care a rămas a reușit să facă o spărtură prin care să apară actul ratat, oferindu-i lui Freud un indiciu extrem de necesar privind adevărata cauză a nevrozei.

Vorbind despre sincronicitate, Marie-Louise von Franz istorisește cazul unui bărbat care, suferind de ideea psihotică potrivit căreia el este mântuitorul lumii, și-a atacat soția cu un topor „ca să exorcizeze diavolul din ea”. Femeia a chemat ajutor, iar în clipa când un polițist și un psihiatru au pătruns în casă, singurul bec electric care lumina coridorul în care stăteau cu toții a explodat pe neașteptate. S-au trezit pe întuneric, plini cu cioburi de sticlă. Bărbatul a declarat imediat: „Vedeți! E ca la răstignirea lui Hristos, când soarele a intrat în eclipsă!” El a luat incidentul ca pe o confirmare a faptului că este într-adevăr mântuitorul. Von Franz arată însă că un bec electric nu este soarele – sursa luminoasă a conștiinței superioare –, ci este o mică sursă de lumină, confecționată de om, simbolizându-i eul. Explozia becului oglindea prăbușirea eului acelui bărbat. În acest caz, evenimentul vorbește în limbajul viselor, arătându-i bărbatului – dacă ar fi putut să vadă – la ce lucruri este orb în starea sa psihotică. Nu mai e nevoie să spunem că starea sa psihică era caracterizată la momentul incidentului de o energie foarte mare.¹⁴¹

Deși concentrarea de energie psihică nu provoacă

la propriu evenimente sincronistice, în modelul elaborat de Jung, ea le permite să apară. Încărcătura de semnificație care-i conferă unui eveniment sincronistic caracterul său special se naște din conexiunea simbolică dintre elemente aflate în straturile profunde ale psihismului și o situație din lumea exterioară. Evenimentul sincronistic este independent de situația mentală care-i permite să se producă, pentru că legătura dintre un val de trăire emoțională din psihism și situația exterioară nu este provocat nici de configurația internă, nici de cea externă a lucrurilor. Evenimentul extern și cel lăuntric, psihic - emoția, complexul, concentrarea de energie - se desfășoară simultan. Cele două evenimente, intern și extern, se leagă nu ca urmare a faptului că unul îl provoacă pe celălalt, ci prin oglindirea reciprocă a semnificației comune. O astfel de legătură ne aduce aminte de ideea medievală de rezonanță simpatetică. De asemenea, evocă ideea lui Bohm cum că ordinea supraimplicită dezvăluie tipare de semnificație în ordinea implicită și, în cele din urmă, în cea explicită a realității. În capitolul 2 am sugerat că astfel de tipare pot lua simultan diferite forme, unele fizice, altele psihice. Vom reveni la această idee în capitolul 6.

Când viața lăuntrică a unui individ corespunde în mod simbolic cu lumea exterioară, obiectiva, cele două sunt legate prin semnificație. Și din moment ce această legătură este acauzală, ea pare accidentală, o întrerupere sau intruziune neașteptată ce întrerupe organizarea normală a lucrurilor. Exact aici se află Tricksterul, care dezvăluie semnificația în stilul său tipic, neortodox.

Tricksterul în Africa

Prin coincidențele sincronistice, Tricksterul ne poate confrunta uneori cu ceea ce nu știm despre noi înșine, dar trebuie să aflăm pentru a cunoaște întregul realității noastre personale. În cartea *The Trickster in West Africa*, Robert Pelton, preot canadian și cercetător al culturii africane, spune despre Ananse, zeul-trickster al populației Ashanti, că este „sincronicitate pură”. Ananse introduce în cultura umană moduri de a vedea care au fost ascunse sau omise. Însă Tricksterul acționează în modul său specific. Pelton observă că Ananse, la fel ca Hermes sau Coyote, „nu acționează din motive nobile sau cu o metodă rațională, directă, ci urmându-și cu fidelitate propriul mod de a stabili conexiuni: sfărâmând granițele acceptate ale limbajului, acțiunii și chiar ale modului de existență”¹⁴². Ca ființă fără granițe, existența și activitatea lui nu sunt nicio clipă absolut fixe. El face legături trecând peste limitele pe care le trasăm în mod normal existenței, aducând laolaltă polii opuși și dezvăluind ceea ce este ascuns.

Pelton relatează legenda unui alt trickster din Africa de Vest, Eshu, care joacă o farsă unor fermieri. Gluma lui dezvăluie o neadecvare importantă în relația dintre acești doi prieteni.

Erau odată doi prieteni care aveau ferme învecinate. Se îmbrăcau la fel și prietenia lor era în toate privințele un model. Eshu s-a hotărât să-i facă să se deosebească unul de altul. El obișnuia ca, în fiecare dimineață, să se plimbe pe cărarea dintre cele doua ferme, iar într-o zi a pornit purtând o pălărie multicoloră [...] și și-a lăsat toiagul să atârne pe spate, nu pe

*piept. Le-a dat binețe celor doi prieteni, care se aflau deja pe câmp, la muncă, și a trecut mai departe. Ulterior, cei doi au început să se contrazică în privința culorii pălăriei sale și a direcției în care se îndrepta. [Într-o variantă a legendei, Eshu s-a întors la acel moment, îndreptându-se în direcția din care venise. Asta i-a făcut pe fermieri să se contrazică și mai însuflețit, fiecare insistând că a avut dreptate prima oară.] În scurt timp au ajuns la pumni Când au fost aduși cu toții în fața regelui, Eshu a mărturisit că a stârnit cearta fiindcă „marea mea plăcere e să semăn neînțelegeri”. Când regele a încercat să-l lege pe Eshu, acesta a fugit, a dat foc tufișurilor din apropiere, a aruncat asupra orașului ghemotoace de iarbă aprinsă și apoi a încurcat obiectele personale pe care locuitorii le-au scos la repezeală din casele lor. Astfel a început o ceartă cumplită, iar Eshu a fugit râzând și lăudându-se că toată lumea a jucat excelent jocul său.*¹⁴³

Pelton observă că în această legendă, Tricksterul dezvăluie animozitatea aflată dincolo de suprafața prieteniei idealizate dintre cei doi fermieri. Cei doi, acționând mereu din perspectiva unui model idealizat de prietenie, au ajuns să se ia la pumni când Tricksterul a trecut hotarul ce le separă simbolic identitatea. Așadar, în ciuda percepției lor comune, deși incorecte, cei doi se contrazic în privința Tricksterului fiindcă „niciunul dintre ei nu poate accepta viziunea celuilalt. Ei observă îmbrăcămintea lui Eshu, toiagul și pipa lui, dar niciunul nu-i vede cu adevărat mișcarea și nici ceea ce vede celălalt”. În plus, Eshu aduce disputa în societatea ca ansamblu,

unde nici măcar regele nu poate să-l controleze pe Trickster, care zăpăcește granițele dintre bunurile personale ale sătenilor. Disensiunea semănată de Trickster aduce în prim-plan granițele dintre oameni și prețul plătit pentru refularea sau ignorarea acestor hotare în numele prieteniei idealizate și al bunăvoinței. După cum știm, nici măcar prietenii cei mai buni nu se înțeleg întotdeauna. După cum se pare, cei doi fermieri și, prin extensie, societatea în care trăiau au uitat diferențele care există între ei dincolo de suprafață. Această stare de lucruri îi atrage atenția lui Eshu, al cărui joc, la urma urmelor, redă culturii respective o atitudine mai sănătoasă și mai realistă față de relațiile dintre oameni.

În legenda aceasta, Tricksterul își obține efectul în mod simbolic: purtând invers simbolurile bărbăției, toiagul și pipa, dând foc caselor și amestecând bunurile personale ale oamenilor - ambele reprezentând identitatea individuală a acestora. Efectul obținut de el pare haotic, dar numai deoarece compensează dezechilibrul represiv al unei ordini prea mari, simbolizată în legendă de prietenia idealizată dintre cei doi fermieri.

La început, Tricksterul apare la granița sau pe pragul dintre două identități individuale. Însă locul său este în afara ordinii sociale normale, după cum demonstrează felul în care perturbă încercarea regelui de a rezolva diferendul. Farsa lui apare ca o vizită din afară, deși, din punct de vedere psihologic, am putea spune că a fost invocată de psihologia celor doi fermieri. Natura Tricksterului conține un paradox: el poate să cuprindă opusele, alipind caracteristicile conștiente și inconștiente ale fermierilor și ale locuitorilor orașului. Povestea îl înfățișează, de asemenea, implicat și într-un alt paradox: îl arată

făcând lumea așa cum este ea, nu cum au idealizat-o cei doi fermieri. Și, în stilul tipic de trickster, realizează acest lucru pentru propriile scopuri egoiste.

Tricksterul în lumea modernă

În cultura noastră, ideea că ne putem înțelege viața găsim cauze inteligibile pentru toate evenimentele și situațiile a devenit un obstacol serios în calea confruntării cu relații ce nu conțin lanțuri cauzale. Ca urmare, suntem adesea orbi în fața coincidențelor semnificative, chiar dacă ele sunt izbitoare, considerându-le drept nimic mai mult decât porția noastră de întâmplare. Statisticienii încurajează această concepție; însă o atare atitudine este un reziduu provenit din mitologia newtoniană, în care oamenii sunt considerați a fi analogi cu atomii purtați de colo-colo de mișcarea browniană aleatorie, formând tipare trecătoare, iluzorii și aparent inteligente, dar care, în esență, nu sunt decât miraje ale percepției. Această atitudine ridică un zid în fața părții iraționale a vieții, împiedicându-ne accesul la semnificația simbolică.

Puțini vor afirma că o coincidență semnificativă nu apare niciodată printr-o simplă întâmplare – nici măcar Jung însuși. Sri Aurobindo, marele înțelept yoghin hindus, scria, de exemplu:

*Înfățișarea lumii dezvăluie semnele
Întâmplării care-și repetă pașii în cerc
În jurul stâlpului de care a legat-o
Stăpânul.
O serie întâmplătoare de evenimente
fără noimă
Căroră rațiunea îi împrumută un sens*

Dar Sri Aurobindo nu voia să spună că toate coincidențele sau cele mai multe dintre ele sunt „evenimente fără noimă cărora rațiunea le împrumută un sens iluzoriu”. A ajunge la această concluzie ar fi ca și cum am vedea un om care culege monede de pe stradă și am presupune că astfel își obține toți banii.

Poate că tindem să trecem cu vederea sincronicitatea și pentru că ea este o formă simbolică de exprimare, iar noi pur și simplu n-o înțelegem. Simbolurile sunt în cel mai bun caz greu de interpretat, fiindcă semnificația lor acceptă interpretări variate și nu poate fi niciodată cuprinsă în întregime. Spre deosebire de alegorii, care au sens fix și complet inteligibil, evenimentele sincronistice sunt simbolice; în ultimă instanță, ele nu pot fi reduse la nicio altă formă de exprimare decât aceea pe care o iau inițial. Putem înțelege câte ceva despre semnificația simbolică a unui anumit vis sau eveniment sincronistic, dar ele își vor păstra într-o anumită măsură misterul caracteristic pentru ceea ce este cu adevărat numinos. Numinozitatea arată că atât simbolurile, cât și sincronicitatea își au izvorul în profunzimile lumii htonice, al cărei mesager este Hermes.

Pentru că simbolurile și evenimentele simbolice își au rădăcina în această lume subterană, nici măcar cea mai atentă și mai amănunțită examinare nu le poate reduce misterul – misterul existenței – la o ecuație rațională. Tocmai acest fapt face sincronicitatea să fie deopotrivă iritantă și fermecătoare, trăsături ce se reflectă în caracteristicile Tricksterului – cel care aduce atât norocul, cât și ghinionul. Semnificația simbolică a

unui eveniment sincronistic provine din corespondența între straturile cele mai profunde ale psihicului omenesc, despre care știm cu adevărat foarte puține, și lumea externă, în care cauzele ultime rămân în cel mai bun caz un mister pentru noi. Evenimentul sincronistic indică o corespondență între două mistere profunde, dezvăluind într-o formă simbolică legătura dintre ele.

Trăim într-o lume în care, în ultimele cinci-șase decenii, fizica subatomică a descris un univers având drept temelie legături acauzale, relații și observații paradoxale și aparent ilogice. Și totuși, cultura noastră continuă să nege participarea legăturilor acauzale, simbolice la viața noastră și la viața sufletului nostru. În consecință, Tricksterul continuă să facă pe drăcușorul cu noi, perturbând constant cu darurile sale căzute ca din cer (vechii greci numeau ofrandele lăsate la baza stâncilor *herm* de pe drumuri *hermaion*, ceea ce înseamnă „dar căzut din cer”) ideea rigidă că totul poate fi explicat prin cauză și efect, că totul poate fi înțeles de facultățile noastre raționale.

Tricksterul aduce pe drumul nostru viață, chiar dacă-i negăm darurile. Ne împiedicăm mai mereu de ele și le ignorăm caracterul tulburător când avem parte de noroc, blestemând în schimb o soartă vagă dacă avem ghinion. După cum observă Pelton:

[Tricksterul] pătrunde în lumea oamenilor ca să declanșeze întâmplări [...] să rupă și să recreeze relații, să retrezească conștiința prezenței și a puterii creative a Centrului sacru și totodată a Exteriorului lipsit de formă. Apoi se întoarce pe acel prag ascuns pe care-l întruchipează și se pune la dispoziția oamenilor ca un punct de trecere „pentru a-i salva de la distrugere”.¹⁴⁵

Hermes, Ananse, Coyote, tricksterii cu orice alt nume aduc în viața omenească lumea divină – lăuntrică, dar și exterioară –, traversând granițele ascunse pe care noi le creăm, dar de care nu suntem conștienți. Prin jocul lui, pătrundem în mit, acea conștiință imaginativă a vieții care ne răspunde la întrebările: cine suntem, de unde venim și încotro ne îndreptăm. Facem această pătrundere în mod simbolic, prin legăturile acauzale, prin sincronicitatea care este darul Tricksterului.

Capitolul 6

Semnificația sincronicității

Dacă stai exact față-n față cu un fapt, vei vedea sclipirea soarelui pe ambele sale suprafețe, de parcă ar fi [o seceră], și-i vei simți muchia dulce cum îți împarte în două inima și măduva, așa că-ți vei încheia în mod fericit cariera muritoare. Fie viață sau moarte, tânjim doar după realitate.

Henry Thoreau, *Walden*

Luminează-te!

Tom Robbins, *Jitterbug Perfume*

Coincidențele sincronistice sunt întotdeauna întâmplări personale. Fascinația exercitată de sincronicitate rezidă tocmai în sentimentul că fiecare coincidență ne vorbește personal. Însă, așa cum am văzut, semnificația mesajului este adesea departe de a

fi evidentă.

Poate că, de multe ori, coincidențele sincronistice sunt greu de înțeles pentru că sunt evenimente obiective ce par să oglindească simbolic realități personale, subiective. Pentru a le înțelege trebuie să căutăm o cunoaștere ce leagă laolaltă lumea obiectivă, a evenimentelor fizice și cea lăuntrică, personală a realității subiective. Concepția lui Bohm despre ordinea implicită face într-o anumită măsură acest lucru. Dar teoria lui este nouă și încă insuficient articulată în ceea ce privește abordarea semnificației personale. Gândirea lui Carl Gustav Jung este puternică tocmai acolo unde cea a lui Bohm își arată slăbiciunea. Ideile lui Jung conferă o înțelegere profundă a semnificațiilor lăuntrice, personale, psihice, mai ales în domeniul tiparelor arhetipale, căci la cel mai profund nivel psioid, toate acestea fac parte din *unus mundus* - o singură lume, mai presus de toate împărțirile în realități subiective și obiective. Rădăcina arhetipurilor atinge *unus mundus*, aducând în viața psihică a tuturor indivizilor motivele mitologice care le caracterizează.

Un arhetip pe care l-am cercetat deja destul de amănunțit are o deosebită importanță pentru sincronicitate: Tricksterul. El este întruchiparea mitică a neașteptatului. Simbolizează erupția neașteptată în conștiință a adevărilor ascunse de privirea eului. Într-un sens psihologic, Tricksterul este o modalitate prin care se impun alte arhetipuri, cum este cel al Sinelui. Hermes, spre exemplu, avea rolul de curier care ducea mesaje atât către zei (arhetipuri), cât și de la aceștia, fiind mereu înfățișat având asupra sa toiagul mesagerului. Astfel, el aduce vești despre dorințele zeilor și totodată le anunță sosirea. La nivel psihic, sincronicitatea joacă ambele

roluri pentru arhetipuri. Ea poate să semnifice activitatea inconștientă a unui arhetip și să-i vestească sosirea ca influență puternică în conștiința individului.

După ce și-a încheiat eseul despre sincronicitate, Jung a avut o viziune a imaginii Tricksterului pe zidul casei sale din Bollingen, imagine pe care ulterior a sculpat-o în piatră. Această apariție a Tricksterului este caracteristică stilului său: se ivește pe neașteptate. Însă trăsătura pe care o conferă sincronicității nu este doar cea a surprizei. Stilul lui are farmecul ușor diabolic al vicleniei și al magiei. Situațiile pe care le orchestrează au un iz de vrajă malițioasă. Despre tricksterii indienilor americani se spunea adesea că sunt „creatori de încântare”, afirmație ce le onorează acest spirit diabolic atrăgător.

Această latura misterioasă poate fi văzută la Hermes, care era adesea asociat cu noaptea și cu senzația de magie care o poate însoți. Însă senzația nu se limitează doar la noapte, ci poate să apară și pe timpul zilei, „ca o întunecare subită sau ca un zâmbet enigmatic. Acest mister al nopții văzută ziua, această întunecime magică în lumina puternică a soarelui reprezintă tărâmul lui Hermes”¹⁴⁶.

Putem avea impresia că, prin sincronicitate, Tricksterul se angajează în jocul fabulos al unui măscărici divin; el este „cel care jonglează cu realitatea”¹⁴⁷. Noi suntem de părere că tocmai în ideea de joc putem găsi cheia pentru a ne înțelege relația optimă cu Tricksterul și, astfel, cu sincronicitatea. Ea este totodată cheia pentru descoperirea divinității din ființa noastră.

În acest capitol de încheiere, vom vedea că Tricksterul este capabil de tot atâtea feluri de joc câte feluri de sincronicitate există. Ca mesager și vestitor,

el reprezintă interesul unei game considerabile de personaje inconștiente sau mitice. Însă cel mai malițios rol al său este cel al farsorului. În acest rol, ne potopește cu nenumărate coincidențe de genul celor iritante, stânjenitoare; prin ele, Tricksterul acționează în numele structurii inconștiente cunoscută sub numele de *umbră*.

Jocul umbrei

„Umbra” este termenul folosit de Jung pentru a denumi latura ascunsă a personalității exterioare pe care ne-am construit-o cu toții în beneficiul celorlalți, dar și pentru noi înșine. Jung a denumit această personalitate exterioară *persona*, termen folosit pentru măștile purtate de actorii Greciei antice în piesele de teatru. Actorii nu-și comunicau simțămintele direct, prin expresii faciale, cum se procedează astăzi în teatru, ci prin măștile pe care le purtau. Umbra, pe de altă parte, este alcătuită din acele trăsături personale față de care ne împotrivim cel mai tare să recunoaștem că ne aparțin. În mod ironic, tocmai acestea sunt deseori trăsăturile pe care le detestăm intens la ceilalți. Încearcă, de exemplu, să te gândești la o persoană care-ți displace deosebit de tare. Dacă o poți descrie, vei reuși aproape sigur să citești în acea descriere caracteristicile propriei tale umbre. Trăirile afective puternice pe care le simți față de persoana în cauză indică prezența umbrei, prin proiecție, sub forma acelor trăsături pe care le-ai refulat din motive pe care le credeai a fi cele mai bune. Într-un limbaj mai tehnic, umbra constă din acele caracteristici personale pe care le refulăm sau cel puțin le negăm mai tot timpul, de dragul *eului ideal*, toate acele valori învățate, deopotrivă

conștiente și inconștiente, despre care am fost învățați, prin educație, să acceptăm că alcătuiesc ghidul adecvat al comportamentului și al identității noastre.

În mod normal, ne gândim că umbra întruchipează cele mai indezirabile trăsături de personalitate, și așa și este de obicei. Ba, mai mult decât atât, cea mai pregnant pozitivă persoană poate uneori să ascundă cea mai pregnant negativă umbra. Individul fermecător poate ascunde o latură extrem de critică și o fire de-a dreptul arțăgoasă. Pe de altă parte, se poate să avem o umbră mai accentuat pozitivă decât persona. Această situație survine când individul se identifică de fapt cu trăsăturile indezirabile ale personalității sale. Atractivitatea lui Humphrey Bogart, de pildă, se datora în parte umbrei sale afectuoase, tandre, întru totul vizibilă dincolo de persona sa de tip dur.

Din moment ce umbra personală nu este, de fapt, nimic mai mult decât o colecție pestriță de trăsături pe care nu am reușit să le integrăm în persona conștientă, farsele puse la cale de acest păcălici sunt și ele dezorganizate. Ne trezim că avem o zi în care, cum spune Jung, „totul merge de-a-ndoaselea și nu se întâmplă nimic inteligent, decât din întâmplare”¹⁴⁹. Dificultățile vin să ne chinuie una după alta. Numărul mare al necazurilor ce se pot concentra în primele câteva ore ale unei zile este uluitor! Spunem atunci că avem „o zi neagră”. În astfel de perioade, toate numerele de telefon pe care le apelăm sună ocupat, mașina rămâne fără benzină, vremea e oribilă și umbrela a rămas uitată la birou, prindem toate semafoarele pe roșu. Tocmai acest gen de ghinion a inspirat legea lui Murphy, care afirmă că dacă un lucru poate merge prost, va merge prost. Ea are și

numeroase corolare; de exemplu, dacă o felie de pâine cade pe podea, va cădea întotdeauna cu partea unsă cu unt în jos. Unuia dintre autori îi place să numească astfel de coincidențe „sincronicitate perversă”.

Ce putem face în asemenea situații? Marie-Louise von Franz observă că în astfel de momente, într-un anumit sens, individul nu se află în pielea lui; drept urmare, în multe cazuri, soluția constă în a se relaxa pur și simplu și a se regăsi pe sine. „Renghiurile” se întâmplă de obicei când individul se grăbește și, năucit, „nu mai știe de el”. Soluția este să te relaxezi, să-ți dai seama că viața nu se sfârșește dacă următorul semafor e roșu și să încerci să te concentrezi asupra propriei ființe. Această tactică poate da rezultate surprinzătoare. Ai putea descoperi, spre exemplu, că renghiurile nu sunt, de fapt, chiar atât de rele. După ce-ți recapetei cumpătul, descoperi adesea că fiecare renghi este urmat în timp de o altă coincidență, care-ți oferă soluția. De câte ori ți s-a întâmplat, de pildă, să ai vreo problemă cu mașina și apoi să descoperi cu ușurare că te afli remarcabil de aproape de un atelier auto unde problema poate fi rezolvată?

Însă cât timp se află în slujba umbrei, farsorul poate fi mai mult decât o sâcăială mărunță. Dacă i se interzice accesul în conștiință unei părți majore a personalității, astfel că este exilată pe terenul umbrei, consecințele pot fi probleme psihologice serioase, dar și un belșug de coincidențe de tipul renghiurilor urâte. Un astfel de caz îl constituie prietenul lui Jung, Wolfgang Pauli, care s-a dovedit că înclina extrem de puternic spre latura intelectuală a personalității sale, în dauna considerabilă a simțămintelor. Acestea erau deseori exilate în umbră:

*În cazul lui Pauli, gândirea domina simțirea, astfel că trăirile sale afective erau exilate în ceea ce Jung numește Umbră [...]. Gândirea, sesizând intervenția unor forțe ce păreau primitive, pune și mai strâns capacul, astfel că Simțirea se trezea în situația unei oale cu aburi încinse la maximum și cu supapa blocată.*¹⁵⁰

De aici rezultau o viață personală deosebit de tulburată, atacuri vehemente și inutil de sarcastice la adresa altor savanți, precum și accese frecvente de beție. Rezulta, de asemenea, renumitul efect Pauli, care făcea ca aparatura de laborator sensibilă să se defecteze drastic la simpla apariție a acestuia!

Hermes hoțul

Jocurile Tricksterului ne oferă deseori ocazia, de obicei nedorită, a creșterii personale, prin faptul că ne dau la iveală cele mai tainice secrete, ca să le vadă întreaga lume. Asta pare a fi marea încântare a Tricksterului. Purtând el însuși mantia umbrei, expune secretele acesteia prin coincidențe sincronistice, scoțându-le în public, unde ne confruntăm cu ele în cea mai directă manieră. Astfel, jocul Tricksterului ne face să ne confruntăm cu propriile defecte în lumea cotidiană, așa cum ne confruntăm cu ele și în vise. Aceste situații ne oferă ocazia de a ne recunoaște greșelile și, asumându-ni-le, să le facem mai puțin dureroase și astfel să devenim mai întregi.

La fel ca tricksterii din multe culturi, Hermes este arhetipul hoțului: ne fură obiectivele și le întoarce în slujba farselor sale. De pildă, tocmai atunci când vrem să facem cea mai bună impresie, comitem o greșală stupidă - pronunțăm greșit un nume,

vărsăm cafeaua, cădem pradă a tot felul de gafe minore. Acesta este Tricksterul în rolul umbrei, care ne fură scopurile când vrem să părem perfecți, doar ca să se distreze pe socoteala prostiei noastre. Dacă suntem deschiși față de jocul lui malițios, ne dăm seama că ni s-a amintit faptul de a fi simpli oameni, faptul că avem limite, oricât am dori să părem perfecți.

În mod interesant, hoția ca mijloc de a obține întregirea nu este necunoscut, nici chiar la nivel social. Potrivit lui Norman O. Brown, în anumite culturi, furtul este o formă acceptată a schimbului de bunuri și este diferențiat de jaf și tâlhărie¹⁵¹. În anumite culturi există obiceiul de a lua obiectele care îți plac din casa altuia. E ca și cum ai vizita un prieten și ai vedea o vază atrăgătoare pe polița căminului. Ai putea să iei pur și simplu vaza cu tine și s-o duci acasă – act de hoție care ar fi acceptat de toți membrii respectivei comunități. Obiceiul acesta întărește legăturile dintre membrii comunității și are rolul de a le consolida sentimentul de apartenență. O formă similară de hoție legitimă mai poate fi găsită într-unui dintre festivalurile lui Hermes din Grecia Antică – pe Insula Samos, la sărbătoarea lui Hermes Charidotes, „când populației i se permitea să fure și să comită tâlhării la drumul mare”¹⁵². Aceste obiceiuri ne arată că un act egoist poate aduce ceva bun pentru toată lumea: dorința de a poseda un obiect devine o cale de a întări legăturile comunitare prin schimb și prin faptul de-a aminti oamenilor că distincțiile bazate pe proprietate sunt întotdeauna artificiale într-o anumită măsură, irelevante în contextul umanității și mortalității comune tuturor.

De cele mai multe ori, ne scapă ocazia de-a atinge o mai mare integralitate psihică, oferită de

trickster în rolul de umbră pe calea sincronicității, fiindcă suntem prea ocupați să ne protejăm proiectând problema în exterior, asupra altora sau asupra sorții ostile. Când se întâmplă acest lucru, Tricksterul ne va face să întâlnim problema respectivă în repetate rânduri și ne va obliga, în ciuda frustrării noastre tot mai mari, să ne confruntăm cu ea în cele din urmă. În astfel de cazuri, cu toate că Tricksterul pare a acționa în nume propriu, putem detecta în spatele lui puterea călăuzitoare a arhetipului Sinelui, ce îndreaptă psihismul ca întreg spre mai multă maturitate.

O confruntare persistentă cu umbra este descrisă pitoresc în povestea persană a papucilor lui Abu Kasem¹⁵³. Acești papuci erau renumiți în tot Bagdadul, la fel de renumiți ca și stăpânul lor cel strâns la pungă. Căci, deși bogat, Abu Kasem era extrem de zgârcit, și uzura extraordinară a papucilor lui îi înfățișa deosebit de bine firea. Chiar și cel mai sărman cerșetor din oraș ar fi fost rușinat să fie văzut purtându-i!

Într-o zi, Abu Kasem a încheiat o afacere neobișnuit de profitabilă, prin care a obținut de la un negustor falimentar o cantitate de parfum fin de trandafiri, precum și un set de sticle alese din cristal în care să-l pună. Pentru a sărbători această victorie, și-a oferit tratația rară a unei vizite la baia publică. Acolo, papucii lui dezgustători erau atât de bățatori la ochi, încât un alt negustor, scos din sărite, i-a ținut o predică despre rușinea pe care papucii o aduceau numelui său. Însă Abu Kasem a răspuns că papucii nu sunt chiar atât de uzați încât să nu-i mai poată folosi. Mai târziu, în timp ce el se afla în baie, a sosit un judecător ilustru, care și-a lăsat hainele în apropierea celor ale lui Abu Kasem înainte de a intra la baie. La plecare, Abu Kasem a descoperit o excelentă pereche

de papuci noi chiar în locul unde și-i lăsase pe ai săi – sau cel puțin aproape în același loc. Și-a spus că, evident, tovarășul său de breaslă i-a făcut un bine și i-a înlocuit vechii papuci. I-a încălțat pe cei noi și a plecat. Judecătorul, pe când să părăsească baia, și-a ieșit din fire. Sclavii săi i-au căutat papucii pretutindeni, dar au găsit doar acea pereche dezgustătoare de încălțări despre care toată lumea știa că-i aparțin lui Abu Kasem.

Fără să piardă timpul, judecătorul l-a chemat pe negustor la tribunal și, știind că e bogat, i-a dat o amendă zdravănă. Asta se pare că a umplut paharul pentru Abu Kasem. Într-un acces de furie, s-a hotărât să se descotorosească de papuci, aruncându-i pe fereastră, de unde au căzut în râul Tigru, ale cărui ape nămolose curgeau pe lângă casa lui. Câteva zile mai târziu, papucii s-au încurcat în plasa unui pescar, rupând-o; acesta, recunoscând revoltătoarele obiecte, a luat papucii și i-a aruncat pe fereastră înapoi în casa lui Abu Kasem, unde au aterizat pe masă, sfărâmând în bucăți sticlele și vărsând parfumul, care s-a amestecat cu noroiul de pe papuci. Abu Kasem era în culmea furiei.

Hotărât să scape el însuși de papuci, i-a luat în grădină și s-a apucat să-i îngroape în pământ. Însă un vecin l-a observat că sapă și a conchis că are acolo o comoară îngropată. Cum, prin lege, pământul și tot ce se află în el aparține califului, vecinul, deloc prieten cu Abu Kasem, s-a dus la palatul guvernatorului ca să-i aducă la cunoștință situația. Abu Kasem a fost convocat iute în fața guvernatorului ca să dea explicații, dar nimeni nu i-a crezut povestea ridicolă cu papucii! Astfel că a primit o nouă amendă usturătoare.

Disperat să se descotorosească de blestemații

papuci, Abu Kasem i-a dus la țară și i-a aruncat într-un iaz, urmărindu-i cum se duc la fund. Însă, din păcate pentru el, iazul respectiv asigura o parte din alimentarea cu apă a orașului Bagdad, iar papucii au ajuns la gura țevii și au astupat-o. Lucratorii care au trebuit să desfunde țeava i-au recunoscut imediat și l-au denunțat pe Abu Kasem guvernatorului, sub acuzația că a spurcat apa orașului. Abu Kasem a trebuit să plătească iarăși o amendă consistentă.

Foarte aproape de faliment și adus la disperare, Abu Kasem s-a hotărât să ardă blestemățiile. A pus papucii pe balcon, la uscat, *dar* un câine a șterpelit unul și, jucându-se cu el, l-a scăpat pe stradă, unde papucul a lovit o femeie însărcinată, provocându-i avortul. Soțul femeii a dat fuga la judecător să ceară compensație. Abu Kasem, falit acum, a fost obligat să plătească. Însă înainte de a pleca din tribunal, a ridicat îngrozitorii papuci și a strigat: „Stăpâne, papucii aceștia sunt cauza nefericită a tuturor suferințelor mele! Aceste obiecte blestemate m-au făcut cerșetor! Binevoiește să poruncești să nu mai fiu făcut răspunzător niciodată pentru relele pe care, de bună seamă, vor continua să le abată asupra mea!” Se spune că judecătorul n-a putut să respingă această rugămintă, și așa se încheie povestea.

Care este semnificația ei? Povestea poate fi interpretată la diferite niveluri, dar pe noi ne interesează Tricksterul și umbra. Papucii sunt, printre altele, un semn exterior al zgârceniei lui Abu Kasem, trăsătură pe care el înclină s-o nege, cu toate că este extrem de vizibilă pentru restul lumii. Chiar și când i se vorbește direct, la baia publică, despre starea groaznică a papucilor, el încearcă s-o minimalizeze, spunând că nu sunt chiar atât de deteriorați încât să nu-i mai poată folosi. Nu acceptă să-și recunoască

această parte importantă, centrală chiar, a caracterului; și-a exilat avariția pe teritoriul umbrei. Ca rezultat al acestei negări, Tricksterul fură scopul lui Abu Kasem și-l folosește pentru propriile-i țeluri. Astfel, Abu Kasem se trezește față în față cu umbra sa și cu ocazia de a-și cunoaște mai bine propria fire.

Trebuie să înțelegem că umbra nu este alcătuită în întregime din material profund refutat; în mare parte, ea cuprinde trăsături personale pe care pur și simplu nu le recunoaștem față de noi înșine. Avariția poate fi o astfel de trăsătură. Rareori recunoaștem, chiar și față de noi înșine, că suntem zgârie-brânză, iar când această caracteristică devine obsesivă o recunoaștem și mai puțin. Abu Kasem era avar, dar n-a fost obligat să se confrunte cu firea sa decât cu ocazia incidentului de la baia publică, atunci când colegul său de breaslă i-a reproșat starea papucilor săi, adică zgârcenia. Faptul că Abu Kasem refuză să recunoască această parte esențială a firii sale constituie breșa prin care Tricksterul îi fură mecanismul de apărare și-l transformă din negarea umbrei într-o serie de necazuri din categoria celor pe care le savurează de obicei un trickster. Mai întâi procedează într-o manieră care aduce aminte de tricksterul din Africa de Vest, încurcând obiectele personale ale negustorului cu cele ale marelui judecător. Dacă Abu Kasem ar fi purtat papuci adecvați cu avuția sa, problema ar fi fost minoră, dar lucrurile n-au stat deloc așa. Incidentul a avut drept urmare prima amendă usturătoare din șirul de amenzi pe care avea să le plătească.

Urmările drastice ale întâmplării de la baia publică ar fi trebuit să fie suficiente pentru a-l determina pe Abu Kasem să-și recunoască avariția, dar obișnuința negării era la el atât de profundă, încât

a preferat să încerce să scape de această trăsătură la propriu, aruncând papucii pe geam. Însă acțiunea n-a dat rezultatele scontate, căci Tricksterul iubitor de sincronicități a intervenit, cu urmări grave.

Abu Kasem își propune la modul cel mai serios să-și acopere defectul. Încearcă să îngroape papucii întâi în pământ, apoi pe fundul unui iaz, eforturi care sugerează că se străduiește să îndese întreaga poveste înapoi în inconștient. Însă nimic din toate acestea nu dă rezultate. Nu o permite Tricksterul.

Ultima tentativă de a se descotorosi de papuci dându-le foc pare mai autentică decât cele anterioare. Metafora nimicirii obsesiilor prin ardere este frecvent întâlnită, dar obișnuința negustorului este prea puternică și nici măcar această tactică nu-i aduce reușita. Chiar și așa, vedem că după primul efort sincer, judecătorul se îndura de el și acceptă să nu-l mai facă răspunzător pentru viitoarele farse ale papucilor. Venind în urma încercării de a arde papucii, această hotărâre pare să semene cu cea a judecătorilor moderni care decid să treacă cu vederea anumite delikte dacă făptașul face eforturi susținute să se schimbe.

Intenții furate

Când Tricksterul ne fură scopurile și le folosește pentru propriul amuzament, el aduce totodată în lumina zilei umbra ascunsă. Lucrurile sfârșesc foarte diferit de ceea ce plănuiserăm. Cum Tricksterul este legat deseori de arta povestirii, iar în cazul lui Hermes, chiar cu scrisul, vom ilustra această idee cu un exemplu dintr-un roman bine-cunoscut: *Aventurile lui Huckleberry Finn*, de Mark Twain.

Narațiunea are drept subiect călătoria lui Huck

pe fluviul Mississippi, împreună cu un sclav fugar, pe nume Jim. Huck este un băiat alb, în parte derbedeu, în parte rebel. Jim însă este un negru adult, cu un stil de viață străin societății clasei de mijloc în care a fost adoptat temporar Huck, prin intermediul văduvei Douglas. El provine din afara culturii albilor, care include toate persoanele pe care Huck le admiră cel mai mult - oameni ca văduva și ca Tom Sawyer, care probabil că reprezintă cel mai clar idealul lui Huck. Jim, fiind negru și sclav, se află în afara a tot ce alcătuiește idealurile lui Huck despre persoana care este și care ar trebui să fie. În plus, după cum arată criticul literar Daniel Hoffman, Jim cunoaște, în felul lui superstițios, misterele naturii și spiritele ce populează o lume nevăzută, care-i înconjoară și pe albi, și pe negri, astfel că Jim reprezintă veriga de legătură cu celelalte realități.¹⁵⁴

Jim se arată a fi, în felul său propriu, foarte uman și uneori deosebit de emoționant. Huck nu-i vede întotdeauna omenia, iar în momentele de neînțelegere îl consideră un simplu „negru ignorant”. Însă, într-o manieră tipică pentru trickster, Huck înțelege clar omenia lui Jim când încearcă să-i joace acestuia un renga care nu iese așa cum ar fi dorit. Asta se petrece mai la începutul călătoriei pe fluviu, când Huck și Jim sunt despărțiți unul de altul și se rătăcesc într-o ceață densă. Huck se află într-o canoe, iar Jim rămâne pe pluta lor. Își petrec o mare parte a nopții într-o porțiune periculoasă a fluviului, strigându-se unul pe altul, fără a reuși să se găsească. După câteva ore adorm amândoi, epuizați, dar înainte de zori, ceața se risipește și Huck zărește pluta. Vâslește până la ea și-l găsește pe Jim adormit pe pluta plină cu noroi, frunze și crengi de copac rupte, ca urmare a ciocnirii cu țărmul unei mici insule, pe parcursul

noapții.

Huck urcă pe plută și se hotărăște să-i joace o festă tovarășului său adormit. Se întinde, apoi se prefacă că se trezește și-l deșteaptă și pe Jim. Când îl vede pe Huck, acesta este cum nu se poate mai fericit. Era sigur că au fost despărțiți pentru totdeauna și se temea că Huck s-a înecat în timpul nopții. Dar Huck, voind să-i facă o farsă, se prefacă uluit și-l întreabă pe Jim dacă a băut. Reușește să-l convingă pe Jim că tot ce povestește s-a întâmplat într-un vis. Oricând dispus să pună orice întâmplare pe seama supranaturalului, Jim acceptă că a visat – și ce mai vis! Începe imediat să-l interpreteze, iar Huck îl lasă să se facă de râs, până când lumina zorilor dezvăluie crengile rupte și frunzele care acoperă pluta. Chiar pe când Jim încheie interpretarea visului, Huck arată dezordinea de pe plută și-l întreabă: „Dar *astea* ce înseamnă?” În ce-l privește pe el, întrebarea este poanta glumei și finalul întregii povești.

Însă Tricksterul îi fură gluma. Jim se întoarce și privește pluta; treptat, își dă seama că n-a visat câtuși de puțin și că Huck și-a bătut joc de el. Dar nu-i arde de glumă. A crezut că-n timpul nopții și-a pierdut singurul tovarăș, un băiat pe care a ajuns să-l iubească, așa că văzând cum Huck a încercat să-l umilească, se întoarce spre el și-i spune:

Ce-nseamnă astea? Am să-ți spun. Când n-am mai putut de oboseală, de atâta muncă și atâta strigat după tine și m-am culcat, aveam inima frântă pentru că tu erai pierdut, și nu-mi mai păsa ce se alege de mine și de plută. Și când m-am trezit și am văzut că te-ai întors, teafăr și nevătămat, mi-au dat lacrimile și aș fi putut să cad în genunchi și să-ți sărut tălpile, așa eram de

*recunoscător. Da' tu te gândeai doar cum
să-ți bați joc de bătrânu' Jim cu o minciună.
Alea de colo sunt gunoaie; și gunoaie-s
oamenii care pun porcării în capu'
prietenilor lor și-i fac să se simtă rușinați.*

155

După acest discurs, Jim intră în micul *wigwam* de pe plută, lăsându-l pe Huck suficient de rușinat încât să spună: „Aproape aș fi putut să-i sărut *eu* lui tălpile ca să-l fac să-și retragă cuvintele”. După un sfert de oră de luptă cu sine, se duce la Jim și-i cere iertare, spunându-ne: „Nu mi-a părut rău pentru asta nicio clipă. Nu i-am mai jucat alte renghiuri și nu i l-aș fi jucat nici pe acela dacă aș fi știut ce o să-l facă să simtă.” Aici, inversarea glumei lui Huck devine o dezvăluire a omeniei lui Jim, fiindcă sentimentele proprii îl obligă uneori pe Huck să-și dea seama, spre rușinea sa, de simțămintele celorlalți, să înțeleagă cât de tare l-a rănit pe Jim.

La nivel psihologic, Tricksterul, care face farse pentru propriu-i amuzament, nu este răspunzător de schimbarea de atitudine a lui Huck față de Jim, ci doar de situația care-i oferă băiatului ocazia să se schimbe. Faptul că Huck a reușit să profite de ea constituie o dovadă a omeniei sale.

Deși Tricksterul arhetipal Hermes era deopotrivă hoț și patron al hoților, ne amintim totodată că, în mod ironic, era și patronul călătorilor. În episodul de mai sus vedem cum gluma lui Huck este furată și întoarsă împotriva lui. Astfel, el primește o lecție de smerenie, prin faptul că ajunge să-și vadă prietenul și tovarășul ca pe un semen al său. Însă pentru a-l aprecia pe deplin pe Trickster, nu trebuie să ne limităm la farsele sale de hoț, ci să ne referim și la rolul complementar, de patron al călătorilor.

Călătoria presupune un țel – o deplasare dintr-un loc într-altul – și, ca atare, poate să reprezinte (cum se și întâmplă de multe ori în mitologie și în literatură) traseul spre creștere personală. Vedem aceasta în romanele din curentul picaresc, cum ar fi *Tom Jones* sau *Aventurile lui Huckleberry Finn*, care urmăresc de obicei evoluția unui personaj principal pe parcursul mai multor episoade ce expun absurditățile societății căreia îi aparține el. Adesea, personajul ajunge la maturizare printr-o serie de aventuri dure sau amuzante, răsturnări de situație satirice, comice și surprize ce indică prezența Tricksterului.

Episodul precedent din *Huckleberry Finn* arată de asemenea o latură mai subtilă a Tricksterului, latură ce-și are originea în rolul lui Hermes de călăuză a sufletelor. Vechii greci credeau că după moarte, sufletul, *psyche*, este călăuzit de Hermes în lumea de dincolo. El putea și să conducă persoane afara din tărâmul umbrelor, cum face în cazul lui Euridice, când aceasta îl urmează pe Orfeu afară din Hades¹⁵⁶. Tărâmul subteran Hades era descris ca un loc al avuțiilor, condus de Pluto, al cărui nume înseamnă avere sau bogăție. Așadar, din perspectiva realității sale psihologice, lumea subterană a inconștientului este pentru psihic un loc al bogățiilor. Hermes călăuzește psihicul către inconștient, cum se întâmplă de pildă în vise, și prin aceasta, este patronul călătoriilor care caută bogățiile sufletului. Totodată, el este zeul care aduce conținuturile acestei lumi subpământene în lumina zilei, prin farsele sale sincronistice. Gând gluma lui Huck pe socoteala lui Jim se întoarce împotriva lui, fapt care-l ajută să vadă omenia negrului, Huck este condus în bogățiile sufletului, ale vieții reale care există în Jim în calitate de ființă umană. Astfel, Huck este călăuzit către

izvorul vieții.

În calitate de Trickster, Hermes acționează pentru propria-i plăcere, dar în același timp ne oferă ocazia de a vedea în bezna din noi. În povestea oricărei creșteri personale trebuie căutat arhetipul Tricksterului, căci creșterea înseamnă întotdeauna drumul spre bogățiile omenești ale persoanei, iar aceasta înseamnă dezvoltarea sufletului ei.

Jocul simbolic

Tricksterul găsește o deosebită plăcere în jocul cu simboluri. În astfel de cazuri, sincronicitatea pare a oglindi procese ce se desfășoară în profunzimea psihismului. Sărind peste granița dintre conștient și inconștient, între psihic și fizic, Tricksterul aruncă în joc imagini ce exprimă vitalitatea pură a imaginației. Un exemplu descris în capitolul 4 este apariția seriei de pești cu care s-a confruntat Jung în timp ce scria despre semnificația simbolului peștelui. Apariția peștilor oglindea literalmente interesul lui din acel moment. Însă dacă luăm în serios analiza făcută de el, înseamnă mult mai mult: peștele simbolizează „influența hrănitore a conținuturilor inconștiente, care întrețin vitalitatea conștiinței printr-un influx continuu de energie, căci conștiința nu-și produce singură energia”¹⁵⁷. În psihologia jungiană, apariția peștelui în vise, fantasme sau coincidențe sincronistice este interpretată de obicei ca semn pozitiv, care arată că viața esențială a inconștientului este activă. Aceasta înseamnă că psihismul conștient este „hrănit” de vitalitatea inconștientului. Jung, cu siguranță, era deosebit de bine hrănit.

Un alt exemplu de joc simbolic al Tricksterului, cunoscut personal de autori, implică fluturii și un

băiețel de trei ani. La vremea respectivă, băiatul suferea fizic și psihic din cauza unor diferite alergii, care-i făceau deseori viața amară. Însă data de 22 septembrie 1986 a părut să marcheze un punct de cotitura în redobândirea sănătății sale. În acea zi, băiatul a avut parte în repetate rânduri de apariția fluturilor.

În ziua respectivă, băiatul era relaxat, împăcat cu sine și vădea toată vitalitatea copilăriei. Dimineața a desenat spontan mai mulți fluturi mari, viu colorați. Cu prilejul plimbării făcute împreună cu tatăl său spre sfârșitul după-amiezei, a văzut mai mulți fluturi mari care pluteau ca niște păsări printre vârfurile copacilor. Seara, mama i-a citit două povești, ambele amintind, ca din întâmplare, de fluturi. În prima poveste era vorba despre niște zâne care puteau să zboare ca fluturii. A doua era o poveste chinezească despre un filosof care a visat că e fluture, iar la trezire s-a întrebat dacă nu s-ar putea la fel de bine ca, de fapt, să fie un fluture care visează că e om. Ambele povești erau dintr-o carte cu basme din care cei doi citeau sistematic, în fiecare seară, o poveste-două.

Fluturile este un simbol foarte vechi, a cărui semnificație nu e greu de ghicit. Poate că nicio altă vietate nu traversează o transformare atât de spectaculoasă, la capătul căreia dobândește atâta frumusețe, ca omida care devine fluture. Prin urmare, fluturile reprezintă transformarea – în acest caz, transformarea tămăduitoare. Băiatul în cauză nu s-a însănătoșit imediat, dar ziua aceea, mai mult decât oricare alta, a părut să fie cea în care a început să se îndrepte spre recuperare totală.

Examinarea atentă a coincidențelor sincronistice dezvăluie adesea faptul că ele compensează nevoi sau neadecvări personale. În capitolul 5, de pildă, am

remarcat importanța compensației în semnificația viselor; ideea poate fi extinsă și la nivelul sincronicității. În unele cazuri, compensația este aproape evidentă. Spre exemplu, o cunoștință de-a autorilor a povestit despre tatăl ei, un om de afaceri foarte muncitor, care se pensionase recent. În timpul liber începuseră să-l intereseze micile reparații prin casă: instalațiile, puțină tâmplărie, intervenții minore la rețeaua electrică. Înainte nu fusese deosebit de îndemânatic, dar era evident că astfel de treburi deveniseră o sursă de mare satisfacție, compensând pierderea vieții profesionale intense și ușurându-i tranziția spre pensie. La începutul acelei veri, bărbatul a petrecut împreună cu soția sa o săptămână în casa familiei cunoștinței noastre. Pe parcursul acelei săptămâni, în casă s-au petrecut mai multe defecțiuni decât în toți cei șase ani de când locuia acolo familia. Ferestrele se întepeneau, ușile se blocau, becurile pâlpâiau și se ardeau. Într-o seară, o țevă de sub chiuveta din baie s-a spart fără niciun motiv aparent și din ea a început să țâșnească apă. Tatăl a fost ocupat tot timpul, făcând reparații peste reparații. După ce a plecat, problemele au dispărut brusc. Era ca și cum satisfacția pe care i-o dădeau astfel de intervenții declanșase toate condițiile necesare pentru a fi nevoie de reparații.

Dar, de multe ori, compensația din evenimentele sincronice este departe de a fi evidentă. Să luăm, de exemplu, apariția cărăbușului la fereastra cabinetului lui Jung în momentul crucial din terapia unei femei drastic limitate de o concepție nevrotică, inflexibilă asupra realității. Jung, al treilea terapeut al ei, observa că „evident, era nevoie de un element absolut irațional, pe care nu-mi stătea în putere să-l produc”¹⁵⁸. După cum știm, Tricksterul a furnizat acel

element irațional, sub forma cărăbușului. Caracterul irațional al apariției sale, cel puțin în ochii pacientei, a compensat atât de spectaculos credințele ei rigide, încât a constituit imboldul necesar pentru a-i deschide o nouă concepție despre lume.

Când avem de-a face cu compensările, e tot atât de periculos să interpretăm literal incidentele sincronistice cum este să dăm astfel de interpretări viselor. Un caz din această categorie este cel din capitolul 5, al bărbatului care, în delirul său psihotic, se credea mântuitorul lumii și și-a atacat soția cu toporul, ca să exorcizeze diavolul din ea.

Nu e nevoie să fii psihotic ca să ai o imagine de sine inflaționistă. Ni se întâmplă tuturor câteodată să avem o părere prea bună despre noi înșine. În astfel de momente, Tricksterul ne poate vizita sub chipul unui farsor, ca să ne aducă înapoi cu picioarele pe pământ, să ne facă să părem ridicoli sau nătângi prin incidente minore, chiar atunci când vrem să facem impresia cea mai bună. El este specialist în subminarea inflației.

Să ni-l amintim pe Eshu, Tricksterul din Africa de Vest care, pentru pură plăcere, i-a asmuțit pe cei doi prieteni unul împotriva celuilalt, scoțând la iveală defectele din poleiala relației lor perfecte. Pretinzându-se a fi prieteni ideali, și nu tovarăși imperfecti, cu limite omenești normale, cei doi au invocat maliția Tricksterului. Energia investită de ei în negarea părții omenești a prieteniei lor li s-a întors împotrivă, sub forma puterii Tricksterului. Și totuși, în ciuda certei dintre ei, li s-a oferit un dar al vieții, și nu o pedeapsă.

Farsele lui Eshu compensează luciul de suprafață al prieteniei idealizate dintre cei doi fermieri. Ideea este nu că prietenia lor ar fi fost mai puțin reală, ci că

relația lor, în perfecțiunea ei de suprafață, era mai puțin întreagă, astfel că ei înșiși nu erau întregi. Farsa supărătoare a lui Eshu le-a oferit ocazia de a-și găsi completitudinea.

Lame Deer, vraci din tribul lokota sioux (tribul sioux din vest), povestește despre clovnii sau tricksterii tribului său, care joacă un rol similar în atingerea întregirii. Oricine poate deveni clovn, nu fiindcă ar alege, ci pur și simplu fiindcă visează fulgere, „păsările tunetului”. Dimineăta, la trezire, a devenit clovn, „cu susul în jos, întors pe dos, omul lui da și nu”¹⁵⁹. Și atunci trebuie să-și pună în aplicare visul, în văzul celorlalți; nu are de ales.

*Dacă aș avea un vis heyoka [clovn] pe care trebuie să-l pun în aplicare, fința-tunet ar introduce în visul meu un lucru de care mă rușinez. Mi-ar fi rușine să fac acel lucru în public, să recunosc că-mi aparține. Ceva ce m-ar face să-mi doresc să nu interpretez rolul acela. Și asta mă va chinui. Dacă am avut acel vis, când mă trezesc dimineăta, aud imediat un zgomot în pământ, chiar sub picioarele mele: bubuitul tunetului. Știu că înainte să se încheie ziua, tunetul acela o să treacă prin mine și o să mă lovească, dacă nu joc rolul din vis. Sunt speriat; mă ascund în pivniță, plâng, cer ajutor, însă nu există leac până nu joc rolul. Doar asta mă poate elibera. Poate că asta o să-mi dea putere, dar oricum, cei mai mulți oameni ar prefera să uite imediat o asemenea întâmplare.*¹⁶⁰

Ce fel de rol atât de stânjenitor trebuie să joace individul? Ce trăsătură trebuie să scoată la iveală? Firește, nu e ceva cu care să se mândrească, ci un

lucru pe care ar prefera să-l țină ascuns. Evident, avem de-a face aici cu umbra, iar clovnul, spre marea sa umilință, trebuie să o exprime prin comportament, spre amuzamentul tuturor. Aceasta este compensația în cea mai clară formă a sa. Individul nu mai poate să-și ascundă acea trăsătură, ci în cele din urmă trebuie să râdă și el, alături de ceilalți, acceptându-și taina rușinoasă ca pe o glumă. Mai mult decât atât, probabil că nu e foarte diferit de toți ceilalți. Și alții s-ar fi simțit tot atât de umiliți în locul său. Prin răs, nu numai el se confruntă cu partea sa ascunsă, ci și toți ceilalți. Triburile sioux consideră că umorul este sacru și întreaga poveste nu trebuie luată prea în serios. Ea oferă ocazia unui răs sănătos și îi face pe toți cei implicați să fie mai întregi.

Coincidențele sincronistice sunt deseori compensatorii; la fel ca visele, la fel ca renghiurile clovnului lokota, ele ne pun în față anumite fațete ale realității pe care înainte le-am măturat sub covor. Pe această cale, Tricksterul ne oferă posibilitatea unei mai bune înțelegeri de sine, deși, spre deosebire de situația clovnului lokota, când apare sincronicitatea de obicei nu suntem obligați să profităm de ea. Huckleberry Finn este un exemplu de om care are decența și smerenia necesare pentru a învăța din experiențele pe care Tricksterul său îl face să le traverseze.

Individuarea și Sinele

Tricksterul nu întoarce întotdeauna lucrurile în favoarea laturii sale de farsor malițios. Dacă dansul umbrei scoate la iveală ce e mai rău din el, dacă în slujba umbrei își arată întreaga malițiozitate, în schimb în slujba aspectului central al personalității,

arhetipul numit de Jung Sine, își arată cea mai bună față. Apariția sa în legătură cu acest arhetip poate însemna asocierea coincidențelor sincronistice cu procesul de creștere personală numit *individuaire*. O asemenea situație survine atunci când întreg psihismul intră sub influența guvernatoare a Sinelui, cel mai adesea la jumătatea vieții.

Jung descria Sinele ca fiind arhetipul al cărui centru este pretutindeni și a cărui circumferință nu se găsește nicăieri. A simți atracția acestui arhetip înseamnă a simți atracția destinului, a-ți percepe în cel mai adânc strat al conștiinței locul și scopul în viață.¹⁶¹ Jung spune că putem considera această voce din noi, cea mai profundă, ca fiind vocea lui Dumnezeu. De obicei, vocea care ne cheamă să deschidem ochii în fața destinului propriu se face auzită după ce individul a reușit să atingă obiectivele tinereții. Aceste obiective „eroice”, cum ar fi avansarea în carieră sau obținerea admirației și respectului colegilor, sunt *colective*, în sensul că le avem cu toții; în ele nu există nimic unic. Individuarea, pe de altă parte, înseamnă a ne găsi unicitatea, a deveni pe deplin o persoană unică. Ea este de obicei însoțită de o perioadă de dezintegrare a vechilor obiective eroice, percepută de eu ca o criză. Este *criza de la mijlocul vieții* și nu poate fi rezolvată doar de eu. E nevoie să intervină cea mai înaltă sursă motivațională a individului: Sinele arhetipal.

Legătura Tricksterului cu Sinele arhetipal este evidentă în diferitele mitologii în acele legende care-l înfățișează în rolul de mediator între oameni și zeii cei mai mari, așa cum mediază Hermes între omenire și Zeus. Rolul de mesager al zeilor și reputația de cel mai prietenos zeu față de oameni sugerează această funcție de mediere a lui Hermes. Pelton identifică un

astfel de rol și la Tricksterul din Africa de Vest. Rolul se potrivește cu faptul cunoscut că Tricksterul este un zeu al granițelor, mai ales al celor dintre cunoscut și necunoscut. Zeii cei mai mari sunt de obicei și cei mai distanți, neputând fi cunoscuți direct de muritori, iar Tricksterul este prezent pentru a oferi o punte de legătură.

Prezența sa în stările liminale sau de prag înseamnă, după cum spune Pelton, că prin el, ființele umane au acces la o „sursă de putere creativă”. Jucându-și festele și acționând în calitate de călăuză a sufletului, Tricksterul „pătrunde în lumea oamenilor ca să facă lucrurile să se întâmple, să rupă și să reînnoade relații, să redeștepte conștiința prezenței și a puterii creative a Centrului sacru și a Exteriorului inform deopotrivă.”¹⁶² Prin această ultimă frază, descrierea lui Pelton corespunde aproape cuvânt cu cuvânt cu descrierea Sinelui arhetipal făcută de Jung.

În cartea *Inner Work*, Robert Johnson descrie un exemplu al influenței Sinelui, în care apar un vis și o coincidență sincronistică. Este vorba despre o femeie care s-a visat într-o mănăstire, stând cu picioarele încrucișate în stil *zazen*, într-o chilie lipită de capelă, dar despărțită de aceasta printr-un grilaj. În vis, femeia simțea o stare de mare liniște lăuntrică, produsă de faptul că auzea liturghia oficiată în capelă. Deși se afla singură în chilie, a închis ochii și a primit împărtășania. La sfârșitul liturghiei a descoperit că lângă chilia ei se deschid niște flori.

Această femeie, crescută într-o familie catolică, s-a revoltat la începutul vârstei adulte împotriva provenienței sale religioase și a adoptat filosofia și practicile spirituale ale zen-budismului. Însă visul părea să semnifice întoarcerea la religia familiei sale, cu toate că postura meditativă *zazen* este departe de a

sugera respingerea zen-budismului. Această postură în contextul unei mănăstiri creează imaginea a ceea ce se regăsește ca element contemplativ și în creștinism, și în budism. Florile par să sărbătorească reconcilierea. Ele indică, de asemenea, apropierea Sinelui arhetipal și a unității pe care o reprezintă. Johnson spune:

*Un asemenea simbol indică acel arhetip - Sinele - care transcende polii opuși, dezvăluind realitatea centrală aflată dincolo de ei și astfel unindu-i. Florile nu sunt doar simbolul femininului, ci și al eului unificat: în creștinism, trandafirul îl reprezintă pe Hristos; în religiile orientale, lotusul cu o mie de petale îl reprezintă pe Unicul.*¹⁶³

Johnson consideră că darul unui vis remarcabil ca acesta merită un ritual de un fel sau altul. Neștiind ce altceva să facă, femeia a cules niște flori asemănătoare cu acelea din vis, le-a dus la țărmul oceanului și le-a aruncat în valuri, „dând înapoi Mamei Pământ, mării feminine a inconștientului, darul pe care l-a primit de la ea”.

Întorcându-se acasă, femeia a constatat surprinsă că o aștepta o prietenă, care nu o vizita prea frecvent. Plecând împreună cu mașina, au trecut pe lângă o mănăstire. Femeia a fost uimită, fiindcă de la visul din noaptea precedentă, se simțea ca și cum s-ar fi aflat într-o mănăstire. Spre surprinderea ei, prietena cu care era se număra printre puținii mireni care aveau acces în mănăstire. Avea chiar și o cheie de la poarta principală și a propus să se oprească pentru a face o vizită. Intrând în capelă, femeia a avut impresia că s-a întors în vis! Toate detaliile erau așa cum îi apăruseră

cu o noapte înainte. Așezându-se în poziție de meditație, a putut să recreeze integral starea din vis, care a inundat-o iarăși, umplând-o cu seninătate. După puțin timp, a primit permisiunea de a vizita mănăstirea singură, ca să mediteze și să petreacă acolo, în liniște, timpul necesar pentru a hrăni acea parte a ființei sale care a determinat visul.

Tuturor ni se întâmplă să trăim din când în când episoade de sincronicitate spectaculoase, dar multe coincidențe sincronistice nu sunt deloc spectaculoase. Mâna Tricksterului se mișcă subtil în viața noastră cotidiană, introducând coincidențe sincronistice care-și iau locul alături de gânduri spontane, fantasmе și imagini onirice, pentru a alcătui întregi laitmotive de evenimente legate între ele. Deși diferitele fațete ale vieții noastre lăuntrice par la suprafață împrăștiate și fără legături între ele, dacă le cercetăm mai cu atenție putem constata că ele fac parte din niște *miniprocese*, ca să folosim termenul ales de Ira Progoff, care apar în repetate rânduri de-a lungul timpului¹⁶⁴. Miniprocesele pot include amintiri ce vin nechemate în minte, lucruri pe care le-am văzut anterior, dar pe care le remarcăm cu interes pentru prima oară, dorința de a citi anumite cărți sau de a ne întâlni cu anumiți oameni - toate, centrate pe o temă care rămâne o vreme neobservată. Folosirea unui jurnal personal, cum sugerează Progoff, ne poate ajuta să recunoaștem miniprocesele în desfășurare. Însă indiferent dacă folosești sau nu un jurnal, atenția acordată cu regularitate vieții tale lăuntrice permite adeseori acestor procese să devină evidente.

Un miniprocess poate să-și desfășoare traseul firesc și apoi să se disipeze sau se poate integra într-o țesătură mai amplă, alcătuită din mai multe miniprocese împletite între ele, constituind o temă

principală de viață. Cu aceasta ne apropiem de *unitățile* majore de viață, cum le numește Progoff – perioade în care individul este preocupat de o anumită activitate, cum ar fi să-și construiască o carieră, să devină un părinte eficient sau să-și urmeze chemarea spirituală. Fiecare dintre noi își poate cartografia existența din perspectiva unor astfel de unități. Ele evoluează din ceea ce Progoff numește *creativitatea centrală*, nucleul central de creativitate din ființa noastră. Acest din urmă concept este aproape identic cu noțiunea jungiană de Sine arhetipal, întrucât creativitatea centrală este cea care conferă direcția generală a vieții individului, aliniind între ele toate activitățile principale.¹⁶⁵ Asemănarea nu este surprinzătoare, dat fiind faptul că Progoff a studiat cu Jung personal.

Adăugirile nechemate la viața lăuntrică a individului, generate de creativitatea centrală, sunt numite *emergenți*, termen preluat de la filosoful francez din secolul al XIX-lea Henri Bergson, care îl folosea pentru a se referi la elementele noi, creative ce apar în procesul evoluției. Progoff observă că emergenții sunt „suplimentari față de cauzalitate”. Ei nu pot fi anticipați și nici planificați. Deși nu o indică în mod special, această exprimare, venită din partea autorului unei cărți importante despre sincronicitate – *Jung, Synchronicity, and Human Destiny* – sugerează că printre emergenți se numără coincidențele sincronistice. Această idee este compatibilă cu faptul că emergenții își au rădăcinile în procesele creative inconștiente. Propriile noastre observații indică faptul că printre emergenți se includ numeroase coincidențe mărunte, ca și cele spectaculoase, ocazionale, care contribuie la curgerea vieții individului. Spre exemplu, poți găsi întâmplător cărți, prieteni, poezii și alți

emergenți care-ți sprijină direcția personală.

A da curs creativității tale centrale înseamnă a face alegeri de viață pe baza a ceea ce pare să te răsplătească mai profund și să-ți aducă o mulțumire mai adâncă, nu pe baza a ceea ce-ți dictează societatea sau cred alții că este mai bine pentru tine. Aceasta este individuarea. Joseph Campbell o numește simplu „a-ți urma fericirea”¹⁶⁶. În *The Power of Myth*, o bine-cunoscută serie de interviuri acordate jurnalistului Bill Moyers cu puțin timp înainte de moartea sa, Campbell sublinia cât de important este să descoperim exact ce anume îl conduce pe fiecare dintre noi la fericirea sau mulțumirea personală. Poate fi orice: activitatea profesională de un anumit fel, scrisul, pictatul, munca în beneficiul altora, plimbările solitare prin pădure. Elementul esențial este că facem acel lucru, că nu ne trăim viața în conformitate cu îndrumările altora, ci urmăm inspirația și imboldurile ce se nasc din adâncuri și au o valoare personală profundă.

Aceasta înseamnă că trebuie să fim în stare să spunem nu solicitărilor nesfârșite ale unei lumi impersonale, birocratice. Campbell arată că suntem asediați de o ploaie constantă de cereri de a ne implica în tot mai multe activități care nu ne dau niciun pic de satisfacție fundamentală. Deși asemenea activități pot părea că ne duc mai departe pe drumul profesiei sau ne ridică în ierarhia socială, în ultimă instanță ne pot trăda, lăsându-ne pustii pe dinăuntru, cu o viață lăuntrică stearpă. Pentru inconștientul nostru, ele nu înseamnă nimic; dimpotrivă, ne pot îndepărta tot mai mult de adevărata noastră ființă, de creativitatea centrală, de Sinele arhetipal. Pentru a alege calea individuării, trebuie să facem alegeri conștiente în privința lucrurilor care au valoare și a

celor care nu au.

Atât Campbell, cât și Moyers arată că atunci când alegi să-ți urmezi fericirea, când faci alegeri pe baza unui sentiment lăuntric de împlinire, și nu pe baza solicitărilor exterioare, există adesea impresia unor „mâini ascunse”, a unor ocazii neașteptate și a unor resurse imprevizibile. Aceasta este sincronicitatea pusă în slujba individuării. Este influența Sinelui în lumea activităților omenești, care se face simțită când dăm ascultare chemării profunde a ființei noastre. C.G. Jung numea aceasta *legea sincronicității*: când suntem în acord cu un proces arhetipal, arhetipul – în acest caz Sinele – poate influența evenimentele din jurul nostru chiar și de la distanță, ca în vechea zicală taoistă care spune: „Omul potrivit care stă în casa lui și gândește gândul potrivit va fi auzit de la o sută de kilometri.”

Chiar și fără o alegere conștientă de a ne urma fericirea, în momentele critice ale vieții noastre, inconștientul ia uneori lucrurile „în mâinile sale”, sub forma coincidențelor sincronistice care declanșează noi etape de viață. În cartea *The Shared Heart*, autoarea Joyce Vissell povestește despre hotărârea de a se căsători cu actualul ei soț, Barry, hotărâre ce a condus la o relație remarcabil de creativă, dar numai după multe probleme provocate de faptul că aparțineau de religii diferite. La un moment dat, conflictul acesta i-a determinat să decidă să înceteze să se mai vadă. În acel punct, când lucrurile păreau absolut lipsite de speranță, mama uneia dintre prietenele lui Joyce a simțit impulsul să-i dea acesteia un poem dintr-o carte de rugăciuni. În textul respectiv era subliniată fraza: „Importantă mai presus de toate e Iubirea.” Evident, acest lucru a fost suficient ca să-i provoace lui Joyce o schimbare majoră de perspectivă,

pe care a putut să i-o comunice lui Barry. Cei doi s-au căsătorit la scurt timp după aceea.¹⁶⁷

Uneori, influența evidentă a coincidențelor în viața noastră este și mai spectaculoasă. Progoff observă că în cazul lui Abraham Lincoln, cariera sa juridică și, în ultimă instanță, cea prezidențială s-a datorat în parte achiziționării neașteptate a unei lăzi mari, plină cu tot felul de obiecte, printre care o ediție completă a *Comentariilor* lui Blackstone – set de cărți care a jucat un rol major în a-i trezi interesul față de știința dreptului.¹⁶⁸ La începutul lucrării de față am văzut impactul coincidențelor norocoase în viața lui Winston Churchill și a lui Adolf Hitler.

Mai mult chiar, există numeroase cazuri de vieți salvate de o întâmplare norocoasă ce depășește limitele întâmplării lipsite de semnificație. În cartea *The Challenge of Chance*, Arthur Koestler relatează povestea actorului britanic Sir Alec Guinness, care nu s-a putut trezi la timp într-o duminică dimineța (în ciuda faptului că folosea două ceasuri deșteptătoare) și a pierdut trenul cu care mergea cu regularitate din Londra la reședința lui, aflată în apropiere de Petersfield. În dimineța aceea, trenul respectiv – de fapt, chiar vagonul în care ar fi călătorit actorul – a fost implicat într-un accident. Situația este de două ori neobișnuită, în primul rând prin faptul că la trezire, Guinness a citit greșit ora și a crezut că s-a trezit la timp. Dacă lucrurile n-ar fi stat astfel, poate că s-ar fi hotărât să nu mai meargă la liturghie, ca de obicei, ca să poată prinde trenul. Însă așa, s-a dus la liturghia de la ora nouă, crezând că e cea de la ora opt, și apoi a luat un alt tren.¹⁶⁹

În presă apar frecvent articole despre oameni, mai cu seamă bebeluși, care supraviețuiesc unor grave accidente de mașină sau unor căderi de la mare

înălțime alegându-se doar cu zgârieturi minore. În mod interesant, un studiu efectuat asupra a 28 de accidente feroviare petrecute în perioada 1950-1955 a dezvăluit faptul că în zilele accidentelor, trenurile aveau un număr semnificativ mai mic de călători decât în aceleași zile din săptămânile și lunile anterioare.¹⁷⁰ Din diferite motive, oamenii nu reușeau să prindă trenul în zilele accidentelor. Numărul din luna martie 1950 a revistei *Life* a relatat cum întregul cor al bisericii din localitatea Beatrice, statul Nebraska a întârziat la repetiție într-o dimineață. La cinci minute după 7:20 PM, ora planificată pentru repetiție, clădirea a explodat. Preotul și soția lui au întârziat fiindcă ea a trebuit să calce rochia fiicei lor. Un membru al corului a trebuit să termine o problemă de geometrie, altul și-a trezit cu greu fetița după somnul de după-amiază, altul a așteptat să se termine o emisiune de la radio, altul nu și-a putut porni mașina și așa mai departe. În cartea *Lady Luck: The Theory of Probability*, Warren Weaver estima că probabilitatea producerii acestui incident este mai mică de unu la un milion.¹⁷¹

Revenind la tema individuării, următoarea serie de incidente, relatată de o cunoștință de-a noastră, dezvăluie influența Sinelui arhetipal, a creativității centrale postulate de Progoff, exprimată în diferite moduri, între care un vis, o coincidență sincronistică și o poezie compusă spontan. În ultimă instanță, aceste elemente disparate alcătuiesc un singur tipar în viața acelei persoane. Povestea începe cu mai mulți ani în urmă, când acest bărbat lucra în apropierea unei plaje unde vedea în fiecare zi planoriști. Acest fapt a stârnit ceva în adâncul ființei sale, fiindcă în scurt timp a visat că se afla pe marginea unei stânci și avea aripi, ca o pasăre Însă în fața lui nu se afla

marea, ci un deșert, cu orizontul luminat de lucirea dinaintea zorilor. Părea ca și cum ar fi fost pe punctul să se înalțe în aer și să zboare peste nisipuri, către răsărit. Două zile mai târziu a primit un pachet cu cărți de la mama sa. Deschizându-l, a găsit deasupra o placă pe care era înfățișat un om înaripat, stând pe o culme, parcă gata să-și ia zborul. Tema zborului, și mai cu seamă cea a zborului către soarele care răsare, nu era nouă pentru el. Cu doi ani înainte, la scurt timp după întoarcerea dintr-o călătorie făcută în căutarea unei viziuni – un fel de pustnicie în deșert –, s-a simțit îndemnat să scrie o poezie care, după cum se dovedește, conține în linii mari același simbolism:

*Când trupul devine nemișcat,
Dorința de zbor se trezește în adânc.
Pasărea-Cer întinde aripile.
Spre răsărit, cerul se luminează.
Plutind pe deasupra pământului
zdrențuit,
Purtătorul de Leacuri caută
Apa Vie.*

Bărbatul a remarcat că pe măsură ce activitățile exterioare sunt reduse la tăcere, se naște o senzație lăuntrică de plutire. Poezia i-a amintit de „ascensiunea hermetică”; potrivit tradițiilor esoterice atribuite lui Hermes Trismegistus din Alexandria secolului al II-lea, aceasta este calea ascendentă a sufletului după eliberarea de limitările trupului. Gazul prezentat aici este un caz clar de călătorie hermetică, așa cum am descris-o în capitolul 5. Pământul zdrențuit din poezie este deșertul din vis și, în ambele cazuri, ascensiunea se face în direcția luminii zorilor, care anunță apariția soarelui.

În spatele acestei serii de evenimente se află un

imbold spiritual. Soarele, după cum am văzut, simbolizează arhetipul Sinelui, dar și cea mai înaltă culme a spiritului omenesc - *atman*. Pentru Jung, Sinele este originea întregii personalități: „este relația sau identitatea persoanei cu atman-ul suprapersonal”¹⁷². Sinele oferă o perspectivă, o viziune în direcția Sinelui transpersonal mai vast, adică *atman*. Apa din poezie indică deopotrivă inconștientul colectiv, izvorul tuturor arhetipurilor, și hrănirea spiritului aflat în ascensiune.

Travaliul spiritual

În relatarea precedentă găsim călăuza sufletelor jucându-și rolul în contextul unei aspirații spirituale. Multe alte relatări asemănătoare sugerează faptul că darurile sincronice ale călăuzei arhetipale pot fi importante în travaliul spiritual. Dacă individul are o chemare autentică spre un astfel de travaliu, el implică individuarea, în sensul că individul este călăuzit spre unitatea aflată dincolo de toate contrariile, dedicându-se unei anumite căi spirituale. Disciplina izvorâtă firesc din Sine rezolva conflictul contrariilor. La fel ca în alte cazuri de individuare, jocul Tricksterului poate contribui în diferite moduri la călătoria individului. Spre exemplu, în multe tradiții există convingerea că la momentul potrivit, învățăcelul va fi găsit de maestru, o întâlnire aparent sincronistică pe care am putea-o considera drept exemplificare a legii sincronicității formulate de Jung.

Să ne gândim și la sfatul unui bătrân alchimist către unul dintre discipolii său: „Oricât de izolat ai fi și oricât de singur te-ai simți, dacă-ți faci munca sincer și conștiincios, vor veni să te caute prieteni pe care încă nu-i cunoști.”¹⁷³ La un nivel lăuntric,

alchimia pare să fi fost o formă străveche de individualizare. Încă de la începuturile sale, în Egipt (dacă nu și mai devreme), alchimia a fost legată de transformarea materiei în ceva cu o natură superioară sau divină. Rădăcinile ei istorice merg cel puțin până la procesul de mumificare, prin care se credea că substanța fizică a corpului decedatului este transformată într-o substanță tot fizică, dar sublimă, în esență printr-un proces magic.¹⁷⁴

În Evul Mediu, țelul alchimiei era transformarea plumbului sau a altei substanțe obișnuite în aur, printr-un material sublim cunoscut ca piatra filosofală. Însă alchimistul medieval se deosebea mult de omologul său, savantul modern. În loc să prețuiască independența față de obiectul cercetării și separarea de el, atât de importantă în știința mecanicistă modernă, alchimistul se implica subiectiv, într-un mod esențial. Istoricul Morris Berman arată clar, în *The Reenchantment of the World*, că reușita într-un demers alchimic presupunea implicarea intensă, personală și contemplativă în acel demers, și nu atitudinea impersonală, obiectivă.¹⁷⁵ Mai mult decât atât, pentru mintea medievală, ideea de a separa travaliul extern, efectuat în laborator cu diferite ustensile, instrumente și substanțe chimice de natura lăuntrică a celui care-l desfășura era o idee complet străină. În termeni psihologici, demersul extern de transformare a elementelor chimice era paralel cu un demers intern de autotransformare; pentru alchimiști, era unul și același lucru. Jung a studiat intensiv textele lăsate de alchimiștii medievali și din studiile sale se vedește faptul că multe scrieri alchimice au o dublă semnificație: cea exterioară, care se refera la procese chimice și substanțe materiale, și cea interioară, care vizează transformarea Sinelui

alchimistului. În această din urmă transformare, se poate considera că piatra filosofală simbolizează Sinele arhetipal.

Transformarea materiei prime a psihismului alchimistului prin intermediul substanței sublime a pietrei filosofale reprezintă împlinirea spirituală sau individuarea ființei sale. Despre piatra filosofală se spunea că are puterea miraculoasă de a transforma prin natura sa orice altă materie. Astfel, dacă se putea crea fie și o cantitate infimă de piatra filosofală, ea putea fi folosită pentru a transforma, de exemplu, plumbul în aur. O asemenea idee este de-a dreptul fantastică dacă o luăm în sensul propriu, dar ca metaforă a transformării lăuntrice a alchimistului, ea conține o lecție splendidă: odată ce travaliul important este efectuat și persoana trăiește cu adevărat din perspectiva Sinelui lăuntric, și nu din cea a eului, prezența sa radiază un efect puternic, transformator pretutindeni în jur. Acest fapt este bine-cunoscut în Orient, unde o importantă parte a travaliului spiritual constă în *a fi* pur și simplu în prezența maestrului cât mai des și cât mai mult cu putință. Simpla putere a prezenței sale este tămăduitoare.

Marie-Louise von Franz găsește un minunat exemplu al acestei înțelepciuni în seria de desene din tradiția zen reprezentând păstorul de bivoli. În această serie, păstorul de bivoli pornește să găsească bivolul răătăcit, care reprezintă natura sa de Buddha și, simbolic, Sinele. După multă vreme, îl găsește în cele din urmă și-l duce acasă. În ultima imagine a seriei, păstorul este înfățișat de multe ori sub chipul unui bătrân înțelept, cu un fel de zâmbet banal, prietenos și un bol pentru cerșit. Poemul însoțitor al imaginii spune: „A uitat de zei, a uitat chiar și de

propria-i iluminare. Merge simplu în piață și cerșește, dar pe unde trece el, înfloresc cireșii.” Aici, comentează von Franz, „vedem efectul tămăduitor asupra lucrurilor exterioare, chiar și asupra naturii.”¹⁷⁶

În călătoria spirituală, ca și în alte aspecte ale vieții, darurile primite de la Trickster nu vor părea întotdeauna utile de la prima vedere. Spre exemplu, sugerând să alegem în fiecare zi un țel special pe care să-l atingem, Swami Rama observa cu umor: „În ziua în care îți spui «Astăzi voi iubi pe toată lumea și nu voi urî pe nimeni», vei constata că vin spre tine toți dușmanii. Își fac simțită prezența la telefon, prin scrisori sau auzi pe cineva vorbind despre ei.”¹⁷⁷ Acesta este, desigur, exact lucrul necesar pentru creșterea personală și genul de situație spre care înclină Tricksterul.

Însă darurile sincronistice sunt deseori mai amabile, îndeosebi dacă persoana în cauză face progrese. Un mare yoghin, coleg al lui Sri Aurobindo, numit Mama, remarcă o dată:

*Dacă ai în tine [...] [o Ființă lăuntrică]
[...] suficient de trează ca să vegheze
asupra ta, să-ți pregătească drumul, ea
poate atrage spre tine lucruri care să te
ajute - oameni, cărți, circumstanțe, tot felul
de mici coincidențe care-ți ies în cale parcă
aduse de o voință binevoitoare și-ți oferă un
indiciu, un ajutor, un sprijin pentru a lua
deciziile necesare și a te îndrepta în
direcția potrivită. Dar odată ce ai luat
hotărârea, odată ce te-ai decis să găsești
adevărul ființei tale, odată ce pornești cu
sinceritate pe drum, totul pare a conspira
ca să te ajute să înaintezi.*¹⁷⁸

Studierea atentă a lucrărilor Mamei și ale lui Sri Aurobindo arată că Ființa lăuntrică la care se face referire mai sus este, deloc surprinzător, Sinele arhetipal, a cărui influență crește pe parcursul individuării - adică pe măsură ce individul își urmează destinul.

Cei care au avut ocazia să petreacă timp cu marii înțelepți au observat că-i înconjoară frecvente coincidențe benefice. Punându-i-se o întrebare legată de acest lucru, un înțelept a răspuns: „Este cooperarea naturii”, comentariu poetic care aduce aminte de poemul din încheierea seriei despre păstorul de bivoli. Răspunsul sugerează absența atitudinii obișnuite de a încerca exercitarea unui control asupra evenimentelor din lumea obiectivă. El indică o atitudine sinergică, datorită căreia între individ și lume există o stare de cooperare. Ram Dass, bine-cunoscut vorbitor în numele spiritualității orientale, comenta într-o discuție cu unul dintre autorii cărții de față că „miracolele” frecvente care-l înconjurau pe maestrul său, Neem Karoli Baba, nu țineau atât de controlul exterior, ci reprezentau mai degrabă rezultatul unei armonii lipsite de efort între el însuși și lume. Acest înțelept nu se identifica pe sine cu procesele de dedesubtul pielii, cum facem cei mai mulți dintre noi, ci cu o realitate mai vastă. Disciplina meditației tinde să estompeze granițele și, așa cum am văzut, să funcționeze ca un catalizator al sincronicității.

Ideea fundamentală potrivit căreia, în stările înalte de dezvoltare umană, individul poate intra într-un fel de uniune sinergică cu lumea a fost exprimată de Swami Rama Tirtha mai elocvent decât de oricine altcineva. La o conferință susținută în 1906, în San

Francisco, la Golden Gate Hall, el a spus:

*Adevărul imposibil de negat este acela că atât timp cât ești în perfectă armonie cu natura, atât timp cât mintea ta este acordată cu Universul, iar tu simți și-ți conștientizezi unitatea cu tot ce există, toate circumstanțele și împrejurările, ba chiar vântul și valurile îți vor fi prielnice. [...] Ține minte că Sinele din tine este același cu Sinele din tot ce te înconjoară, și când mintea ta vibrează în armonie cu acest Sine Suprem, iar trupul tău s-a contopit cu întreaga lume, sprijinul și ajutorul din afară vor veni spre tine în zbor.*¹⁷⁹

Rama Tirtha a pus piciorul pe pământul Statelor Unite pentru prima oară în anul 1902. La debarcarea de pe vaporul cu aburi, în San Francisco, un american curios a observat că străinul nu se grăbește, ca toți ceilalți, să ajungă pe țărm și l-a întrebat:

— Domnule, unde vă sunt bagajele?

— N-am niciun bagaj, doar ceea ce am pe mine, a răspuns Swami.

— Unde vă țineți banii?

— Nu țin bani.

— Din ce trăiți?

— Trăiesc doar din iubirea față de tot și toți. Când mi-e sete, există mereu cineva să-mi dea o cană cu apă, și când îmi e foame există mereu cineva cu o pâine.

— Așadar, aveți prieteni în America?

— A, da, cunosc un american: pe dumneata...¹⁸⁰
Cei doi au devenit în scurt timp tovarăși.

Tricksterul la joacă

Pentru cei mai mulți dintre noi, din păcate, viața e dificilă. Cum să înțelegem cel mai bine sincronicitatea în existența cotidiană? Și cum îi putem cinsti stăpânul, pe Trickster, prin gânduri, simțăminte și acțiuni? Un punct de plecare este observația că mai presus de toate, Tricksterul este jucăuș. În cartea *The Return of the Goddess*, Edward Whitmont, analist jungian, observă că atitudinea de deschidere reprezintă cheia pentru aprecierea jocului. El scrie:

*[Jocul] își găsește cea mai bună exprimare când este întreprins de dragul jocului, nu cu vreun scop sau pentru a dobândi ceva. Jocul înseamnă autodescoperire aici și acum. Este spontan, dar are propria disciplină. Este ușor, dar poate fi pasionant. Înseamnă descoperire și savurarea posibilităților, capacităților și limitelor proprii și ale altora. Majoritatea marilor descoperiri, dacă nu toate, chiar și cele din știință, au fost rezultatul efortului intens combinat cu o curiozitate jucăușă și cu bucuria explorării trăită de descoperitor.*¹⁸¹

În continuare, Whitmont observa: „[...] jocul este latura yin a explorării, după cum explorarea, experimentarea și descoperirea constituie latura yang a jocului, a plăcerii și a simțirii”¹⁸². Altfel spus, jocul poate fi considerat latura feminină a demersului masculin de explorare și descoperire, în timp ce acest demers reprezintă latura masculină a activității feminine a jocului.

Pentru Tricksterul lăuntric, arhetipal, jocul presupune luarea în posesie a materialelor aflate la îndemână pentru a străpunge hotarele percepției noastre obișnuite asupra realității. În plus, legendele despre Trickster subliniază aproape de fiecare dată

faptul că el face exact ce-i place, fără să țină seama de consecințe. Aparentul egoism este, în parte, un mod de a-i descrie natura suverană ca pe un aspect incontrollabil al psihismului uman, aspect ce-și are originea cu totul în afara ariei de cuprindere a minții conștiente. Însă sensul acțiunilor sale nu depinde de el, ci de un aspect mai profund al psihismului, în a cărui slujbă acționează. Indiferent dacă Tricksterul ne pune față-n față cu conținutul Umbrei sau ne aruncă în cale sincronicități care ne iuțesc progresul spre împlinirea destinului, el acționează în ultimă instanță sub îndrumarea Sinelui arhetipal.

Evident, Tricksterul nu este un erou moral. Trebuie să nu uităm acest lucru când căutăm să-i înțelegem activitățile sincronistice. Multe narațiuni îi atestă lipsa moralității; între ele se număra cartea deosebit de agreabilă a lui Barry Lopez, *Giving Birth to Thunder, Sleeping with his Daughter*, despre Tricksterul Coyote din cultura indienilor americani. Povestirile din această carte și multe alte narațiuni despre Tricksteri sunt scatologice, punând deseori accentul pe lăcomia față de sex a Tricksterului sau pe faptul că încalcă tot felul de tabuuri. Absența moralității la Trickster înseamnă că gama activităților sale nu este limitată de ideea de *fair-play*. Chiar dacă înțelegem că lucrează în slujba Sinelui arhetipal, uneori vom constata că nu-i agreăm câtuși de puțin anumite daruri sincronistice. John Lilly observa odată, vorbind despre sincronicitate: „Iubirea Cosmică este absolut nemiloasă și extrem de indiferentă: îți predă lecțiile chiar dacă-ți plac sau îți displac.”¹⁸³

La nivel psihologic, caracterul amoral al Tricksterului reprezintă lipsa lui totală de atenție față de starea noastră de spirit la momentul producerii unui episod sincronistic. Dacă suntem mândri, va face

ceva care să ne înfurie mai tare. Și dacă suntem fericiți, poate face un lucru care să ne înfurie sau poate, la fel de bine, să-și demonstreze calitatea de aducător de plăcere și să facă un lucru minunat. Putem fi pe deplin convinși că avem absolută dreptate cu privire la o chestiune pe care o prezentăm cu îndrăzneală altora, iar el va face ceva care să ne arate neghiobi. Farsele sale nu cunosc limite. Se desfată cu sfărâmarea granițelor, limitelor și reperelor pe care le trasăm, ne despoaie de stratul protector colorat și ne expune fără milă la nou. Acesta este jocul lui, iar când suntem noi înșine în dispoziție de joacă, ne aflăm în armonie cu el.

Dispoziția jucăușă

Adoptarea unei atitudini jucăușe față de sincronicitate înseamnă să-l urmărim pe Trickster oriunde ne conduce, știind că suntem îndrumați de călăuza sufletelor. Înseamnă să ne relaxăm, să fim atenți spre ce duce fluxul coincidențelor. Procedând astfel, îl cinstim pe Trickster. Aceasta nu înseamnă că trebuie să ne aruncăm orbește în calea coincidențelor, acceptând orice întâmplare drept un semn divin. Ar fi într-adevăr o neghiobie să procedăm astfel, căci, în definitiv, binefăcătorul nostru este un mare iubitor de farse și nimic nu-i place mai mult decât să ne facă să jucăm rolul nătângului. E mai important să fim alerți și să observăm cu atenție, decât să dovedim supunere oarbă. Dacă șansa face pe farsorul cu noi, probabil că avem o dispoziție anxioasă, grăbită, și ne trimitem frustrările imperioase în zona umbrei, unde Tricksterul se joacă cu ele. Poate sincronicitatea ne arată o nouă fațetă a dezvoltării noastre conducându-ne spre o anumită carte, spre un prieten neașteptat

sau spre posibilitatea unei noi cariere. În astfel de cazuri, bănuim implicarea Sinelui arhetipal și ar fi înțelept să rămânem atenți la noile indicii, nu doar sub forma coincidențelor sincronistice, ci și sub cea a viselor și fantasmelor.

În toate acestea este important să înțelegem că sincronicitatea, în cel mai amplu sens, nu se rezumă la coincidențele externe, ci cuprinde și darurile lăuntrice, subiective ale imaginației: fantezmele, inspirațiile și simțămintele subite. Așa cum am văzut, Hermes este el însuși stăpânul imaginației, căci ea vine ca un dar, de dincolo de granițele minții conștiente. A permite imaginației noastre să se joace, lăsându-ne fanteziile să zboare liber înseamnă a-l cinsti. A nega cu desăvârșire această tendință firească a minții, a reprima imaginația, a refuza s-o auzim, a refuza chiar să-i acordăm atenție în treacăt o va determina să-și pledeze cauza în fața umbrei, unde o așteaptă urechea plină de compasiune a Tricksterului.

Să ne lăsăm imaginația să se joace înseamnă să ne relaxăm din când în când, să ne lăsăm fanteziile să se desfășoare în voia lor. Pentru aceasta trebuie să ne relaxăm atitudinile sau dispozițiile rigide, poate chiar și concepțiile despre moralitate. Asta nu înseamnă să dăm curs dorințelor imorale, ci să ne urmăm conștient imaginația pentru a nu mai deveni victimele Tricksterului. Când ne permitem să ne jucăm, Tricksterul aduce intuiții privind speranțele, temerile și pasiunile noastre ascunse. Prin aceasta, ne eliberează de compulsia de a acționa îndemnați de motive pe care nu le înțelegem. Punerea în act a motivelor inconștiente este opusul jocului adevărat; ea înseamnă posedarea de către un arhetip și, în consecință, copleșirea eului, o formă periculoasă de orbire psihică.

Orice joc are cerințele sale. Ne cere să admitem temporar *orice* posibilitate, chiar imorală. Relaxarea temporară a moralității înseamnă să-ți lași la o parte concepția creată cultural, și deci limitată, despre realitate, inclusiv realitatea propriei tale ființe. Atunci Tricksterul poate dezvălui aspecte ale ființei tale pe care nu le vezi în mod normal. Desigur, aceasta nu garantează dezvoltarea personalității. Dar dacă permitem Tricksterului să ne fie călăuză și dacă-i urmăm conștient jocul, avem posibilitatea foarte reală de a ne extinde percepția de sine.

A acorda imaginației libertate adevărată înseamnă să avem curajul să ne expunem nesiguranței ce ne însoțește abandonul în fața iraționalului. Fuga imaginației poate amenința atitudini sau dispoziții profund înrădăcinate. Astfel de atitudini sunt confortabile și conferă o senzație de familiaritate existenței de zi cu zi. Le percepem justetea și, drept urmare, ne neliniștește ideea de a ne deschide cu toată inima față de jocul irațional al imaginației. Din fericire, suntem protejați într-o anumită măsură chiar de spiritul și de atmosfera jocului, care sunt intense, dar detașate și pline de voie bună. Ele apără jucătorul de pericolul de a se lua pe sine prea în serios; de asemenea, formează cadrul jocului ca activitate, diferențiindu-l de alte demersuri, mai serioase. Astfel, jocul, activitatea Tricksterului neînfrânat este, în acest sens paradoxal, limitată.

Dacă dorim, putem întări delimitarea între joc și treburile serioase ale existenței cotidiene alegând un spațiu special în care să se desfășoare. Un artist sau un scriitor poate să proiecteze și să decoreze o anumită cameră care să-i stimuleze imaginația și creativitatea. Ai putea alege anumite haine, care te fac să te simți deosebit de relaxat, de comod și de

degajat în raport cu propria imaginație. Ai putea să mergi la plimbare și să-ți lași gândurile să curgă liber. Aceste strategii ne micșorează anxietățile legate de renunțarea la control și permit imaginației noastre să se joace liber. De asemenea, ele marchează un început și un final distinct al perioadei de joc imaginativ, astfel că ne putem întoarce cu ușurință după aceea la activitățile mai „pământene”.

Faptul de a da jocului un context care-l arată ca fiind delimitat de activitățile mai serioase îi conferă o caracteristică de ritual. În mod tipic, ritualurile au un formalism care le separă de treburile vieții cotidiene. Însă, după cum observă Whitmont, ritualurile îndeplinesc și un rol foarte special, prin faptul că ordonează și leagă laolaltă ceea ce constituie obiectul lor.¹⁸⁴ Spre exemplu, ceremonia căsătoriei leagă doi oameni în relația ordonată a căsnicieii. De fapt, cuvântul *ritual* are o rădăcină indo-europeană care înseamnă „a potrivi laolaltă”. El se înrudește cu termeni ca artă, măiestrie, ordine, a țese și aritmetică, toate aceste cuvinte presupunând îmbinarea laolaltă cu scopul creării ordinii.

Jocul Tricksterului este caracterizat de aspectul imprevizibil, de combinațiile surprinzătoare ale elementelor realității ce ne ies în cale. Totuși, din punctul nostru de vedere, diferit de al său, jocul înseamnă a urma conștient dezordinea creată de el, astfel încât să putem crea noi înșine ordine. Facem acest lucru încercând să înțelegem implicațiile activității sale, așa cum încercăm să ne înțelegem visele: ne spun ele ceva despre umbra proprie? Par călăuzite de instanța superioară a Sinelui? Ce ar putea să însemne din perspectiva creșterii individuale?

Cele două aspecte rituale ale jocului – faptul că

este delimitat de activitățile serioase ale vieții și că îndeplinește rolul de creare a ordinii – se văd cu claritate într-o anumită metodă de autoexplorare numită *imaginație activă*, elaborată de Jung, care o folosea foarte mult. În imaginația activă, imaginilor fanteziste li se permite să prindă viață, apoi să interacționeze cu noi, ca și cum ar fi reale. Personajele imaginare ne pot împărtăși preocupările și interesele lor, uneori ducându-ne în lumea lor, ca să ne arate anumite lucruri pe care vor să le vedem. În cartea *Inner Work*, Robert Johnson oferă o prezentare clară a acestei proceduri minunate de extindere a cunoașterii de sine prin perceperea directă a anumitor aspecte ale ființei noastre care, de obicei, rămân ascunse. Oamenii care folosesc imaginația activă profită adesea din plin de aspectele rituale ale jocului, alocându-i un interval de timp sau un loc anume. Astfel, constată că le este mai ușor să se desprindă de fascinația uneori seducătoare a imaginilor fanteziei.

Viața ca joc

Dacă avem cu adevărat curaj, este posibil să trăim viața cu toate ale ei ca pe un joc. Asta nu înseamnă să fim frivoli sau lipsiți de compasiune față de ceilalți. Înseamnă să avem o atitudine relaxată, încrezătoare și deschisă față de noi înșine și de lume. Într-un papyrus egiptean din secolul al XIV-lea î.Hr., în care se descrie judecata din urmă a unei persoane decedate, inima acesteia este pusă pe talerul aflat la un capăt al unui cântar mare. Pe talerul celălalt se află o pană de păun. Dedesubt stă Amemet, devoratorul sufletelor, gata să ia sufletul răposatului dacă nu trece de judecată. La dreapta se găsește Osiris, stăpânul lumii de dincolo, gata să ia sufletul

dacă trece de judecată. Mesajul pare cât se poate de clar: înseninează-te! Ca să trecem de judecată, inima noastră trebuie să fie mai ușoară decât o pană.

În budismul tibetan se spune că pe om îl deosebește de animale nu inteligența, ci umorul. Pentru a percepe viața ca pe un joc e nevoie s-o vezi prin prisma umorului. Aceasta ne ajută să echilibrăm tragedia existenței omenеști cu miracolul ei. Pentru o asemenea atitudine e nevoie de curaj, fiindcă ea ne cere să ne deschidem atât față de nesiguranța din lumea exterioară, cât și față de iraționalul lumii lăuntrice.

O atitudine cu adevărat jucăușă, chiar dacă de scurtă durată, poate acționa ca un catalizator al sincronicității. În plus, atitudinea de deschidere cu inima ușoară reduce umbra la un minimum, din moment ce mecanismele de apărare se relaxează. Drept urmare, coincidențele sunt adesea extrem de plăcute. Uneori, încrederea pozitivă și deschiderea vor permite problemelor cotidiene să se rezolve aproape de la sine, spre deosebire de situația când ne luptăm cu întâmplările pe care Tricksterul ni le aruncă în cale atât de des. John Lilly, savant și vizionar, observa odată:

Există zile în care toate evenimentele planificate pentru ziua respectivă, pentru săptămâna următoare, pentru luna următoare se aliniază perfect, rezolvând aproape automat conflictele anterioare privind orele de întâlniri, termenele-limită, finanțele. Cineva (A) telefonează solicitând o întrevedere peste o săptămână; scrii data în agendă. Apare o criză care face imposibilă întâlnirea. În câteva ore, A telefonează și cere schimbarea datei,

fiindcă în viața sa s-a modificat un factor, aparent fără legătură cu ceea ce ți se întâmplă ție. Astfel, ai timpul necesar ca să rezolvi criza. ¹⁸⁵

În continuare, Lilly sugerează că ar trebui să ne așteptăm la ceva neașteptat în fiecare clipă a fiecărei ore a fiecărei zile.

Deschizându-ne mintea și adoptând o atitudine senină, jucăușă, ne putem pune la dispoziția intuiției, un tip special de gnoză sau cunoaștere, ce pare a pătrunde prin granițele acum permeabile ale minții conștiente. Intuiția este un tip de cunoaștere pe care se pune accent în aproape toate tradițiile spirituale. Nu înseamnă că a fi senin te face să dobândești capacități paranormale, în sensul în care este folosit de obicei termenul, ci că-ți poți dezvolta un simț perfect pentru anumite situații, simț care, dacă te încrezi în el, se poate dovedi deseori corect. Trăirile intuitive au adesea o relație specială cu sincronicitatea - relație pe care foarte puțini oameni au cultivat-o în mod activ.

Printre acești oameni se numără Peter Caddy, unul dintre întemeietorii comunității alternative Findhorn din Scoția; el și-a dezvoltat simțul intuiției pe parcursul multor ani de antrenament. Caddy își amintește un anumit șir de evenimente, care s-au petrecut fiindcă a urmat fără ezitare îndemnul date de intuiție. După ce băuse jumătate de ceașcă de cafea într-o cafenea din Oban, Scoția, având în buzunar doar un șiling, Caddy a simțit imboldul de a merge să-și ajute un prieten aflat la o sută șazeci de kilometri distanță, în Londra. Plecând imediat din cafenea, a văzut că se apropie un Rover și a rugat-o pe doamna de la volan să-l ia în mașină. Ea a acceptat. Mergea chiar până la Londra și avea un coș cu un pui

fript întreg, pe care l-au savurat amândoi. Ulterior, după ce și-a încheiat scurta ședere, Caddy a prins un autobuz care pleca din Londra. La un semafor a zărit o mașină sport cu un loc liber. Acționând din nou după imboldul interior, a coborât din autobuz și a întrebat-o pe doamna din mașina sport dacă se îndreaptă spre nord. Într-adevăr, mergea spre nord și l-a dus până în Scoția, cu viteze între 120-135 kilometri la oră! Avea la ea o mulțime de sandvișuri, astfel că nici de astă dată n-a dus lipsă de hrană. În aceeași seara, târziu, rămânându-i de parcurs o oarecare distanță până acasă, a prins un camion care transporta pește. Șoferul era pe drum de șaisprezece ore, așa că s-a bucurat când Caddy s-a oferit să conducă el. Drept răsplată, șoferul a plătit micul dejun pentru amândoi. Mai târziu, Caddy comenta: „Întreaga călătorie a fost făcută în mai puțin de patru zile. N-aș fi putut s-o fac atât de repede cu mașina mea și, cu toate că am pornit doar cu un șiling în buzunar, am primit tot ce am avut nevoie, fiindcă m-am supus instantaneu și am avut disciplina de a merge până la capăt.”¹⁸⁶

În povestea lui Peter Caddy vedem posibilitățile remarcabile pe care le oferă cultivarea intuiției combinată cu supunerea disciplinată la îndemnul ei. Vedem, de asemenea, o persoană gata să renunțe la propriile nevoi și proiecte aparent urgente, pentru a urma și îndeplini imediat cel mai subtil imbold al unei voci lăuntrice. Într-un fel, el este dispus să-și lase destinul să fie modelat fără efort de situația exterioară și de reacția sa perfectă la acea situație.

O povestire zen ilustrează ce înseamnă a trăi cu întreaga ființă deschisă spre orice ar aduce destinul. Este vorba despre un maestru zen pe nume Hakuin și o tânără femeie necăsătorită, care slujea în templul lui. Tânăra a rămas însărcinată și, când tatăl ei, furios,

i-a cerut insistent să dezvăluie numele amantului, l-a indicat pe Hakuin ca fiind tatăl pruncului. Tatăl fetei a dat buzna în templu cu bebelușul în brațe, l-a pus la picioarele lui Hakuin și l-a muștrat aspru pentru purtarea-i scandaloaasă. Hakuin a răspuns: „A, da?”, a luat pruncul în brațe și l-a băgat la pieptul robei sale zdrențuite. În scurt timp, s-a răspândit vestea că respectatul maestru își crește propriul copil nelegitim; într-adevăr, putea fi văzut cu pruncul în brațe când umbla prin oraș cu bolul de cerșit. Firește, o asemenea purtare din partea maestrului era scandaloaasă, astfel că discipolii au început să-l părăsească. Orașul vuia de bârfe pe seama lui. Însă Hakuin nu observa nimic din toate acestea. Incidentul s-a încheiat când fata, chinuită de pierderea copilului, a recunoscut în fața tatălui ei că Hakuin nu i-a fost iubit. Îngrozit de moarte de soarta sufletului său, tatăl fetei s-a repezit la templu să-l imploare pe Hakuin să-l ierte și să-i dea înapoi copilul. Hakuin a răspuns simplu: „A, da?” și i-a dat pruncul.¹⁸⁷

Povestea arată legătura maestrului, prin intermediul Tricksterului, cu Sinele arhetipal, și deschiderea și încrederea – credință ar fi cuvântul potrivit – pe care o asigură această legătură, atitudine pe care am văzut-o și la Peter Caddy. Ea demonstrează totodată o flexibilitate ce îmbrățișează tot ce are de oferit viața. Astfel, într-un sens metaforic, Hakuin a ajuns capabil să ia orice formă, la fel ca Tricksterul: putea fie să devină, fie să înceteze a mai fi tatăl pruncului fetei nemăritate.

Această capacitate – de a lua fără efort orice formă – era, de asemenea, un țel al alchimiei medievale. Se credea că poate fi atins prin moartea și învierea psihică, simbolizată de Osiris, zeul egiptean mort și înviat al lumii de dincolo.

*Cel mai înalt țel al învierii se considera că este această capacitate de a putea adopta orice formă [...] alchimiştii legau această idee de conceptul lor de piatră filosofală, acel nucleu divin al omului, nemuritor și ubicuu, capabil să pătrundă orice obiect material Este experiența a ceva nemuritor, ce rămâne dincolo de moartea fizică.*¹⁸⁸

După cum am văzut, piatra filosofală simbolizează Sinele arhetipal. În interior, când influența sa asupra personalității este mare, ea tinde să-l facă pe individ imun la întorsăturile dure din realitate, astfel că, după cum spunea Jung, „se dezvoltă o personalitate care suferă doar la etajele inferioare, ca să spunem așa, pe când la etajele superioare este complet detașată atât de întâmplările dureroase, cât și de cele fericite”¹⁸⁹. În exterior, influența Sinelui se face simțită sincronistic în întreaga sferă de activitate a individului. Von Franz comentează:

*Fiindcă individul se află în legătură cu Sinele, Sinele începe să aibă un anumit efect [...] Dacă individul se află în legătură lăuntrică cu Sinele, el poate străpunge toate situațiile de viață. Atât timp cât nu este prins în ele, trece prin ele; aceasta înseamnă că există un nucleu profund al personalității care rămâne detașat, astfel încât, chiar omului i se întâmplă cele mai cumplite lucruri, prima reacție este nu un gând și nicio reacție fizică, ci interesul față de semnificația întâmplării.*¹⁹⁰

Adevărata deschidere față de experiență vine

dintr-o legătură cu Sinele arhetipal, prin intermediul Tricksterului. Această deschidere înseamnă joc, iar jocul este activitatea predilectă a Tricksterului: irațională, paradoxală și creativă.

Tricksterul divin

„Bucurie, iubire și somn dulce” sunt
desfătărilor ce curg din cântecul din liră al
lui Hermes.¹⁹¹

Pe anumite vase pictate, Hermes era reprezentat ca fiind identic cu silenii, ființe asemănătoare cu satirii și care-l venerau pe Dionisos, zeul vinului, al beției divine și al dansului. Silenii erau mai tot timpul beți! Această asociere cu silenii pe jumătate oameni și legătura lor cu Dionisos sugerează două fațete majore ale lui Hermes și ale darului sincronicității oferit de el.

În primul rând, îl leagă de nivelul psioid al inconștientului, unde-și au originile rădăcinile animale ale sufletului. Prin această conexiune, Tricksterul divin clădește o punte între cele mai înalte sfere olimpiene și adâncurile icognoscibile ale inconștientului, „invocând [...] viață luminoasă în abisul întunecat care este fiecare om în felul său”¹⁹². Carl Gustav Jung considera, după cum am văzut, că psihismul conștient nu poate exista doar cu ajutorul energiilor proprii, ci se bazează pe inconștient să-i furnizeze suflul vieții. Dacă ne îmbogățim legătura cu inconștientul prin imaginație și sincronicitate, Hermes ne îmbogățește rezerva de suflu vital. Asocierea lui cu nivelul psioid face din sincronicitate legătura dintre lumea minții și lumea materiei. Acest nivel este chiar temelia ființei, *unus mundus*, locul de întâlnire între psihic și natură. Tocmai acest nivel, dacă Bohm are

dreptate, este cel care dă naștere tiparelor arhetipale de amploare cosmică, percepute deopotrivă în adâncurile psihismului și în universul extern. Din această fântână adâncă își extrage sincronicitatea semnificațiile, astfel că fiecare coincidență sincronistică oglindește aceeași semnificație în lumea materiei obiective și în cea a experienței lăuntrice.

Mai mult, asocierea lui Hermes cu silenii și, prin ei, cu Dionisos îl face aliatul beției divine, al muzicii și al dansului. Astfel, descoperim că Hermes, inventatorul lirei și primul mare muzician al lumii șade alături de Dionisos și de zeul indian Șiva, în centrul celui mai vechi și mai elevat concept al creației, concept bazat pe ritm, mișcare și atracție reciprocă - într-un cuvânt, dansul. Scriitorul grec Lucian spunea: „Se pare că dansul a apărut la începutul tuturor lucrurilor [...] din moment ce putem vedea acest prim dans apărând cu claritate în baletul constelațiilor și în mișcările planetelor și ale stelelor și în relația lor, într-o armonie ordonată.”¹⁹³ În mitologia hindusă, divinul Șiva este cunoscut ca stăpân al dansului, și întreaga creație este scena lui. Dansul lui Șiva este cel care rezonază în întregul Univers, sub forma energiei ritmice existente la temelia tuturor lucrurilor.

Dispoziția asociată cu dansul, la fel ca și cea asociată cu jocul, este o tensiune dinamică între disciplină și abandon de sine. O astfel de dispoziție descrie corect atmosfera relației noastre cu lumea atunci când suntem deschiși la maximum față de trăirea sincronicității: ne jucăm, dansăm. Să ne oprim pentru scurtă vreme ca să examinăm iarăși misterul sincronicității, apoi vom reveni la această idee.

Dincolo de toate eforturile noastre de-a o înțelege, în cartea de față și nu numai, sincronicitatea

continuă să conțină o enigmă profundă. La fel ca anumite procese din fizica cuantică, și coincidențele sincronistice ne vorbesc despre existență în limbajul ghicitorilor de nepătruns. Ele evocă acele *koan* din zen – ghicitori la care nu există soluție rațională, nici măcar în principiu. Care este sunetul făcut de o singură mână care aplaudă? Cum arăta chipul tău înainte de începuturile Universului? Asemenea ghicitori îl pun pe învățăcelul zen în postura puricelui proverbial care încearcă să piște un taur din fier. Imposibil! Puricele trebuie să renunțe în cele din urmă, în culmea frustrării și a nefericirii, confruntat cu realitatea impenetrabilă, enigmatică. La fel ca puricele blocat în sarcina sa imposibilă, și noi ne aflăm în fața unui zid de nepătruns când ne confruntăm cu sincronicitatea. Ca și atunci când încercăm să explicăm funcția probabilistică de undă a potențialului cuantic, putem trasa în aer schițe ale explicației, dar până la urmă suntem atrași tot mai profund în enigmă.

Însă sincronicitatea sugerează un lucru imposibil de negat: Cosmosul este susținut teleologic. Sincronicitatea ne amintește această ordine și ne cheamă să pătrundem în ea. Scopul, sub forma coincidențelor sincronistice, ne găsește chiar și în banalitatea rutinei cotidiene. El nu este Logosul, ideea unei ordini universale ce înzestrează Cosmosul cu ceva ce seamănă cu mintea rațională, idee atât de larg împărtășită în lumea clasicismului grecesc și roman. Este ordinea unui Trickster, marcată de imprevizibil – o combinație de neașteptat și imprevizibil alcătuită de un măscărici. În cele din urmă, scopul ei nu poate fi cuprins cu mintea rațională. Trebuie trăit cu întreaga ființă.

Lecția sincronicității constă în aceea că ea

trebuie prinsă cu palma deschisă. Exemplul lui Rama Thirta, al lui Peter Caddy și al maestrului zen Hakuin ilustrează încrederea deplină în această deschidere. Mintea caută cunoașterea ca pe o pârghie care să-i slujească în abordarea Cosmosului, cu ajutorul căreia să obțină mai mult control și mai multă satisfacție personală, dar sincronicitatea nu va accepta să fie folosită la un mod atât de grosolan. La fel ca puricele, în cele din urmă trebuie să renunțăm la eforturile de a pătrunde impenetrabilul și să capitulăm în fața unei realități pe care n-o putem stăpâni, dar căreia trebuie să ne supunem. În ultimă instanță, pentru a fi sinceri în explorarea sincronicității trebuie să ne abandonăm ei. Asta înseamnă să ne relaxăm și să permitem cursului uneori capricios al sorții să-și urmeze traseul firesc, să-l lăsăm să ne scalde și să ne poarte cu bunăvoință. Trebuie să învățăm smerenia și să ne însușim umorul, găsind în intuiție o călăuză și făcând din logică un slujitor, nu un stăpân. Controlul este o experiență personală, abandonul este o experiență transpersonală. Prin abandon învățăm să ne mișcăm în ritmul ce ne străbate existența și, astfel, să ne deschidem față de izvoarele de viață care sunt darurile Tricksterului divin. Dansul, la fel ca jocul, este o metafora pentru starea de relaxare și disciplină deopotrivă. Ambele sunt deschise față de intuiția relaxată, sunt reactive față de ea și sensibile la atmosfera întregii noastre situații, la ritmurile, melodiile, tragediile și umorul ei. A dansa înseamnă să ne mișcăm în ritmul întregii acestei orchestrații. Așa că trebuie să învățăm să dansăm.

*Iar dacă ai înțelege ce sunt, află asta:
tot ce am spus, am rostit în joacă, și nu mi-a
fost rușine pentru asta. Am dansat.*

Iisus Hristos, Faptele lui Ioan

Anexa I

Prevestirile și divinația

[...] Thriae [zeița muntelui] i-a arătat lui Hermes cum să prevestească viitorul privind dansul pietricelelor într-un ochi de apă, el însuși a inventat jocul cu oase și arta de a ghid cu ajutorul lor.

Robert Graves, *The Greek Myths*

Prevestirile sunt evenimente – de obicei naturale, cum ar fi zborul unei păsări sau tunetul – ce îndeplinesc rolul de semne ale unor întâmplări viitoare. Divinația presupune participare activă. Trebuie să pui o întrebare, apoi să arunci în aer bețișoare din tulpini de coada-șoricelului sau monede, să arunci în foc o carapace de țestoasă pentru a desluși modelul crăpăturilor ce apar sau să creezi în alt mod o etalare de evenimente aparent aleatorii, în care să poată fi citit răspunsul. Vom începe cu prevestirile.

Cel mai adesea, considerăm că producerea unei coincidențe sincronistice este precipitată de arhetipuri inconștiente, active încă dinainte. Astfel, apariția cărăbușului a fost precedată de cea anterioară a scarabeului în mintea pacientei lui Jung, determinând-o să viseze această insectă. La fel, seria peștilor văzuți de Jung de mai multe ori pe parcursul a douăzeci și patru de ore a fost precedată de

implicarea sa intensă într-un studiu asupra semnificației peștelui ca simbol. Dacă situațiile ar fi fost inversate și evenimentul extern ar fi fost văzut primul, am avea de-a face cu o prevestire. După cum am arătat în capitolul 5, al doilea exemplu descris de Jung în eseul despre sincronicitate implica o prevestire. Este vorba despre incidentul în care unul dintre pacienții săi a fost doborât de un infarct fatal, în timp ce acasă, soția lui privea cu tulburare un mare număr de păsări adunate în jurul casei, întâmplare ce anunțase de asemenea moartea mamei și a bunicii ei. Am mai observat asocierea străveche a păsărilor cu sufletul și cu zborul sufletului spre moarte și faptul că adesea prevestirile implică evenimente naturale, spre deosebire de majoritatea coincidențelor sincronistice, care par a consta în creații ale oamenilor, cum sunt cifrele și cuvintele.

Prevestirile și șamanismul

Se poate ca prevestirile, cu legătura lor strânsă cu lumea naturii, să se fi numărat printre primele coincidențe semnificative trăite de omenire în zorii ei. Mulți antropologi și psihologi au cumpănit în detaliu felul în care își percepeau lumea oamenii primitivi.¹⁹⁵ Ei speculează că, asemenea copiilor mici, oamenii trăiau într-o lume a magiei. Persoanele care dețineau cunoașterea în această lume erau magicienii. Imagini ale acestor practicanți ai magiei pot fi găsite și acum pe pereții peșterilor folosite de triburile paleolitice. Joseph Campbell observă, spre exemplu, că printre turmele de animale la păscut desenate pe pereții diferitelor peșteri pot fi găsite nu mai puțin de cincizeci și cinci de imagini ale unor magicieni. Acești vrăjitori din vechime erau omologii șamanilor de

astăzi.

Șamanii, atât cei din vremurile străvechi, cât și cei din prezent, oferă comunității în care trăiesc accesul la lumea spiritelor și îndeplinesc totodată rolul de medici. Ei folosesc o cunoaștere mai profundă a vieții și a misterelor ei decât oamenii care n-au fost aleși pentru instruirea lor aparte. Este probabil ca în culturile străvechi, șamanii să fi avut misiunea de a interpreta semnificația semnelor naturale sau a prevestirilor - de a vedea viitorul în zborul păsărilor, în modelul valurilor și în formele mereu schimbătoare ale norilor. Însă, așa cum am văzut, prevestirile și sincronicitatea sunt două fețe ale aceleiași monede. Ca atare, n-ar fi surprinzător să găsim coincidențe sincronistice asociate cu șamanismul. Privind din cealaltă parte, ne putem aștepta ca instruirea și aptitudinile unice ale șamanilor să determine o stare psihică și cerebrală ce catalizează sincronicitatea. În minunata sa carte *The Way of the Shaman*, Michael Harner spune:

*În activitatea sa, este important ca șamanul să fie receptiv la apariția sincronicităților pozitive, căci ele sunt semnale ale prezenței unor forțe ce produc efecte mult dincolo de limitele normale ale probabilității. De fapt, receptivitatea la frecvența sincronicităților pozitive este un fel de dispozitiv de localizare, asemănător unui semnal direcțional radio, care indică faptul că sunt folosite procedurile și metodele corecte.*¹⁹⁶

Divinația în vechime și în contemporaneitate

În marile culturi străvechi de tip agricol din Orientul Mijlociu se practicau la scară largă două tipuri de divinație. Unul presupunea intrarea într-o stare de conștiință similară transei, produsă prin diferite metode, cum ar fi privitul într-o sferă transparentă de cristal sau pe suprafața netedă a unui lac care reflectă cerul. În vechiul templu din Delfi se pare că se producea dioxid de carbon în concentrații mari, ceea ce modifica starea de conștiință a oracolelor ce locuiau acolo. În aceste condiții, apar viziuni sau alte fenomene provocate de transă. Celălalt tip, cel care ne interesează aici, este arta de a descifra semnificații ale unor evenimente aparent aleatorii - cu cât mai aleator evenimentul, cu atât mai bine. Aceasta echivalează cu descifrarea "semnelor" sau a prevestirilor.

În vechea Mesopotamie, divinația era aproape o obsesie. Practic, toate evenimentele erau considerate ca având o semnificație. Seligman, istoric al fenomenelor oculte, arată:

Locuitorii Mesopotamiei erau maeștri în arta prescienței; ei citeau viitorul în ficatul și intestinele animalelor sacrificate, în foc și fum și în sclipirea pietrelor prețioase; preziceau evenimente în funcție de murmurul izvoarelor și deforma plantelor Copacii le vorbeau, la fel și șerpilor, „cele mai înțelepte dintre toate animalele”. Nașterea de animale și copii cu înfățișare monstruoasă era considerată semn rău, iar visele își găseau întotdeauna interpreți abili Semnele atmosferice - ploaia, norii, vântul și fulgerul - erau interpretate ca prevestiri sumbre; crăparea obiectelor de mobilier și a panourilor din lemn preziceau evenimente viitoare. [...] Muștele și alte insecte, dar și

Mesopotamia era cunoscută în întreaga lume antică pentru marii săi magi sau magicieni. Dar divinația se practica și în alte civilizații, ba mai mult, pare să fi fost regula, nu excepția. Lista este lungă și cuprinde tot teritoriul din vechime al Europei, Egiptului, Japoniei, Chinei și Israelului.

În China veche exista obiceiul de a grava întrebări pe un os neted sau pe o carapace de țestoasă, căreia i se dădea apoi foc; în crăpăturile provocate de căldura intensă se citea răspunsul.¹⁹⁸ Un procedeu cu largă răspândire în lumea antică, perpetuat până în Evul Mediu, consta în sacrificarea unui animal – porc, capră, vacă sau de multe ori pasăre – care era apoi spintecat, răspunsurile la întrebări fiind citite în tiparul intestinelor sale.

Deși la prima vedere ar părea că acest tip de divinație necesită multă intuiție, lucrurile nu stăteau întotdeauna astfel. Existau reguli, ba chiar reguli foarte clare. Spre exemplu, șase table babiloniene dau instrucțiuni pentru practicarea divinației turnând ulei într-un vas cu apă sau, invers, apă în ulei:

*Dacă uleiul se împarte în două: pentru o campanie, cele două tabere vor înainta una împotriva celeilalte; pentru tratarea unui om bolnav, acel om va muri. Dacă din ulei [...] se desprind două picături, una mare, cealaltă mică, nevasta celui om îi va naște un fiu; pentru un om bolnav, se va face bine.*¹⁹⁹

În colecția *Oracles and Divination* alcătuită de Loewe și Blacker se găsesc mai multe asemenea

exemple. De pildă, pentru citirea în fum, două table recomandă:

*Dacă fumul se adună către răsărit și
dispare spre coapsele lui baru [preotul], îți
vei învinge dușmanul. Dacă fumul se duce
spre dreapta, nu spre stânga, îți vei învinge
dușmanul. Dacă se mișcă spre stânga, nu
spre dreapta, dușmanul te va învinge.*²⁰⁰

Ne întrebăm dacă astfel de proceduri „preambalate” puteau să dea rezultate valide. Poate că dacă dădeau, factorul critic ce asigura succesul practicanților consta în atitudinea lor față de actul divinației. Experiența autorilor cu *I Ching*, o formă străveche de divinație chineză a cărei folosire este larg răspândită astăzi, afirmă că abordarea sarcinii cu o atitudine de respect și smerenie este importantă pentru obținerea unor rezultate utile.

Nu vom ști niciodată dacă aceste procedee din vechime dădeau rezultate valide, dar în această privință ne luminează oarecum o cultură în care astfel de practici s-au perpetuat până în epoca modernă: cultura tibetană. Până la preluarea de către China, cultura tibetană era bogată în practici divinatorii. Pe lângă faptul că existau numeroase tipuri, mergând, de exemplu, de la viziuni până la descifrarea comportamentului păsărilor, în plus, artele divinatorii erau practicate de mulți oameni. Ghicitul cădea în mare măsură în sarcina preoților (*lama*), dar oricine putea să devină *mopa*, ghicitor. Lama Chime Radha, Rinpoche, comentează: „Cariera de ghicitor profesionist era o modalitate întrucâtva nesigură de a câștiga existența proprie și cea a familiei. Cel ale cărui profeții nu primeau confirmarea evenimentelor își pierdea rapid reputația, iar activitatea sa

profesională suporta consecințele firești.” În continuare, el spune: „[...] unor ghicitori li se acorda încredere, fiind considerați sinceri și autentici, în timp ce alții aveau reputația de șarlatani și nu erau respectați.”²⁰¹

Divinație de fiecare zi

Multe populații practică în continuare descifrarea prevestirilor. În culturile tribale tradiționale din lumea întreagă se găsesc și azi șamani. Însă practica divinației nu este restricționată doar la cei cu cunoștințe sau puteri speciale. Cazuri fascinante de divinație abundă și acum în multe grupuri culturale din lume, începând din Europa și până în Apalași. Printre metode se numără interpretarea modelelor făcute de fumul unei lumânări proaspăt stinse, descifrarea mesajelor din comportamentul animalelor (una dintre cele mai vechi practici divinatorii atestate documentar) și cele menționate anterior.

Se poate însă să acordăm prea mare importanță înțeleșurilor ascunse și cunoștințelor secrete și astfel să trecem cu vederea întâmplări care par să poarte propriul mesaj evident. Spre exemplu, o cunoștință a unuia dintre autori spera să conceapă un copil, astfel că el și soția sa foloseau adesea teste de sarcină aplicabile la domiciliu – de tipul celor care pot fi procurate la farmacie, fără rețetă. La unele astfel de teste, când rezultatul este pozitiv, în eprubetă apare un mic inel, cu diametrul cam de un centimetru. Într-o dimineață, deși testul n-a arătat nimic, soțul cel plin de speranță s-a trezit nutrind un simțământ deosebit de entuziast și de numinos. Mergând spre serviciu, a observat un nor cu formă neobișnuită: un cerc aproape perfect, pe cerul în rest senin. Norul a

persistat vreo cinci minute înainte să dispară și părea să transmită fericirea sosirii pe lume a unui copil. Câteva zile mai târziu, eprubeta-oracol a produs și ea un frumos inel colorat.

În astfel de cazuri, prevestirile au clar ceva în comun cu celelalte cazuri de sincronicitate: impresia de putere sau de numinozitate, ca și cum persoana care le trăiește ar fi atinsă de divinitate. O astfel de trăire poate să transmită un profund sentiment de bucurie și încredere, cum s-a întâmplat în cazul de mai sus, sau teamă și presimțiri sumbre, ca în cazul păsărilor care au înconjurat casa femeii al cărei soț suferea în acele clipe un infarct fatal. Femeii nu i-au trebuit facultăți speciale pentru a interpreta prevestirea, întrucât o mai trăise de două ori anterior.

Divinația activă

Cei interesați de abordarea activă a divinației pot folosi diferite procedee. Anticii, de pildă, eliberau păsări captive, cu scopul de a le observa zborul. Dintre metodele de divinație activă cele mai răspândite în ziua de astăzi sunt *I Ching* sau *Cartea Transformărilor* și tarotul.

Dacă răsfoim *I Ching*, găsim o colecție bogată de proverbe și imagini preluate deopotrivă din lumea naturii și din cea socială și politică a Chinei antice. O mare parte a materialului din această lucrare își are originea în tradiția confucianistă, cu preocuparea ei față de o viață politică și socială armonioasă. Însă rădăcinile cărții sunt înfipte adânc în solul taoismului – poate cea mai holistică dintre toate concepțiile despre lume. Luată ca întreg, cartea reprezintă un reper deosebit de important în evoluția înțelepciunii omenești și a fost studiată ca material în sine.²⁰²

Pentru a consulta *I Ching*, trebuie să te gândești la întrebarea căreia dorești să-i găsești răspuns, în timp ce arunci de șase ori cele șaiszeci de bețișoare tăiate din tulpini de coada-șoricelului (în Occident se folosesc de obicei trei monede). Rezultatele acelor aruncări te conduc la un anumit set de parabole din carte, care, dacă ai aplicat procedura corect, îți răspund la întrebarea pusă.

De obicei, prima experiență cu *I Ching* naște uluire. Parabolele au capacitatea stranie de a se adresa direct miezului problemei, chiar și în cazul celor mai sceptici. În plus, forma de parabolă a răspunsului încurajează explorarea activă a înțelepciunii sale.

Jung era fascinat de *I Ching* și o consulta adesea. Interesul i-a fost amplificat de prietenia cu Richard Wilhelm, sinolog de marcă și primul care a reușit să realizeze o traducere pe deplin reușită a acestei lucrări într-o limbă occidentală. În anul 1930, în discursul ținut în memoria lui Wilhelm, Jung a prezentat pentru prima oară ideea de sincronicitate ca un concept „care nu se bazează pe un principiu cauzal, ci pe un principiu (actualmente nenumit, fiindcă nu ne-am confruntat cu el până acum) pentru care am propus numele de principiu sincronistic”²⁰³. El sugera că acest principiu se află la baza acțiunii *I Ching* ca metodă de divinație. În esență, ideea era că aruncarea aleatorie a bețișoarelor sau monedelor oferă ocazia apariției unui tipar care reflectă alt tipar, mult mai vast, al evenimentelor.

Omologul *I Ching* în Occident este tarotul, un set de șaptezeci și opt de cărți de joc ce înfățișează diferite figuri desprinse din viața de la curțile medievale, deși există motive să credem că originea setului poate fi mult mai veche. Cu gândurile

concentrate intens asupra unei întrebări, pachetul de cărți se amestecă și se taie de mai multe ori într-o manieră foarte ordonată, apoi cărțile sunt întinse pentru a fi interpretate.

Consultarea tarotului este considerabil mai complexă decât cea a *I Ching*. De asemenea, se consideră că și filosofia tarotului este mai complexă. Pe de altă parte, cei care-l folosesc afirmă că răspunsurile sale sunt uneori mai specifice și mai amănunțite decât acelea oferite de *I Ching*. La fel ca în cazul *I Ching*, o condiție esențială pare a fi atitudinea de respect față de tarat. Spre deosebire de *I Ching*, se recomandă ca oamenii să nu-și ghicească singuri în tarat, în caz contrar existând pericolul pierderii obiectivismului.

În cazul autorilor, atât *I Ching*, cât și tarotul au dat rezultate impresionante, deși experiența noastră cu acesta din urmă este limitată. „Oracolul”, cum mai este numită *I Ching*, ne-a fost deosebit de util în repetate rânduri când ne-am confruntat cu nevoia de a lua hotărâri dificile. Totuși, avem un respect profund pentru aceste procedee și, de aceea, le folosim rar. Cum scria chiar Jung spre finalul vieții sale: „Știi. N-am mai folosit [*I Ching*] de peste doi ani, căci sunt de părere că trebuie să învățăm să umblăm prin întuneric ori să încercăm a descoperi (ca atunci când învățăm să înotăm) dacă apa ne va susține.”²⁰⁴

Anexa II

Sincronicitatea și probabilitatea

Poate că trebuie să fim mult mai radicali decât ne-am permis până acum în privința ipotezelor explicative considerate. Se

poate ca lumea evenimentelor externe să fie mult mai fertilă și mai plastică decât ne-am aventurat să presupunem [...].

E.A. Burtt, *The Metaphysical Foundations of Modern Science*

Interpretarea probabilistică a sincronicității, anume că așa-numita sincronicitate se *datorează*, vicisitudinilor simplei întâmplări, nu este abordată în profunzime în corpul principal al cărții. Unul dintre motive constă în aceea că dorim să evităm stilul academic obositor, care presupune răspunsuri la obiecțiile oponentilor în fiecare pagină. În plus, credem, la fel ca Michael Shallis, că argumentele bazate pe probabilitate nu sunt valide.²⁰⁵ Să explicăm pe scurt.

A cunoaște probabilitatea matematică a unui anumit eveniment presupune cunoașterea tuturor evenimentelor posibile ce pot surveni în situația în cauză. Spre exemplu, dacă la o cursă aleargă patru cai, putem spune, dacă nu avem nicio altă informație despre acei cai, că șansele unuia anume de a câștiga sunt de 1 la 4. Dacă știm că unul dintre cai n-a pierdut niciodată o cursă, iar ceilalți trei n-au câștigat niciodată, putem crește miza pe primul cal, dar nu putem stabili probabilitatea matematică precisă a victoriei sale. Variabilele ce pot influența caii adevărați sunt mult prea complexe pentru a permite precizie matematică. Să mergem mai departe și să presupunem că nu știm câți cai vor concura sau dacă toți concurenții cursei sunt cai sau, și mai rău, nu știm dacă acea cursă va avea loc. Care sunt acum probabilitățile noastre? Fără cunoștințe prealabile precise asupra situației, pur și simplu nu putem

calcula probabilitățile sale.

Câte tipuri de insecte s-ar fi putut lovi, teoretic, de fereastra cabinetului lui Jung în timp ce pacienta sa își povestea visul? Care erau șansele ca ea să aibă acel vis? Cât de probabil era să i-l povestească lui Jung în acel moment? Cât de des observa Jung insectele care i se loveau de fereastră? Pur și simplu, nu este posibil să calculăm nici măcar grosier probabilitatea unor astfel de evenimente. Și, desigur, orice calcule de acest fel n-au cum să includă semnificația subiectivă a întâmplării pentru pacientă, semnificație care i-a conferit caracterul numinos.

Să examinăm un caz relatat de Arthur Koestler în cartea *The Challenge of Chance* ²⁰⁶. Este vorba despre un editor, Jeffrey Simmons, de la editura W.H. Allen & Company. După douăzeci și cinci de ani în branșă, Simmons s-a aflat pentru prima oară în situația de a trebui să distrugă întregul stoc existent dintr-un anumit titlu, dându-l la topit, adică rânzându-l la valoarea de materie primă. Nu știa unde să găsească o fabrică de hârtie care să cumpere cărțile, așa că a mers la etaj să-l întrebe pe directorul de producție. Nici acesta nu știa, dar un tânăr de la depozit a trecut din întâmplare pe lângă ei, a auzit discuția și a menționat numele fabricii Phillips, pe care-l cunoștea fiindcă se afla în apropiere de locuința lui. Folosind telefonul directorului de producție, Simmons i-a cerut recepționerei să obțină numărul de telefon al fabricii. Femeia i-a răspuns: „Reprezentantul fabricii se află la noi.” La început, Simmons a crezut că recepționera glumește, dar reprezentantul sosise într-adevăr la editură cu câteva clipe mai devreme. Era un bătrân ale cărui drumuri în interes de serviciu îl făceau să treacă aproape zilnic pe lângă editura, dar până atunci nu se opriase acolo. În ziua aceea intrase mânat

de un impuls, iar după încheierea afacerii cu pricina n-a mai intrat niciodată.

Ultimul capitol al acestei povești îl privește chiar pe Koestler. Simmons citise despre interesul lui Koestler față de relatări privind coincidențe neobișnuite și, tocmai pe când cumpănea dacă să-i scrie sau nu despre întâmplarea sus-amintită, a primit vizita unui client, Viscount Maugham, nepotul lui Somerset Maugham, venit într-o problemă de afaceri. Faptul că Maugham tocmai îl vizitase pe Koestler acasă l-a făcut pe Simmons să se hotărască.

Potrivit celei mai frecvent folosite dintre teoriile probabilistice, teoria frecvenței, probabilitatea oricărui eveniment are la bază frecvența cu care acel eveniment a survenit în trecut. Dar domnul Simmons nu mai dăduse niciodată o carte la topit, nici reprezentantul fabricii Phillips nu mai vizitase editura, astfel că nu prea înțelegem cum să calculăm probabilitățile acestor întâmplări. Ca să nu mai amintim de probabilitatea ca băiatul de la depozit să apară din întâmplare cu informația necesară sau, și mai important, *ca toate aceste evenimente să survină practic în același timp*, căci altfel nu s-ar fi întâmplat nimic neobișnuit. Întreaga situație este amplificată de coincidența sosirii lui Viscount Maugham la locuința lui Simmons, venind direct de acasă de la Arthur Koestler, tocmai pe când Simmons se întreba dacă să-i trimită lui Koestler relatarea acestor întâmplări.

De fapt, probabilitățile statistice pot fi calculate în lumea reală doar în foarte puține tipuri de situații. Unul este situația de laborator, în care savantul sau inginerul are un grad ridicat de control asupra tuturor condițiilor. O alta este corelarea statisticilor de masă privind un număr mare de evenimente similare, cum ar fi câți hamburgeri Big Mac se vor vinde în Statele

Unite în ziua de 4 iulie a unui anumit an. Cine anume va cumpăra hamburgerii nu se știe. Altă situație în care probabilitățile pot avea un grad ridicat de precizie este cea a statisticii cuantice, care vizează evenimentele de la nivel subatomic. Niciuna dintre aceste situații nu se aplică majorității coincidențelor sincronistice, care nu sunt niciodată controlate și sunt totdeauna unice pentru individul care le trăiește.

O altă problemă fundamentală constă în însăși natura probabilității. Avem cu toții o noțiune intuitivă, dar, ca să folosim un exemplu preluat de la Bertrand Russell, ce înseamnă a spune că probabilitatea ca un avion să se prăbușească făcând o anumită cursă spre Paris, să zicem, este de 1 la 10 000?²⁰⁷ Potrivit teoriei frecvenței, ar putea să însemne că acel avion s-a prăbușit, în medie, doar o dată la fiecare zece mii de curse! Dar asta nu poate fi corect. Dacă avionul s-ar fi prăbușit anterior, n-am zbura cu el. În orice caz, vorbim despre viitor - următoarea cursă -, nu despre trecut. Fiecare cursă este unică din punctul de vedere al condițiilor atmosferice, al pilotului și copilotului și așa mai departe. Cum se poate aplica trecutul la această cursă? Aceleași obiecții rămân valabile dacă probabilitatea de 1 la 10 000 se bazează pe toate cursele efectuate de toate avioanele de același tip. Cum putem fi siguri că o asemenea varietate de curse, în diferite condiții reale, are câtuși de puțin de-a face cu această cursă anume, pentru care urmează poate să ne rezervăm loc?

Teoria frecvenței intră serios la apă dacă evenimentul în cauză nu s-a mai întâmplat niciodată (cum este de obicei cazul în situații de sincronicitate), astfel că nu are rost să vorbim despre frecvența sa. Regina Spaniei a visat odată că în sala tronului se afla un porc. Spre marea ei surprindere, când a coborât în

acea sală a doua zi dimineata, a descoperit un porc! Ni se spune că în sala tronului nu mai fusese văzut niciodată un porc. Și atunci, cum putem afirma probabilitatea acestei întâmplări, ca să nu mai vorbim despre probabilitatea visului?

Să revenim la avion și la probabilitatea de 1 la 10 000 că se va prăbuși. De fapt, știm că avionul ori se va prăbuși, ori nu se va prăbuși. Dacă se prăbușește, nu este adevărat că înainte de cursă, probabilitatea că se va prăbuși era de 1 la 1 (100 %)? Iar dacă nu se prăbușește, nu este adevărat că probabilitatea era 0? Dat fiind faptul că evenimentul categoric se va produce sau nu se va produce, cum poate fi corectă altă probabilitate în afară de 1 la 1 sau 0?

În cartea *Theories of Probability: An Examination of Foundations*, matematicianul T.R. Fine trece în revistă nu mai puțin de șase teorii diferite despre natura probabilității. Între acestea se numără interpretarea pe baza frecvenței, interpretarea pe baza frecvenței relative limitate, teoria algoritmică și așa mai departe. Fine se întreabă dacă avem suficiente justificări pentru a aplica vreuna dintre ele, în mod legitim, la lumea reală, și conchide că nu avem.²⁰⁸

Pe lângă toate acestea, noi suntem de părere că oricâte argumente s-ar aduce, nu se va putea pune capăt disputei pe marginea întrebării: sunt toate coincidențele nimic mai mult decât rodul întâmplării? Problema reală este cum alegem sau învățăm să interpretăm experiențele oferite de o realitate uneori nedefinită. Nu există curte supremă de justiție care să decidă ce e adevărat și ce nu. Dacă ar fi existat, filosofia s-ar fi încheiat cu mii de ani în urmă.

Comunitatea științifică din ultimele trei decenii a fost marcată de puternica prejudecată a favorizării

interpretărilor reductioniste. Situația se schimbă, dar o mare parte a inerției sale continuă să ne însoțească. Ideea însă este că problema probabilității ține de alegere, și nu de dovezi; nu există dovezi concrete în problema sincronicității, iar argumentele pot fi construite și pro, și contra. Cei mai mulți dintre noi suntem prea familiarizați cu concepția reductionistă. Pentru a aprecia celălalt punct de vedere, prezentat în cartea de față, trebuie nu să credem, ci, la un nivel minim, să „simulăm credința” – ca să-l cităm pe John Lilly – și să vedem unde ne duce.

Cazuri de coincidențe sincronistice

Ariciul
Aveți prieteni?
Călătoria lui Caddy
Călugărița
Churchill, Winston
Câinele din cimitirul de vechituri
Conceperea unui copil
Doi soldați din Silezia
Don Quijote
Efectul Pauli
Exorcizarea diavolului
Factorul noroc
Fizica și dincolo de ea
Florile
Fluturii
Guinness, Sir Alec Hitler, Adolf
Inima comună
Ipoteze simultane
Îngerul din bibliotecă
Omul bun la toate
Ornstein, Robert lăsarile

Perseu și Meduza
Peștele
Porcul din sala tronului
Porumbeii
Procesul de la Nürnberg
Scarabeul egiptean
Tarta cu prune
Topirea cărții
Un garou bun merită alt garou bun
Zborul spre răsărit

Trimiteri bibliografice

Prefață

1. Broad, L. (1958) *Winston Churchill*. New York: Hawthorn.
2. Toland, J. (1976) *Adolf Hitler*. New York: Doubleday.
3. Jung, C.G. (1973) *Syncronicity: An accausan connecting principle*. CW; vol. 8. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press.
4. Ibid., 22.
5. Ibid.

Introducere

6. Precope, J., trad. (1962) *Hippocrates on diet and hygiene*. Londra, 174.
7. Thompson, W.I. (1981) *The time falling bodies take to light*. New York: St. Martin's Press.
8. Barbour, I.G. (1974) *Myths, models, and paradigms*. New York: Harper & Row.
9. Whitehead, A.N. (1967) *Science and the modern world*. New York: Free Press, 24.
10. Novalis. (1798) *Pollen and Fragments*. Citat în R. Bly (1980) *News of the universe*. San Francisco:

Sierra Club Books, 48.

11. Haywood, J.W. (1984) *Perceiving ordinary magic*. Boulder și Londra: Shambhala, 59.

12. Comfort, A. (1984) *Reality and empathy*. Albany, N.Y.: State Univ. Of New York Press.

13. Barnes, E.W. (1933) *Scientific theory and religion*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 583.

14. Descartes, R. (1951) *Meditations on first philosophy*, trad. L.J. Lafleur. New York: Bobbs-Merrill. Lucrarea originală publicată în 1641.

15. Bohm, D. (1980). *Wholeness and the implicate order*. Londra: Routledge & Kegan Paul.

16. Comfort, *Reality and empathy*.

17. Ibid., 25.

18. Jantsch, E. (1980) *The self-organizing universe*. New York: Pergamon.

19. Haywood, *Perceiving ordinary magic*, 174.

20. Hardy, A., Harvie, R. Și Koestler, A. (1973) *The challenge of chance*. New York: Random House, 194-95.

21. Gamow, G. (1966) *Thirty years that shook physics*. Garden City: Anchor, 64.

22. Thompson, *The time falling bodies take to light*.

23. Campbell, J. (1986) *The inner reaches of outer space: Metaphor as myth and religion*. New York: Alfred van der Marck, 17.

24. Ibid, 18.

25. Smuts, J. (1926) *Holism and evolution*. New York: Macmillan.

26. Watson, L. (1980) *Lifetide: The biology of consciousness*. New York: Simon & Schuster.

27. Bohm, D. (1982) Nature as creativity: A conversation with David Bohm. *ReVision*, 5 (februarie): 35-40, 39.

Capitolul 1

28. Kammerer, P. (1919) *Das gesetz der serie*. Stuttgart și Berlin: Versags-Anstalt.
29. Koestler, A. (1972) *The case of the midwife toad*. New York: Random House, 136.
30. Kammerer, *Das gesetz der serie*.
31. Koestler, A. (1972) *The roots of coincidence*. New York: Random House, 87.
32. Koestler, A. *The case of the midwife toad*, 139-40.
33. Briggs, J.P. și Peat, F.D. (1989) *Turbulent mirror: An illustrated guide to chaos theory and the science of wholeness*. New York: Harper & Row.
34. Shallis, M. (1983) *On time*. New York: Schocken Books.
35. Koestler, *The case of the midwife toad*.

Capitolul 2

36. Comfort, *Reality and empathy*.
37. Bohm, *Wholeness and the implicate order*, 189.
38. D'Espagnat, B. (1979) Quantum theory and reality. *Scientific American* (noiembrie): 158-81.
39. Ibid.
40. Herbert, N. (1985) *Quantum reality*. New York: Anchor/Doubleday.
41. Bohm, *Wholeness and the implicate order*.
42. Comfort, *Reality and empathy*.
43. Bohm, *Wholeness and the implicate order*.
44. Shabistari, M. (1974) *The secret garden*. Trad. Johnson Pasha. New York: E.P. Dutton.
45. Hardy, Harvie și Koestler, *The challenge of chance*.
46. Ibid, 173.

47. Shelldrake, R. (1981) *A new science of life*. Londra: Blond & Briggs.
48. Shelldrake, R. (1987) Part I: Mind, memory and archetypes - Morphic resonance and the collective unconscious. *Psychological Perspectives* 18 (ianuarie): 9-25, 12.
49. Shelldrake, *A new science of life*.
50. Shelldrake, R. (1988) *The Presence of the past*. New York: Random House.
51. Ibid.
52. Ibid.
53. Ibid.
54. Shelldrake, R. Și Bohm, D. (1982) Morphogenetic fields and the implicate order: A conversation. *ReVision* 5 (februarie): 41-48.
55. Laszlo, E. (1987) The psi-field hypothesis. *IS Journal* 4:13-28.
56. Bohm, D. Și Peat, F.D. (1987) *Science, order, and creativity*. New York: Bantam.
57. McWaters, B. (1981) *Conscious evolution: Personal and planetary transformation*. San Francisco: Institute for the Study of Conscious Evolution, 64.
58. Jung, *Synchronicity*.
59. Grof, S. (1987) *The adventure of self-discovery*. Albany, N.Y.: State Univ. Of New York Press, 152.
60. Von Franz, M-L. (1980) *Projection and recollection in Jungian psychology*. Lasalle, Ill.: Open Court.
61. Padfield, S. (1981) Archetypes, synchronicity, and manifestation. *Psychoenergetics* 4 (ianuarie): 77-81.
62. Padfield, S. (1980) Mind-matter interaction in the psychokinetic experience. În D.D. Josephson și VS. Ramachandran, coord., *Consciousness and the*

physical world. New York: Pergamon Press, 167.

63. Padfield, Archetypes, synchronicity, and manifestation, 80.

64. Hardy, Harvie și Koestler, *The challenge of chance*.

65. Koestler, *The roots of coincidence*.

66. Padfield, Mind-matter interaction in the psychokinetic experience, 169.

67. Bailey, A. (1972) *The yoga sutras of Patanjali*, Lucis, 394.

68. Padfield, Archetypes, synchronicity, and manifestation, 80.

69. Stapledon, O. (1972) *Starmaker*. Baltimore: Penguin, 79. Lucrarea originală publicată în 1937.

70. Chester, A.N. (1981) A physical theory of psi based on similarity. *Psychoenergetics* 4 (februarie): 89.111.

71. Teilhard de Chardin, P. (1959) *The phenomenon of man*. New York: Harper & Row.

72. Ibid., 65.

73. Ibid., 65.

74. Ibid., 60.

75. Progoff, I. (1973) *Jung, synchronicity, and human destiny: Acausal dimensions of human experience*. New York: Dell.

76. Jantsch, *The self-organizing universe*.

77. Koestler, A: (1978) *Janus: A summing up*. New York: Random House.

78. Ibid.

79. Ibid., 270.

80. Loye, D. (1983) *The sphinx and the rainbow*. Boulder: Shambhala.

81. Targ, R. Și Haray, K. (1984) *The mind race*. New York: Villard Books.

82. Goldberg, P. (1983) *The intuitive edge*. Los

Angeles: J.P. Tarcher.

83. Chu Hsi (1922) *The philosophy of human nature by Chu Hsi*. Trad. J. Percy Bruce. Londra: Probstrain.

Capitolul 3

84. Dubois, R.L. (1960) *Pasture and modern science*. Londra: Heinemann.

85. Jackson, J.H. (1864) Some clinical remarks on cases of defects of Expression (by words, writing, signs, etc.) in diseases of the nervous system. *Lancet*, 2: 604.

86. Bruner, J. (1962) *On knowing: Essays for the left hand*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 2.

87. Loye, *The sphinx and the rainbow*.

88. Honegger, B. (1979) *Spontaneous waking-state psi as interhemispheric verbal communication*. San Francisco: Washington Research Center.

89. Jaynes, J. (1976) *The origins of consciousness in the breakdown of the bicameral mind*. Boston: Houghton Mifflin.

90. Penfield, W. și Perot, P. (1963) The brain's record of auditory and visual experience: A final summary and discussion. *Brain* 86: 595-702.

91. Honegger, *Spontaneous waking-state psi as interhemispheric verbal communication*.

92. Ibid., A12.

93. Jung, C.G. (1962) Commentary on the secret of the golden flower, în Wilhelm, R. *The secret of the golden flower*. Trad. C.F. Baynes. New York: Harcourt, Brace & World.

94. Russell, P. (1983) *The global brain*. Los Angeles: J.P. Tarcher, 214.

95. Ibid., 214.

96. Orme-Johnson, D.W. (1977) Higher states of

consciousness: EEG coherence, creativity and experiences of the siddhis. *Electroencephalography and Clinical Neurophysiology* 4: 581.

97. Pribram, K. (1984) The holographic hypothesis of brain function: A meeting of minds, în S. Grof, *Ancient wisdom and modern science*. Albany, N.Y.: State Univ. Of New York Press.

98. Abu-Mostafa, Z. și Psaltis, D. (1987) Optical neural computers. *Scientific American* 256 (martie): 88-95.

99. Loye, *The sphinx and the rainbow*.

Capitolul 4

100. Jung, *Syncronicity*, 34.

101. Jung, *Syncronicity*, 22.

102. Jung, *Syncronicity*, 10.

103. Schopenhauer, A. (1851) *Sämtliche Werke*, vol. 8.

104. Schopenhauer, A. (1851) *Sämtliche Werke*, 225.

105. Shabistri, *The secret garden*.

106. Jung, *Syncronicity*.

107. Thompson, *The time falling bodies take to light*.

108. Campbell, J. (1959) *The masks of god: vol. 1, primitive mythology*. New York: Viking, 163.

109. Meade, M. (1988) „I'll answer in three days”: An interview with Michael Meade. *Inroads: A Journal of the Male Soul* 1 (ianuarie): 4-13, 7.

110. Progoff, I. (1973) *Jung, Syncronicity, and human destiny*. New York: Dell, 83.

111. Homer (1950) *The Iliad*, trad. E.V. Rieu. Baltimore: Penguin, 446-47.

112. Vaughan, A. (1979) *Incredible coincidence*. New York: J.B. Lippincott.

Capitolul 5

113. Otto, W.F. (1954) *The homeric gods*. Trad. M. Hadas. New York: Pantheon.
114. Von Franz, *Projection and recollection in Jungian psychology*.
115. Ibid., 61.
116. Kuhn, T.H. (1962) *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
117. Kerenyi, K. (1976) *Hermes guide of souls: The mythologem of the masculine source of life*. Dallas: Spring, 104.
118. Ibid, 13.
119. Ibid, 84.
120. Rama, Swami S.S., Ballentine, R. Și Ajaya, Swami. (1976) *Yoga and psychotherapy: The evolution of consciousness*. Honesdale, Pa.: Himamayan Press.
121. Wilber, K. (1983) *Eye to eye: The quest for the new paradigm*. New York: Doubleday, 122.
122. Stein, M. (1983) *În midlife: A Jungian perspective*. Dallas: Spring.
123. Jung, *Synchronicity*.
124. Teit, A., Farrand, L., Gould, M.K. Și Spinden, H.J. (1917) *Folk-tales of Salishan and Sahaptin tribes*. F. Boas, coord.; Lancaster, Px.: G.E. Stechert.
125. Graves, R. (1955) *The Greek myths*. Baltimore: Penguin, 63.
126. Burkert, W. (1985) *Greek religion*, trad. John Raff an. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.
127. Otto, *The homeric gods*, 123.
128. Hillman, J. (1979) *The dream and the underworld*. New York: Harper & Row.
129. Kerenyi, *Hermes guide of souls*.
130. Campbell, *The masks of god*.
131. Kerenyi, *Hermes guide of souls*, 51.

132. Burkert, *Greek religion*, 158.
133. Campbell, *The masks of god*, 416.
134. Kerenyi, *Hermes guide of souls*.
135. Pelton, R. (1980) *The trickster in West Africa: A study in mythic irony and sacred delight*. Berkeley: Univ. Of California Press.
136. Campbell, *The inner reaches of outer space*, 55.
137. Globus, G. (1986) Three holonomic approaches to the brain. În David Bohm: *Physics and beyond*, B. Hiley și D. Peat, coord., Londra: Routledge and Kegan Paul.
138. Otto, *The homeric gods*, 121.
139. Jung, C.G. (1967) *Alchemical studies*. CW, vol. 13. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 235.
140. Brown, N.O. (1969) *Hermes the thief* New York: Vintage Books.
141. Von Franz, M-L. (1979) *Alchemical active imagination*. Dallas: Spring, 94.
142. Pelton, *The trickster in West Africa*, 49.
143. Ibid., 141.
144. Aurobindo, S. (1974) *Savitri*. Pondicherry, India: Sri Aurobindo Ashram Press, 20.
145. Pelton, *The trickster in West Africa*, 60.

Capitolul 6

146. Otto, *The homeric gods*, 117.
147. Pelton, *The trickster in West Africa*.
148. Whitmont, E.C. (1969) *The symbolic quest: Basic concepts of analytical psychology*. New York: Harper & Row.
149. Jung, C.G. (1959) *Four archetypes: Mother, rebirth, spirit, trickster*. Bollingen series, vol. 9, pt. 1. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 147.
150. Peat, D. (1987) *Syncronicity: The bridge*

- between matter and mind*. New York: Bantam, 18.
151. Brown, *Hermes the thief*.
 152. Kerenyi, *Hermes guide of souls*, 84.
 153. Zimmer, H. (1971) *The king and the corpse*. Bollingen Series XI. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press.
 154. Hoffman, D. (1961) *Form and fable in American fiction*. Londra: Oxford University Press.
 155. Twain, M. (1884/1977) *The adventures of Huckleberry Finn*. Sculley Bradley et al., coord., New York: Norton, 72.
 156. Otto, *The homeric gods*.
 157. Jung, C.G. (1959) *Aion*. CW, vol. 9, pt. II. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press.
 158. Jung, *Syncronicity*, 23.
 159. Erdoes, R. Şi Fire, J. (1971) *Lame Deer: Seeker of visions*. New York: Simon & Schuster.
 160. Ibid., 225.
 161. Stein, *În midlife*.
 162. Pelton, *The trickster in West Africa*, 60.
 163. Johnson, R. (1986) *Inner work*. San Francisco: Harper & Row, 59.
 164. Progoff, I. (1980) *The practice of process meditation*. New York: Dialogue House.
 165. Ibid.
 166. Campbell, J. Şi Moyers, B. (1988) *The power of myth*. New York: Parabala Magazine, Mystic Fire Video.
 167. Visell, B. şi Visell, J. (1984) *The shared heart*. Aptos. Calif.: Ramira.
 168. Progoff, *Jung, synchronicity, and human destiny*.
 169. Hardy, Harvie şi Koestler, *The challenge of chance*.
 170. Cox, WE. (1956) *Precognition: An analysis II*.

ASPR 50: 99-109.

171. Weaver, W (1963) *Lady luck: The theory of probability*. New York: Anchor.

172. Jung, C.G. (1965) *Mysterium coniunctionis*. CW, vol. 14, pt. II. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 535.

173. Serrano, M. (1968) *Jung and Hess: A record of two friendships*. New York: Schocken, 86.

174. Von Franz, *Alchemical active imagination*.

175. Berman, M. (1981) *The reenchantment of the world*. Ithaca, N.Y.: Cornell Univ. Press.

176. Von Franz, *Alchemical active imagination*, 83.

177. Rama, Swami S.S. (1987) Developing strength and willpower. *Dawn* 6 (martie): 6-14.

178. The Mother (1972) *Questions and answers: 1950-1951*. Pondicherry, India: Sri Aurobindo Ashram Press, 233.

179. Tirtha, Swami R. (1978) *The practical Vedanta*. Honesdale, Pa.: Himalayan Press, 36-37.

180. Ibid., 6-7.

181. Whitmont, E.G. (1982) *The return of the goddess*. New York: Crossland, 231.

182. Ibid., 231.

183. Lilly, J. Şi Lilly, A. (1976) *The dyadic cyclone*. New York: Simon & Schuster, 27.

184. Whitmont, *The return of the goddess*.

185. Lilly şi Lilly, *The dyadic cyclone*, 25-26.

186. Spangler, D. (1975) *The laws of manifestation*. Marina del Ray, Calif.: DeVross, 55.

187. Leggett, T. (1960) *A first Zen reader*. Rutland, Vermond: Tuttle, 178.

188. Von Franz, M-L. (1980) *Alchemy: an introduction to the symbolism and the psychology*. Toronto: Inner City, 236.

189. Jung, Commentary on the secret of the golden flower, 124.
190. Von Franz, *Alchemy*, 237.
191. Otto, *The homeric gods*, 115.
192. Kerenyi, *Hermes guide of souls*, 91.
193. Lucian (sec. Al II-lea î.Hr.) *Dialogues of the gods*.
194. (1963) *New Testament Apocrypha II* (Traducere în limba engleză), Londra, 88.

Anexa I

195. Vezi, spre exemplu, Wilber, K. (1981) *Up from Eden*. Garden City, New York: Doubleday.
196. Harner, M. (1980) *The way of the shaman*. New York: Harper & Row, 89.
197. Seligman, K. (1948) *Magic, supernaturalism and religion*. New York: Random House.
198. Chou, H. (1979) Chinese oracle bones. *Scientific American* 240 (aprilie): 134-44, 148-49.
199. Loewe, M. Și Blaker, G. (1981) *Oracles and divination*. Boulder, Colorado: Shambhala, 152.
200. Ibid., 152-53.
201. Loewe și Blaker, *Oracles and divination*, 7.
202. Wilhelm, R. (1950) *The I Ching or book of changes*. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press.
203. Jung, C.G. Commentary on „The Secret of the Golden Flower”, 141.
204. Jung, C.G. (1945) Scrisoare personală către Dr. Liliane Fry-Rohn, scrisă la 27 februarie. Citată în A. Jaffé, *C.G. Jung: Word and symbol*. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 45.

Anexa II

205. Shallis, *On time*.
206. Hardy, Harvie și Koestler, *The challenge of*

chance.

207. Russell, B. (1961) *Human knowledge*. Londra: Allen & Unwin.

208. Fine, T.R. (1973) *Theories of probability: An examination of foundations*. New York: Academic Press.